GUSTAVE FLAUBERT

ISPITIREA SFÂNTULUI ANTON

RAO CLASIC

GUSTAVE FLAUBERT

ISPITIREA SFÂNTULUI ANTON

• NOTE DE ISTORIE LITERARĂ •

Într-o scrisoare din 13 mai 1845 adresată prietenului său Alfred Le Poittevin și trimisă din Milano, Flaubert scrie: „La Genova, am văzut un tablou de Breughel înfățișând *Ispitirea sfântului Anton,* care m-a făcut să mă gândească adaptez pentru teatru *Ispitirea sfântului Anton;* dar asta ar cere alte puteri decât cele de care sunt eu în stare. Aș da întreaga colecție a revistei *Le Moniteur,* și o sută de mii de franci pe deasupra, ca să pot cumpăra acest tablou, pe care cei mai mulți dintre cei ce-l privesc îl consideră neîndoielnic ca fiind prost". Flaubert se afla atunci într-o călătorie în Italia, însoțindu-și sora, pe Caroline, care tocmai se măritase cu Émile Hamard.

Găsim, în carnetele sale de note, menționat de două ori numele tabloului lui Breughel din palatul Balbi. Conform acestor note, s-ar părea că Flauhert a văzut tabloul cel puțin de două ori. Prima oară îl descrie astfel: *„Ispitirea* de Breughel: o femeie culcată, goală, Amor într-un colț... În timp ce priveam *Ispitirea* de Breughel, au venit un domn și o doamnă, ce au și plecat deîndată; chipul lor, în fața acestor tablouri, arăta o nesfârșită prostie. Își îndeplineau doar o datorie..." Iar a doua oară: „Palatul Balbi din Genova.

— *Ispitirea sfântului Anton* de Breughel.

— În fund, de ambele părți, pe fiecare dintre coline, două capete monstruoase de diavoli, pe jumătate cu trup de om, pe jumătate cu trup de munte. În partea de jos, la stânga, sfântul Anton între trei femei, întorcând capul spre a se feri de mângâierile lor; sunt goale, albe, surâd și dau să-l învăluie cu brațele lor. În fața celui ce privește, chiar în partea cea mai de jos a tabloului, Lăcomia, goală până la

brâu, slabă, cu capul împodobit cu găteli roșii și verzi, cu chipul jalnic, cu gâtul peste măsură de lung și întins precum cel al unui cocor, curbându-se către ceafă, cu claviculele ieșite, îi înfățișează o tavă cu mâncăruri viu colorate. Un om călare, într-un butoi; capete ieșind din pântecele unor animale; broaște cu mâini, ce saltă pretutindeni; un om cu nas roșu călare pe un cal diform, înconjurat de diavoli; un balaur înaripat ce plutește – totul pare a se afla pe același plan. E un ansamblu ce colcăie, mișună și ricanează, în chip grotesc și năvalnic, sub bonomia fiecărui detaliu. Acest tablou îți pare în prima clipă confuz, apoi devine pentru cei mai mulți un lucru neobișnuit, hazliu pentru unii, de prisos pentru alții: în ceea ce mă privește, n-am mai văzut nici un alt tablou în afară de acesta, și nu-mi mai amintesc decât de el...”

Flaubert are douăzeci și patru de ani: această imagine îl va obseda cu intermitențe timp de douăzeci și șapte de ani de acum înainte. De fapt, tabloul precizează, cristalizează una din vechile idei ale sale, ce reapare în ceea ce exegeții săi numesc „un adevărat «ciclu» flaubertian”, căruia i-ar aparține *Voyage en enfer (Călătorie în infern),* 1835, text scris la vârsta de treisprezece ani, *Reve d'enfer (Visul infernal),* 1837, *La Danse des morts (Dansul morților),* 1838 (cuprinzând un dialog între Moarte și Diavol ce prefigurează unele pasaje din ultima versiune a *Ispitirii)*, *Smarh,* „mister” medieval, scris în 1839.

Se observă în aceste texte de adolescență influența foarte marcată a lui Byron, pe care Flaubert îl citește în original, precum și cea a lui Goethe (traducerea lui *Faust* făcută de Nerval fusese publicată în 1828 și există mărturii sigure că Flaubert o citise cu fervoare). E vizibilă totodată și influența unui text mai puțin cunoscut: *Ashavérus* de Edgar Quinet, ce, de asemenea, are forma unui vechi „mister” medieval.

Textul ce va fi numit „prima versiune a *Ispitirii sfântului Anton”,* terminat la 12 septembrie 1849, este „condamnat”' ca fiind prost de un adevărat tribunal constituit din prietenii cei mai apropiați ai lui Flaubert, Maxime du Camp și Louis Bouilhet. Verdictul e de o severitate care l-a afectat profund pe Flaubert: „Socotim că trebuie să arunci totul în foc și să nu te mai gândești niciodată la asta!” Și prietenii îl sfătuiesc să caute un subiect luat din viața cotidiană: „Trebuie să renunți la subiectele difuze și care sunt atât de vagi prin ele însele încât nu poți să le cuprinzi și să le concentrezi: de vreme ce ai o asemenea înclinație către lirism, trebuie să-ți alegi un subiect în tratarea căruia lirismul ar fi atât de ridicol încât ai fi silit să te supraveghezi și să renunți la el”. Și astfel, ne spune Du Camp în ale lui *Amintiri literare* (din care am citat mai sus), Flaubert se va decide să scrie *Doamna Bovary*, renunțând, după cât se părea, la *Ispitirea sfântului Anton.*

La puțină vreme după aceasta, Flaubert întreprinde cunoscuta sa călătorie în Africa de Nord (în tovărășia lui Du Camp), având prilejul să viziteze înseși locurile unde trăise vestitul sihastru.

Când se întoarce, în 1852, plin de impresii noi și de o cunoaștere exactă, căpătată la fața locului, cunoaștere de care are totdeauna nevoie și la care a recurs în cazul tuturor operelor sale, Flaubert vede mai limpede ce valorează prima versiune a *Ispitirii* (cea din 1819). Într-o scrisoare către Louise Colet (din 1 februarie 1852), el spune că *Ispitirea sfânlului Anton* e un „eșec” și că trebuie să o refacă în întregime: *„Totul depinde de plan* (subl. În text). Și *Ispitirea* nu are cu adevărat unul; deducția ideilor, sever urmărită, nu-și află paralelismul în înlănțuirea faptelor. E lipsită de dramatism, în ciuda întregii schelării dramatice”. Iar într-o altă scrisoare: „Cred că prietenii mei n-au vrut să vadă tot ceea ce era de văzut. Mi-au judecat cartea cu

ușurință; nu spun că în chip nedrept, ci cu ușurință... N-o să-mi fie ușor să refac *Ispitirea*... Dar voi încerca, deși nu foarte curând".

În legătură cu obiceiul lui Flaubert de a-și supune operele judecății prietenilor săi s-au făcut multe speculații. Despre Maxime du Camp s-a spus (prima oară de către bătrâna doamnă Flaubert, mama scriitorului) că, din invidie, ar fi pronunțat nu o dată (influențându-l și pe blândul Bouilhet) sentințe nedrepte care, ca, de exemplu, în cazul celei aplicate primei versiuni a *Ispitirii,* ar fi putut văduvi literatura franceză de unele din capodoperele ei. Este adevărat că Flaubert își trăiește incertitudinea ce sta la originea „chinului" său creator și după ce opera este terminată$_i$ acest „terminată" însemnând de fapt pentru el totdeauna doar: „pentru moment terminată" (și nu e vorba numai de opera manuscrisă, ci și de cea tipărită, cu fiecare nouă ediție substanțial revizuită de autorul ei). Pe de altă parte însă, conștiința sa artistică, asemenea conștiinței oricărui mare creator, își are – în adâncurile ei cele mai intime, cele mai obscure, căci nici ea singură nu și le cunoaște întru totul – *certitudinea* ei ce rămâne neclintită la orice injoncțiune sau descurajare venite din afară. Verdictele eronate îl pot pentru o clipă descumpăni, dar nici într-un caz nu trebuie să ni-l închipuim pe marele artist atât de puțin stăpân pe propria-i facere: dacă Flaubert ar fi abandonat definitiv prima versiune a *Ispitirii sfântuluì Anton,* aceasta ar fi însemnat pur și simplu că el trebuia s-o abandoneze, decizia sa nefiind deci doar simplul rezultat al unui hazard nefericit (discuția cu niște prieteni ce-i judecă opera „cu ușurință"), ci un act in ordinea necesității întregii sale creații.

Dar Flaubert decide să se întoarcă la vechiul său test: „Mă întrebi ce fac. Iată: îmi pregătesc însemnările pentru *Legendă* (e vorba de *Legenda sfântului Iulian cel primitor,* pe

care Flaubert nu o va scrie decât în 1875 – n. Ns.) și corectez *Ispitirea.* Am scos din ea tot ceea ce mi se pare prea intempestiv, și n-a fost o muncă deloc ușoară...” *(Scrisoarea* din 1 iunie 1856 către Bouilhet, prin care Flaubert îi anunță acestuia că a trimis la *La Revue de Paris* manuscrisul *Doamna Bovary)* Fragmente din această nouă versiune (pe care bunul prieten Bouilhet o găsește plină de calități, fără a ignora totodată ceea ce el consideră a fi încă defectele ei) apar în revista *L'Artiste* (condusă de Théophile Gautier) din 21 și 28 decembrie 1856 și din 11 ianuarie și 1 februarie 1857, tocmai în momentul când are loc procesul intentat scriitorului pentru *Doamna Bovary,* coincidență care îl împiedică pe Flaubert să publice *Ispitirea* de teama unui nou proces: acuzatorul public Pinard află în ele noi argumente pentru a demonstra caracterul imoral și blasfematoriu al operei scriitorului.

În așteptarea unui moment mai potrivit, Flaubert abandonează manuscrisul până în 1869 când, după ce termină versiunea a doua, definitivă, a *Educației sentimentale,* începe din nou să modifice – pentru a treia oară deci – textul *Ispitirea sfântului Anton:* „...alcătuiesc un nou plan, îi scrie el lui George Sand în luna iunie a aceluiași an, și citesc pe nerăsuflate *Memoriile ecleziastice* ale lui Le Nain de Tiliemont. Nădăjduiesc să găsesc o legătură logică (și deci care să suscite un interes de natură dramatică) între diferitele halucinații ale sfântului. Acest mediu extravagant îmi place, și mă cufund întru totul în el...” Lucrează intens în cursul anilor 1869 și 1870. Când, în timpul războiului, armata germană invadează Franța, intrând și în Rouen, Flaubert îngroapă manuscrisul în grădina casei sale din Croisset. După retragerea trupelor dușmane, scriitorul își reia munca întreruptă. La 5 iunie 1870, într-o scrisoare adresată domnișoarei Leroyer de Chantepie, el face o mărturisire (mult citată mai târziu de

critica literară) prin care pare a privilegia *Ispitirea sfântului Anton* în raport cu toate celelalte opere ale sale: „În ciuda necazurilor în care mă zbat, sunt pe cale de a termina *Ispitirea sfântului Anton.* Este opera întregii mele vieți, de vreme ce prima idee mi-a venit în 1845, la Genova, în fața tabloului lui Breughel, iar de atunci n-am încetat să mă gândesc la ea și să citesc tot felul de cărți legate de ea. Dar sunt atât de dezgustat de editori și de ziare încât nu o voi publica acum. Voi aștepta zile mai bune; atâta pagubă dacă nu vor veni niciodată...” Într-adevăr, apariția cărții a fost întârziată de cearta survenită între Flaubert și editorul său Michel Lévy. Cartea va fi tipărită abia în 1871, an în care Flaubert, dezlegat de obligațiile contractuale pe care le avea față de vechiul său editor, poate în sfârșit să încredințeze *Ispitirea* editorului Gustave Charpentier.

Îndată după publicare, *Ispitirea sfântului Anton* găsește puțini admiratori, printre care pot fi citați Taine și Renan. Cronicile din reviste și ziare, după cum observă Flaubert însuși în câteva scrisori, sunt „pline de injurii”. Unul dintre articolele cele mai defavorabile este cel al lui Barbey d'Aurevilly.

În schimb Valéry, în secolul nostru, va face din ea una din cărțile sale de căpătâi.

• I •

În Tebaida[1], pe culmea unui munte, un tăpșan rotunjit în formă de semilună și împrejmuit cu bolovani. Coliba Ermitului se află în fund. E făcută din pământ și stuf, cu un acoperiș scund, fără ușă. În interior se vede un ulcior lângă o pâine neagră; în mijloc, pe o laiță de lemn, o carte mare; pe jos, împrăștiate, împletituri din papură, două, trei rogojini, un coș, un cuțit.

La câțiva pași de colibă e o cruce înaltă, înfiptă în pământ; și, la celălalt capăt al tăpșanului, un bătrân palmier gârbovit se apleacă peste abis, căci muntele este tăiat abrupt, și Nilul pare un lac la poalele falezei.

Vederea este mărginită, la dreapta și la stânga, de împrejmuirea de stânci. Dar înspre deșert, ca o succesiune de plaje, imense ondulații paralele de un galben-cenușiu se întind una în spatele celeilalte, într-un urcuș continuu; – apoi, dincolo de nisipuri, în depărtare, lanțul libic formează un zid de culoarea cretei, estompat oarecum de aburi violeți. În față, soarele scăpată. Cerul, la nord, e de un cenușiu-șters, în timp ce la zenit, nori de purpură se alungesc pe bolta albastră, ca șuvițele de păr ale unei coame gigantice. Aceste dungi de flăcări se întunecă, porțiunile de azur dobândesc o paloare sidefie; tufișurile, pietrele, pământul, totul pare să aibă acum o duritate de bronz; și în văzduh plutește un praf auriu atât de fin încât se confundă cu vibrațiile luminii.

Sfântul Anton care are barba lungă și părul lung, e îmbrăcat într-o tunică din piele de capră și șade pe jos, cu picioarele încrucișate, împletind o rogojină. De îndată ce apune soarele, oftează adânc și privește în depărtare:

Încă o zi! încă o zi care a trecut!

Numai că altădată nu eram atât de nenorocit! Înainte de a se lumina de ziuă făceam rugăciunile; apoi coboram la fluviu să aduc apă, și urcam pe cărarea pieptișă cu burduful pe umeri, cântând imnuri. După aceea îmi petreceam timpul dereticând prin colibă, îmi luam sculele; și mă străduiam ca împletitura rogojinilor să fie cât mai uniformă, iar coșurile cât mai ușoare; căci pe atunci nici chiar cele mai neînsemnate îndeletniciri nu mi se păreau o corvoadă. La ore hotărâte terminam lucrul; și rugându-mă cu brațele ridicate spre cer, simțeam cum parcă din slăvi mi se revarsă în inimă un izvor de milă și îndurare. Acum a secat. De ce oare?...

Se plimbă cu pas rar prin țarcul de bolovani.

Toți m-au dezaprobat când mi-am părăsit casa. Mama s-a prăbușit la pământ, pe moarte, sora mea îmi făcea din depărtare semne să mă reîntorc; iar cealaltă plângea, Ammonaria, copila pe care o întâlneam în fiecare scară când își aducea bivolii la puț. A alergat după mine. Brățările de la glezne-i scânteiau prin norul de praf, și tunica ei despicată pe șolduri flutura în vânt. Bătrânul ascet care mă luase cu el a ocărât-o în gura mare. Cămilele noastre galopau necontenit; și n-am mai revăzut pe nimeni.

La început mi-am ales ca sălaș mormântul unui Faraon. Dar o vrajă stăruie în palatele acelea subterane, unde bezna pare că se îndesește de fumul mirodeniilor de odinioară. Din adâncul sarcofagelor auzeam ridicându-se o voce tânguitoare care mă chema; sau pe neașteptate, vedeam înviind imaginile îngrozitoare zugrăvite pe pereți; și am fugit până la țărmul Mării Roșii, într-o cetățuie părăginită. Acolo îmi țineau tovărășie scorpionii, care se târau printre pietre, și pe deasupra capului, vulturii care se roteau întruna pe cerul albastru. Noaptea eram sfâșiat de gheare, ciupit de clonțuri, atins ușor de aripi moi; și demoni înfricoșători îmi urlau în urechi, mă trânteau la pământ. Ba

chiar o dată mi-au sărit în ajutor oamenii care mergeau cu o caravană la Alexandria, apoi m-au luat cu ei.

Atunci, am vrut să mă lumineze bătrânul Didim. Deși era orb, cunoștea Scriptura ca nimeni altul. Când se termina lecția mă lua de braț ca să se plimbe. Îl duceam la Pancum, de unde se vedea Farul și marea nețărmurită. Ne întorceam apoi prin port, strecurându-ne printre oameni de toate semințiile; erau până și Simmerieni, îmbrăcați în piei de urs, sau Gymnosofiști de la Gange, care-și frecau trupul cu bălegar de vacă. Și totdeauna pe uliți se iscau încăierări din pricina Evreilor care refuzau să plătească birurile, sau a răzvrătiților ce voiau să-i alunge pe Romani. Altminteri, orașul o plin de eretici, de sectanți de-ai lui Manes, Valentin, Basilide, Arie – toți vor să pună mâna pe tine, ca să discute și să te câștige de partea lor.

Și-acum încă, din când în când, parcă le mai aud vorbele. Zadarnic încerc să nu le iau în seamă fiindcă, orice aș face, ele mă răscolesc.

M-am refugiat la Colzim; și penitența mea a fost atât de aspră încât nu mă mai temeam de Dumnezeu. Câțiva oameni s-au strâns în jurul meu spre a deveni anahoreți. Le-am impus o regulă practică ce se trăgea din ura față de smintelile Gnosei și față de aserțiunile filosofilor. De peste tot mi se trimiteau solii. Și lumea venea de la mari depărtări ca să mă vadă.

În vremea aceea prostimea-i schingiuia pe duhovnici, și setea mea de martiriu mă îndrumă spre Alexandria. Prigoana încetase de trei zile.

Când am ajuns acolo, am fost oprit de un val de lume, în fața templului lui Serapis. Era, mi s-a spus, ultima pildă pe care guvernatorul voia s-o mai dea. La mijlocul porticului, în bătaia soarelui, o femeie goală era legată de coloană și doi soldați o biciuiau; la fiecare lovitură trupul i se

zvârcolea. S-a răsucit spre mulțime cu gura deschisă; și peste capetele oamenilor, pe sub lațele de păr care-i acopereau fața, mi s-a părut că o recunosc pe Ammonaria...

Numai că... aceea era mai înaltă... și minunat... de frumoasă.

Își freacă fruntea cu palmele.

Nu, nu! nu vreau să mă mai gândesc la ea.

Altă dată, Atanasie m-a chemat să-l susțin împotriva Arienilor. Toată disputa s-a mărginit la invective și batjocuri. Dar mai apoi el a fost ponegrit, deposedat de scaunul lui, alungat. Unde-i acum? Nu știu. Nimeni nu-mi dă nici o veste despre el. Toți discipolii mei m-au părăsit. Hilarion la fel ca toți ceilalți.

Avea cam cincisprezece ani când a venit; și inteligența lui era atât de iscoditoare, încât în fiece clipă punea întrebări. Apoi asculta cu un aer gânditor; – și toate cele de care aveam nevoie mi le aducea fără să cârtească, mai sprinten decât o căprioară și cu o veselie ce-i făcea și pe patriarhi să râdă. Mi-era ca un fiu!

Cerul e roșu, pământul cu desăvârșire negru. Palele de vânt ridică-n aer trâmbe de nisip, ca niște lințolii uriașe, care apoi pogoară. Deodată, într-o clipă de înseninare, trece un stol triunghiular de păsări, asemenea unei bucăți de metal ale cărei margini freamătă.

Anton le privește.

Ah! cum aș vrea să le urmez!

De câte ori n-am contemplat, ca acum, cu invidie, corăbiile lungi, ale căror pânze seamănă cu aripile, și mai ales atunci când îi duceau departe pe cei ce-mi fuseseră oaspeți. Ce ceasuri minunate am petrecut împreună, ce desfătare sufletească! Niciunul nu m-a interesat mai mult ca Ammon; îmi povestea despre călătoria lui la Borna, de Catacombe, de Coliseu, de pietatea femeilor ilustre și

despre multe altele!... și eu n-am vrut să plec cu el. De unde vine îndărătnicia mea de a duce o asemenea viață? Bine aș fi făcut dacă aș fi rămas la călugării din Nitria, care mă rugau să stau la ei. Locuiesc în chilii separate, dar comunică totuși unii cu alții. Duminica, goarna îi adună pe toți la biserică unde se găsesc trei biciuști cu care sunt pedepsiți păcătoșii, hoții și nechemații, căci disciplina lor este foarte severă.

Nu sunt însă lipsiți de anumite plăceri. Credincioșii le aduc ouă, fructe, ba chiar și instrumente cu care să-și scoată spinii din tălpile picioarelor. Pe lângă Pisperi sunt podgorii, cei din Pabene au o plută cu care își aduc merindele.

Dar cred că mult mai bine mi-aș fi slujit frații fiind un preot oarecare. Ca preot îi ajuți pe săraci, îi împărtășești pe credincioși, ai mare înrâurire în fiecare familie.

Și, dealtminteri, nu toți laicii sunt damnați, și nu depindea decât de mine ca să fiu... de pildă, grămătic sau filosof. Aș avea în odaia mea un glob făcut din trestie, aș sta tot timpul cu o tăbliță în mână, înconjurat de tineri, iar la ușa mea ar atârna ca emblemă o cunună de lauri.

Numai că în astfel de izbânzi e prea mult orgoliu. Soldat ar fi fost mai bine. Eram robust și îndrăzneț – tocmai destul ca să pot întinde funiile mașinilor de război, să cutreier păduri întunecoase, să intru cu coiful pe cap în orașele fumegânde!... De asemenea, nimic nu mă împiedica să cumpăr o slujbă de vameș la un pod oarecare; și călătorii mi-ar fi istorisit fel de fel de întâmplări, arătându-mi în bagajele lor felurite obiecte ciudate...

Negustătorii din Alexandria se plimbă cu barca în zilele de sărbătoare pe râul Canope, și beau vin din calice de lotus, în sunetul tamburinelor care fac să se cutremure tavernele înșirate pe maluri! În depărtare, arborii tăiați în

formă de con apără de vântul sudului tihna fermelor. Acoperișul casei înalte se sprijină pe colonete subțiri, așezate aproape una de cealaltă, ca ulucile unui gard; și printre ele stăpânul, întins pe un scaun, lung, își vede toate pământurile, oamenii din lanuri care alungă păsările, teascul în care se storc strugurii, boii care treieră grânele. Copiii lui se joacă în țărână, soția se apleacă să-l sărute.

În obscuritatea albicioasă a nopții apar, ici-colo, boturi țuguiate, urechi ciulite și ochi scânteietori. Anton se apropie de aceste arătări. Pietre se rostogolesc, animalele o iau la fugă. Fusese o haită de șacali.

A rămas unul singur, care stă în două labe, cu trunchiul arcuit și capul pieziș, bănuitor.

Cât e de drăgălaș! Aș vrea să-l mângâi ușurel pe spate.

Anton fluieră ca să-l cheme. Șacalul dispare.

Oh! merge după ceilalți! Ce singurătate! Ce urât!

Râde cu amărăciune:

Ce poate fi mai frumos decât să încovoi la foc bețe de palmier, ca să faci din ele bâte ciobănești și să împletești coșuri, să țesi rogojini, și apoi să le dai pe toate nomazilor, spre a primi în schimb o coajă de pâine în care îți rupi dinții. Ah! nenorocitul de mine! ce chinuri nesfârșite! Mai bine-ar îi să mor! Nu mai pot. Ajunge! ajunge!

Bate din picior și se învârtește prin țarcul de bolovani, aproape alergând, apoi se oprește gâfâind de oboseală, izbucnește în hohote de plâns și se întinde pe jos, într-o rână.

Noaptea e liniștită; puzderie de stele clipesc pe cer; nu se aude decât țârâitul tarantulelor.

Cele două brațe ale crucii își aruncă umbra pe nisip; Anton, care plânge, o vede.

Cât sunt de slab, Doamne Dumnezeule! Curaj, să ne ridicăm!

Intră în colibă, scoate de sub spuză un tăciune, aprinde o torță și o așază pe laița de lemn în așa fel încât să-i lumineze cartea cea groasă.

Dacă aș reciti... Faptele Apostolilor?... da... n-are importanță de unde!

„Văzu cerul deschizându-se și coborând o pânză uriașă, susținută din cele patru coifuri, pe care se găseau tot felul de animale pământești și dobitoace sălbatice, și târâtoare și paseri; și o voce îi spuse: Petre, ridică-te! ucide, și mănâncă!”

Așadar Domnul voia ca apostolul său să mănânce de toate?... În vreme ce eu...

Anton rămâne cu bărbia proptită în piept. Foșentul paginilor răsfoite de vânt îl face să ridice capul, și citește:

„Evreii îi uciseră pe toți dușmanii lor cu săbiile, și făcură mare măcel, așa că îi aveau la cheremul lor pe cei ce îi urau”.

Urmează numărătoarea oamenilor uciși de ei: șaptezeci și cinci de mii. Suferiseră foarte mult. Dealtminteri, dușmanii lor erau dușmanii Dumnezeului adevărat. Și cât s-or fi bucurat răzbunându-se și căsăpindu-i pe idolatri! Fără îndoială că orașul era plin de morți! Zăceau la porțile grădinilor, pe scări, prin încăperi și în mormane atât de mari, încât ușile nu se mai puteau închide!...

— Dar iată că mă gândesc acum la omoruri și la sânge!

Deschide cartea în altă parte.

„Nabucodonosor se prosternă cu fața la pământ și i se închină lui Daniil”.

Oh! asta-i bine! Preaînaltul îi ridică pe profeți mai presus de regi; și totuși, acesta o ducea numai într-o

petrecere, mereu beat de trufie și de plăceri. Dar Dumnezeu l-a pedepsit prefăcându-l în animal. Și umbla în patru labe!

Anton începe să râdă; și întinzându-şj brațele, întoarce din întâmplare paginile cărții. Ochii-i cad peste această frază:

„Ezechiel avu o mare bucurie când îi văzu sosind. Le arătă parfumuriìe, aurul și bănetul, toate aromele, uleiurile binemirositoare, toate vasele lui de preț, și ce alte comori mai avea”.

Îmi închipui... cum se vedeau îngrămădite până în tavan pietre prețioase, diamante și darici. Un om care are atâtea scumpeturi nu mai este asemenea celorlalți. El cugetă în vreme ce le cântărește în palme că-i stăpân pe roadele unor strădanii nenumărate, și parcă pe însăși viața popoarelor, pe care ar fi sorbit-o și pe care o poate risipi. Este o precauție folositoare regilor. Nici cel mai înțelept dintre toți nu s-a lipsit de ea. Corăbiile îi aduceau fildeș, maimuțe... Ia să vedem.

Răsfoiește cu înfrigurare.

Aha! Iată:

„Regina din Saba, cunoscând gloria lui Solomon, veni să-l ispitească, dându-i să dezlege felurite ghicitori”.

Cum credea ea că-l poate duce în ispită? Și Diavolul a tot încercat să-l ispitească pe Iisus! Dar Iisus a triumfat pentru că el era Dumnezeu, iar Solomon, poate, datorită științei lui de magician. E sublimă această știință! Căci lumea – așa după cum mi-a explicat un filosof – formează un tot ale cărui părți se influențează unele pe celelalte, ca organele unui singur corp. Se cere să cunoaști iubirea și repulsia firească dintre lucruri, și apoi să le pui în acțiune... S-ar putea deci modifica ceea ce pare a fi o ordine imuabilă?

În clipa aceea, cele două umbre desenate în spatele lui de brațele crucii se alungesc înainte. Seamănă cu două coarne uriașe; Anton strigă:

Ajută-mă, Doamne!

Umbra revine la locul ei.

Ah!... a fost o închipuire! nimic altceva!

N-am de ce să-mi chinui sufletul. N-am nimic de făcut!... absolut nimic de făcut!

Se așază și își încrucișează brațele.

Totuși... mi s-a părut că-l simt cum se apropie... Dar de ce-ar veni? Parcă eu nu-i cunosc vicleniile? L-am alungat pe monstruosul anahoret care îmi oferea, râzând, pâinișoare calde, pe centaurul care încerca să mă urce pe crupa lui – și pe copilul acela negru, iscat dintre nisipuri, care era foarte frumos, și care mi-a spus că se numește duhul desfrânării.

Anton se plimbă agitat încoace și-ncolo.

Din porunca mea s-a clădit acea mulțime de schivnicii sfinte, pline de călugări ce poartă cilicii pe sub veșmintele lor din piele de capră, și atât de numeroși că poți alcătui cu ei o armată! Am vindecat bolnavi de la distanță; am alungat diavoli; am trecut fluviul printre crocodili; împăratul Constantin mi-a scris trei scrisori; Balacius, care a scuipat pe ele, a fost sfârtecat de propriii săi cai; norodul din Alexandria, se bătea să mă vadă când am reapărut, și Atanasie m-a însoțit pe dram. Dar și câte cazne! Iată, sunt mai bine de treizeci de ani de când mă tot chinui în pustietatea deșertului. Am ținut pe șale optzeci de livre de bronz, ca Eusebiu, mi-am lăsat trupul, precum Macarie, să-l înțepe gângănile, am stat cincizeci și trei de nopți fără să închid ochii, ca Pacomie; și cei ce sunt decapitați, schingiuiți sau arși pe rug au, poate, mai puține virtuți, fiindcă viața mea e un martiriu continuu.

Anton merge mai potolit.

Fără îndoială că nimeni pe lumea asta nu trăiește într-o stare mai jalnică decât mine. Inimile milostive se împuținează. Nu mi se mai dă nimic. Haina mi s-a tocit. Nu am sandale, nu am nici strachină! – căci am împărțit familiei și săracilor toate bunurile mele, fără a-mi opri nici o para. Or, chiar și pentru a-mi face rost de sculele necesare muncii mele, tot mi-ar trebui niște bani. Nu mulți! o mică sumă!... aș chibzui-o.

Părinții de la Niceea, în robe de purpură, stăteau, ca magii, pe tronuri, de-a lungul peretelui; și au fost ospătați la un banchet și copleșiți de onoruri, mai cu seamă Pafnutie, pentru că e chior și șchiop, de pe vremea persecuției lui Dioclețian! Împăratul i-a sărutat de câteva ori ochiul scurs; ce prostie. Dealtminteri, Sinodul avea membri cât se poate de infami! Un episcop din Sciția, Teofil; un altul din Persia, Ioan; un văcar, Spiridon! Alexandru era prea bătrân. Atanasie ar fi trebuit să se arate mai blând cu Arienii, pentru a obține de la ei concesii.

Și ei ar fi făcut. N-a vrut însă să mă asculte. Cel care vorbea împotriva mea – un tânăr cu barba creață – îmi arunca, foarte calm, obiecții viclene; și, în timp ce eu îmi căutam cuvintele, ei mă priveau cu răutate, lătrând ca niște hiene. Ah! de ce nu-l pot hotărî pe împărat să-i surghiunească, sau mai degrabă să pună să fie biciuiți, sfârtecați, să-i văd chinnindu-se. Căci și eu îndur multă suferință!

Sleit de puteri se sprijină de colibă.

Mă simt sfârșit pentru că am postit prea mult. Dacă aș mânca... o bucată de carne, măcar o singură dată.

Închide ochii vlăguit.

Ah! carnea sângerie... un ciorchine de strugure din care să muști... laptele covăsit care tremură într-o strachină!...

Dar ce-i cu mine?... Ce am?... Simt cum inima-mi crește ca marea ce se umflă înainte de furtună. O nespusă moleșeală mă cuprinde, și prin aerul cald mi se pare că plutește un miros parfumat de păr de femeie, deși nici o femeie n-a venit pe-aici...

Se întoarce spre cărarea ce șerpuiește printre stânci.

Pe aici sosesc ele, legănându-se în litierele purtate de brațele negre ale eunucilor. Coboară și, împreunându-și mâinile cu degete încărcate de inele, îngenunchează. Îmi povestesc neliniștile lor. Le chinuie nevoia unei voluptăți supraomenești; ar vrea să moară, au visat zei care le cheamă; și faldurile rochiilor lor îmi ating picioarele. Eu le resping. „O, nu, spun ele, încă nu! Ce trebuie să fac?" Orice penitență li se pare binevenită. Le vor pe cele mai aspre, vor să împartă supliciile cu mine, să trăiască în pustietatea mea.

E multă vreme de când n-am mai văzut niciuna! Poate că or mai veni! De ce nu? Dacă deodată... aș auzi clinchetul unor zurgălăi de catâr prin munți. Mi se pare...

Anton se cațără pe o stâncă de lângă cărare; și se apleacă, sfredelind bezna cu privirea.

Da, acolo jos, în adâncuri, se mișcă ceva, de parc-ar fi niște oameni ce caută drumul. Ea e acolo! S-au rătăcit.

Strigă:

Prin partea asta! vino! vino!

Ecoul repetă: Vino! vino!

Înmărmurit de uinure, lasă brațele să-i cadă pe lângă trup.

Ce rușine! Vai! sărmane Anton!

Și pe dată aude pe cineva șoptind: „Sărmane Anton!"

Cine-i acolo! Răspunde!

Vântul care se strecoară printre stânci scoate sunete modulate; și în sonoritatea lor confuză, el distinge voci, ca și cum aerul ar vorbi. Sunt șoptite, și insinuante, șuierătoare.

Prima

Vrei femei?

A doua

Sau mai degrabă grămezi de arginți?

A treia

O sabie strălucitoare?

Celelalte

— Întregul popor te admiră.

— Dormi!

— Îi vei măcelări, da, îi vei măcelări!

În același timp obiectele se transformă. Pe marginea falezei, bătrânul palmier, cu smocul lui de frunze galbene, devine torsul unei femei ce se pleacă peste abis și al cărei păr bogat se leagănă în vânt.

Anton se întoarce spre colibă; și laița pe care se află cartea cea mare, cu paginile încărcate de litere negre, i se pare a fi un arbust năpădit de rândunele.

E, fără îndoială, din pricină că flacăra torței pâlpâie... S-o sting!

O stinge, bezna e adâncă.

Și, dintr-o dată, trec prin văzduh, la început o băltoacă de apă, apoi o prostituată, colțul unui templu, figura unui soldat, un car cu doi cai albi, ce se cabrează.

Aceste imagini apar brusc, cu zvâcnituri, detașându-se pe întunecimea nopții ca niște picturi purpurii pe abanos.

Mișcarea li se accelerează. Defilează cu o repeziciune amețitoare. Iar alteori se opresc și pălesc treptat, se topesc;

sau zboară și deîndată se ivesc altele.

Anton închide ochii.

Ele se înmulțesc, îi înconjoară, se năpustesc asupră-i. O groază nespusă îl cuprinde; și nu mai simte nimic altceva decât un spasm arzător în epigastru. În ciuda vacarmului din capul său, percepe o tăcere enormă ce-l separă de restul lumii. Încearcă să vorbească: îi este cu neputință. De parcă întreaga alcătuire a ființei sale s-ar destrăma; și, în cele din urmă, Anton se prăvălește pe rogojină.

• II •

Și-atunci, o umbră uriașă, mai subtilă decât umbra naturală, și care e tivită pe margini cu alte umbre, se-ntinde pe pământ.

E Diavolul, care stă sprijinit în coate de acoperișul colibei, adăpostind sub cele două aripi ale sale – ca un liliac ce și-ar alăpta puii – cele Șapte Păcate Capitale, ale căror capete schimonosite se zăresc nedeslușit.

Anton, cu ochii tot închiși, se desfată în trândăveală; își întinde mădularele pe rogojină.

Și i se pare moale, din ce în ce mai moale, – căci aceasta se umflă, se înalță, devine un pat, iar patul o barcă; în jurul ei clipocesc valurile.

La dreapta și la stânga, se ridică două limbi de pământ negru, pe care te întind ogoare bine lucrate, cu câte un sicomor din loc în loc. În depărtare se aud clopoței, tobe și cântece. Sunt oameni care se duc la Canope, să doarmă în templul lui Serapis, ca să aibă vise. Anton știe acest lucru; – și alunecă, împins de vânt, printre cele două taluzuri ale canalului. Frunzele de papirus și florile roșii de nufăr, mai mari decât un om, se apleacă peste el. Stă întins în barcă; o vâslă, în partea din spate a bărcii, atârnă în apă. Din când în când se simte o adiere călduță, iar trestiile subțiri se izbesc unele de altele. Murmurul valurilor mărunte se potolește. Îl cuprinde somnul. Visează că este un pustnic în Egipt.

Atunci se trezește tresărind.

Am visat?... totul era atât de limpede încât mă îndoiesc. Simt o arsură pe limbă! Mi-e sete!

Intră în colibă și caută, la întâmplare, peste tot.

Pământul e umed!... Dar ce, a plouat? Ia te uită! cioburi! mi s-a spart ulciorul!... dar burduful unde-i?

Îl găsește.

Gol! cu desăvârșire gol!

Ca să cobor până la fluviu mi-ar trebui pe puțin trei ceasuri, și noaptea e atât de adâncă încât n-aș izbuti să găsesc drumul. Măruntaiele se răsucesc în mine. Unde-i pâinea?

După ce caută multă vreme, găsește o coajă de pâine mai mică decât un ou.

Ce s-a-ntâmplat? Mi-au mâncat-o șacalii? Ah, ce blestemăție!

Și de furie aruncă pâinea pe jos.

În aceeași clipă apare o masă încărcată cu toate bunătățile.

E acoperită cu o pânză ca de păianjen, striată precum bentițele sfincșilor, și emană ondulații luminoase. Pe ea se găsesc hălci uriașe de carne sângerie, pești mari, păsări cu pene, patrupede nejupuite, fructe cu un colorit aproape omenesc; și bucăți de gheață albă, și cupe de cristal violet ce scânteiază în lumină. Anton vede în mijlocul mesei un mistreț ce fumegă prin toți porii, cu labele așezate sub burtă și cu ochii pe jumătate închiși; – și gândul că poate mânca acest nemaipomenit animal îi produce o nemărginită bucurie. Apoi mai sunt lucruri pe care nu le-a mai văzut niciodată, tocături de carne de culoare neagră, mâncăruri cu aspic auriu, sosuri în care plutesc ciuperci precum nuferii pe eleșteie, creme atât de spumoase încât seamănă cu norii.

Și aroma tuturor acestora îi aduce în nări mirosul sărat al Oceanului, prospețimea izvoarelor, parfumul tare al pădurii. Își dilată nările cât poate; îi curg balele de poftă;

își spune că are mâncare pentru un an, pentru zece, pentru toată viața.

Pe măsură ce își plimbă ochii holbați peste bucate apar altele, formând o piramidă ale cărei muchii se prăbușesc. Vinurile încep să curgă, peștii să se zbată, sângele să clocotească în talere, pulpa fructelor să se apropie de el ca niște buze îndrăgostite; și masa se ridică până la pieptul lui, până la bărbie – dar numai cu o singură farfurie și cu o singură pâine, care se găsesc chiar dinaintea lui.

Ia pâinea. Alte pâini apar.

Sunt toate pentru mine!... toate! dar...

Anton se dă înapoi.

În loc de una, iată câte sunt acum!... Asta-i o minune, la fel ca aceea pe care a făcut-o Domnul nostru Iisus Hristos!

În ce scop? Vai! Căci și toate celelalte sunt de neînțeles! Ah! piei, diavole, piei! piei!

Dă cu piciorul în masă. Masa dispare.

Nu mai e nimic? nu!

Răsuflă ușurat.

Oh! ispita era mare. Dar nu m-am prins în mrejele ei!

Își înalță capul, și se poticnește de un obiect sunător.

Dar asta ce mai e?

Anton se apleacă.

Ia te uită, un potir! L-o fi pierdut vreun călător. Nimic neobișnuit...

Își umezește degetul și freacă potirul.

Strălucește! e din metal! Numai că nu prea îmi dau seama...

Aprinde torța și se uită mai îndeaproape la potir.

E de argint, cu granulații pe margine; și pe fund are o medalie. Desprinde medalia cu unghia.

E o monedă care valorează... între șapte și opt drahme; ba mai mult. Dar n-are importanță! oricum, aș putea să-mi procur cu ea o piele de oaie.

O raza a torței luminează potirul.

Nu se poate! e din aur! da!... e în întregime din aur!

O altă monedă, mai maire, se găsește pe fundul potirului. Iar sub ca mai descoperă altele.

Dar astea reprezintă o sumă... destul de mare ca să cumpăr trei boi... și un petec de pământ!

Acum potirul e plin cu monezi de aur.

Ce-mi văd ochii! cu astea se pot cumpăra o sută de sclavi, oșteni, o mulțime...

Granulațiile de pe margine se desprind, formând un șirag de perle.

Cu bijuteriile astea ai putea s-o cucerești chiar și pe soția Împăratului!

Dintr-o singură mișcare, Anton își trece șiragul pe încheietura mâinii. Ține potirul cu stânga, și cu celălalt braț ridică torța ca să-l lumineze mai bine. Ca apa care se revarsă dintr-un vas prea plin, din el curg valuri-valuri – în așa fel încât formează pe nisip nn morman – de diamante, rubine și safire amestecate cu mari monezi de aur pe care sunt bătute efigii de regi.

E-adevărat? e-adevărat? stateri, cicli, dariei, ariandici! Alexandru, Demetrius, Ptolemeii, Cezar! dar niciunul din ei nu a avut atâta aur! Nimic nu mai e cu neputință! s-a terminat cu suferința! și această strălucire care-mi ia vederea! Ah! inima-mi crește de bucurie! ce plăcut e! da! da!... și încă mai vreau... niciodată n-o să am de ajuns. Oricât aur aș arunca în mare, tot mi-ar mai rămâne. Dar de ce să arunc? Voi păstra întreaga comoară, fără să spun nimănui: o să pun să mi se sape în stâncă o încăpere ce va

fi căptușită cu plăci de bronz – și voi intra în ea numai ca să calc pe grămezile de aur; să-mi cufund brațele în ele ca în niște saci cu grâu. O să mă frec pe față cu aur, și-o să mă culc pe nestemate!

Lasă torța din mână ca să cuprindă grămada cu brațele și cade cu pieptul pe pământ.

Se ridică. Locul e cu desăvârșire gol.

Ce-am făcut?

Dacă aș fi murit în clipa aceea, de iad aveam parte! pentru veșnicie!

Tremură din toate mădularele.

Sunt oare blestemat? Ba nu! a fost greșeala mea! mă las prins în toate capcanele! Nu cred că există cineva mai nerod și mai josnic decât mine. Aș vrea să mă bat, sau mai degrabă să mă smulg din propriu-mi trup! E prea multă vreme de când mă tot înfrânez! Trebuie să mă răzbun, să lovesc, să ucid; de parcă aș avea în suflet o haită de animale sălbatice. Aș vrea să fiu în mijlocul unei mulțimi și să dau cu securea în dreapta și-n stânga... Ah! un pumnal! pumnal!...

Se aruncă asupra cuțitului său, pe care tocmai îl zărește. Cuțitul îi scapă din mână, și Anton rămâne sprijinit de peretele colibei, cu gura căscată, nemișcat, cataleptic.

Toate din jur au dispărut.

Se crede la Alexandria, pe Paneum, munte artificial înconjurat de o scară în spirală, care se ridică în mijlocul orașului.

În fața lui se întinde lacul Mareotis, la dreapta marea, la stânga câmpiile și, chiar sub ochii lui, o îngrămădeală confuză de acoperișuri plate, străbătută de la miazăzi la miazănoapte și de la răsărit la apus de două străzi ce se încrucișează și alcătuiesc, pe toată lungimea lor, un șir de

porticuri cu capiteluri corintice. Casele care dau spre această dublă colonadă au ferestre cu geamuri colorate. Din unele ies în afară enorme colivii de lemn, în caro vântul se năpustește cu furie.

Monumente cu arhitectură foarte felurită se înghesuie unele lângă altele. Piloni egipteni domină temple grecești. Obeliscuri apar ca niște lănci printre creneluri de cărămidă roșie. În mijlocul piețelor se înalță statui ale lui Hermes cel cu urechile ascuțite și ale lui Anubis cel cu cap de câine. Anton zărește prin curți mozaicuri și vede covoare atârnate de grinzile tavanelor.

Îmbrățișează, dintr-o singură privire, cele două porturi (Marele-Port și Eunoste), rotunde amândouă ca două circuri, și pe care le desparte un dig ce leagă Alexandria de insulița stâncoasă unde se ridică turnul Farului cvadrungular, înalt de cinci sute de coți și cu nouă etaje, – cu un morman de cărbuni negri fumegând în vârf.

În porturile principale se văd mici porturi interioare. Digul, la fiecare din capete, se termină cu un pod așezat pe coloane de marmură împlântate în mare. Pe dedesubt trec corăbii cu pânze; și nave grele încărcate cu mărfuri, bărci cu incrustații de fildeș, gondole acoperite cu un baldachin, trireme și bireme, tot soiul de vase circulă sau staționează lângă cheiuri.

În jurul Marelui-Port e un șir neîntrerupt de construcții regale; palatul Ptolemeilor, Museumul, Posidiurnul, Cezareumul, Timoniumul unde s-a refugiat Marc-Antoniu, Soma în care se află mormântul lui Alexandru; – în vreme ce în cealaltă extremitate a orașului, într-o mahala, lângă Eunoste, se zăresc ateliere în care se fabrică sticla, parfumuri și papirus.

Negustători ambulanți, hamali, catârgii aleargă, se ciocnesc unii de alții. Ici-colo, un preot al lui Osiris cu o

piele de panteră pe umăr, un soldat roman cu coif de bronz, mulți negri. În pragul prăvăliilor se opresc femei, artizanii lucrează; și de scârțâitul carelor se sperie și își iau zborul păsările care ciugulesc pe jos rămășițele aruncate de casapi și resturi de pește.

Peste uniformitatea caselor albe, desenul străzilor aruncă parcă o rețea neagră. Piețele năpădite de ierburi par niște buchete verzi, uscătoriile boiangeriilor pete de culori, ornamentele de aur de pe frontoanele templelor puncte luminoase, – toate acestea fiind cuprinse în incinta ovală de ziduri cenușii, sub bolta cerului albastru, lângă marea încremenită.

Dar mulțimea se oprește și privește înspre apus, de unde vin enorme trâmbe de praf.

Sunt călugării din Tebaida, îmbrăcați în piei de capră, înarmați cu ciomege, care urlă un imn războinic și religios cu acest refren: „Unde sunt aceia? Unde sunt aceia?”

Anton își dă seama că vin să-i ucidă pe Arieni.

Dintr-o dată străzile se golesc, – nu se mai vede țipenie de om.

Acum Pustnicii sunt în oraș. Năprasnicele lor ciomege, țintuite cu piroane, se învârtesc prin aer ca niște sori de oțel. Se aude larma lucrurilor sfărâmate prin case. Din când în când se face liniște. Apoi izbucnesc urlete.

De la un capăt la altul al străzilor, oamenii înspăimântați aleargă necontenit.

Mulți dintre ei sunt înarmați cu sulițe. Uneori două grupuri se întâlnesc și se contopesc într-unul singur; și această grămadă de oameni alunecă pe lespezi, se desface, se culcă la pământ. Dar bărbații cu plete lungi se ivesc întruna.

De prin colțurile edificiilor se înalță dâre de fum. Porțile sunt făcute țăndări. Ziduri se năruie. Arhitrave se

prăbușesc.

Anton își regăsește toți dușmanii, unul după altul. Recunoaște și pe alții de care uitase; înainte de a-i omorî, le strigă vorbe grele, și spintecă, gâtuie, ucide; pe bătrâni îi târăște prin țărână trăgându-i de bărbi, pe copii îi calcă în picioare, pe răniți îi lovește. Călugării din Tebaida se răzbună și pe lux; cei ce nu știu să citească rup cărțile; alții sparg, ciopârțesc statuile, picturile, mobilele, sipetele, miile de lucruri rafinate a căror folosință nu o cunosc și care, din această pricină, îi scot din minți. Din când în când se opresc să-și tragă sufletul, apoi o iau de la-nceput.

Localnicii, refugiați prin curți, se vaită. Femeile ridică spre cer ochii înlăcrimați și brațele lor dezgolite. Pentru a-i îndupleca pe Pustnici le îmbrățișează genunchii; aceștia le trântesc la pământ; și sângele țâșnește până în tavane, se prelinge în șiroaie de-a lungul pereților, se revarsă din trupurile cadavrelor decapitate, umple apeductele, formează pe pământ întinse bălțoace roșii.

Lui Anton îi ajunge până la genunchi. Calcă prin sânge; respiră mirosul picăturilor de sânge de pe buze și tresare de bucurie când simte sânge pe mâini și pe picioare, pe sub tunica-i din păr de capră năclăită de sânge.

Se lasă noaptea. Uriașul urlet se potolește.

Pustnicii au dispărut.

Deodată, pe galeriile exterioare care înconjoară cele nouă etaje ale Farului, Anton zărește niște linii groase și negre ca și cum un stol de corbi s-ar fi așezat pe ele. Aleargă într-acolo și se pomenește în vârf.

Într-o oglindă de aramă, îndreptată spre mare, se reflectă navele ce se află în larg.

Anton se delectează privindu-le; și pe măsură ce se uită la ele, numărul lor crește.

Sunt îngrămădite într-un golf ce are forma unei semilune. În spate, pe un promontoriu, se întinde un oraș nou, în stil roman, în care se văd cupole de piatră, acoperișuri conice, statui de marmură roz și albastră și o risipă de aramă aplicată pe volutele capitelurilor, pe culmile caselor, la unghiurile cornișelor. E dominat de o pădure de chiparoși. Culoarea mării-i mai verde, aerul mai rece. Pe munți, la orizont, e zăpadă.

Anton încearcă să găsească drumul, când un om se apropie de el și îi spune: „Vino! ești așteptat!”

Traversează un forum, intră într-o curte, se apleacă pe sub o poartă; ajunge dinaintea fațadei unui palat, decorat cu un grup statuar din ceară ce-l reprezintă pe împăratul Constantin doborând un dragon. În mijlocul unui bazin de porfir e o scoică de aur plină cu sâmburi de fistic. Ghidul îl îndeamnă să mănânce. El ia câteva semințe.

Apoi parcă se pierde printr-un șir de odăi.

Se văd, de-a lungul pereților acoperiți cu mozaic, generali care-i oferă împăratului, în căușul palmei, orașele cucerite. Și peste tot numai coloane de bazalt, grilaje în filigran de argint, jilțuri de ivoriu, tapiserii brodate cu perle. Lumina cade din bolți. Anton continuă să meargă. Răzbate o boare călduță; aude din când în când lipăitul discret al unor sandale. Postați prin anticamere, paznicii – care seamănă cu niște automate – țin pe umeri bastoane aurite.

În sfârșit, ajunge la intrarea unei săli, închisă la celălalt capăt cu draperii de culoarea hiacintului, care se dau la o parte și-l descoperă pe împărat, așezat pe tron, îmbrăcat într-o tunică violetă și încălțat cu brodechini roșii cu dungi negre.

O diademă de perle îi înconjoară părul dispus în șuvițe simetrice, ondulate. Are pleoapele căzute, nasul drept,

fizionomia greoaie și vicleană. În colțurile baldachinului întins deasupra capului său sunt patru porumbei de aur, și la picioarele tronului doi lei de smalț ce stau culcați pe labe. Porumbeii încep să cânte, leii să ragă. Împăratul deschide ochii. Anton înaintează; și dintr-o dată, fără preambul, amândoi încep să povestească diferite întâmplări. În orașele Antiohia, Efes și Alexandria templele au fost devastate și din statuile zeilor s-au făcut oale și cratițe; lucru de care împăratul râde cu poftă, Anton îi reproșează toleranța față de Novațieni. Dar împăratul se mânie; Novațieni, Arieni, Melecieni, e sătul de toți. Totuși admiră episcopatul, deoarece creștinii, ridicându-și episcopi, care depind de cinci sau șase personaje importante, nu trebuie decât să îi câștige pe acestea de partea lui pentru a-i ține astfel în mână pe toți ceilalți. De aceea le-a și trimis sume considerabile. Îi detestă însă pe părinții din Sinodul de la Niceea. – „Să mergem să-i vedem!” Anton îl urmează.

Și deîndată se află pe o terasă.

Terasa domină un hipodrom plin de lume și înconjurat cu porticuri pe sub care restul mulțimii se preumblă. În centrul câmpului de curse se întinde o platformă îngustă pe care se găsesc un mic templu al lui Mercur, statuia lui Constantin, trei șerpi de bronz înlănțuiți, niște ouă mari de lemn, la un capăt, și trei delfini cu cozile-n sus la celălalt capăt.

În spatele pavilionului imperial, prefecții, comandanții de oști și marii dregători stau înșirați până la primul cat al unei biserici, la ale cărei ferestre sunt numai femei. La dreapta e tribuna facțiunii albastre, la stânga cea a facțiunii verzi, sub ele un pichet de soldați, și la nivelul arenei un rând de arcade corintice pe sub care se intră în loji.

Urmează să înceapă cursele, caii se alinează. Panașe înalte, prinse între urechi, se leagănă în vânt ca niște arbori; și în goana lor, zguduie carele în formă de cochilie, conduse de bărbați îmbrăcați într-un fel de platoșe multicolore, cu mânecile strâmte la încheietura mâinii și largi pe brațe, cu pulpele goale, cu barba rasă și părul de pe frunte de asemenea, după obiceiul hunilor.

La început, Anton e năucit de zarva vocilor. De sus până jos nu se văd decât fețe fardate, veșminte pestrițe, podoabe de aur și argint; și nisipul din arenă, de un alb imaculat, strălucește ca o oglindă.

Împăratul stă de vorbă cu el. Îi spune lucruri importante, de taină, îi mărturisește că l-a asasinat pe fiul său Crispus, îi cere chiar sfaturi în privința sănătății.

Între timp Anton zărește niște sclavi în fundul lojelor. Sunt părinții din Sinodul de la Niceea, în zdrențe abjecte. Martirul Pafnutie țesală un cal, Teofil spală picioarele altuia, Ioan vopsește copitele unui al treilea, Alexandru strânge bălegarul într-un coș.

Anton trece printre ei. Toți se dau la o parte, îl roagă să intervină în favoarea lor, îi sărută mâinile. Mulțimea îi huiduiește; și el se bucură nespus de înjosirea lor. Iată-l devenind unul din maimarii curții, confident al împăratului, prim-ministru! Constantin îi pune diadema lui pe frunte. Anton o păstrează socotind că această onoare e foarte firească.

Și îndată se dezvăluie din beznă o sală imensă, luminată de candelabre aurite.

Coloane, pe jumătate pierdute în întuneric, într-atât sunt de înalte, se înșiră în afara meselor ce se prelungesc până la orizont, – unde apar, învăluite într-un abur luminos, scări suprapuse, rânduri de arcade, coloși, turnuri și, în spatele lor, silueta vagă a unor palate dincolo de care

cedrii proiectează pe cerul întunecat o uriașă pată și mai neagră.

Comesenii, purtând cununi de violete, stau proptiți într-un cot pe un fel de paturi foarte joase. De-a lungul acestor două rânduri, din amforele ce se înclină curge vin; – și în fund de tot, singur, pe cap cu tiară și acoperit de rubine, mânâncă și bea regele Nabucodonosor.

În dreapta și-n stânga lui, două șiruri de preoți, cu tichii țuguiate, cădelnițează. Dedesubtul lui, în țărână, se târăsc regii captivi, fără mâini și fără picioare, cărora el le aruncă oasele, ca să le roadă; și mai jos, sunt frații lui, legați la ochi – căci toți sunt orbi.

Un vaiet neîntrerupt se aude din temnițele de sub pământ. Corul de voci alternează cu sunetele dulci și molcome ale unei orgi hidraulice; și se simte că de jur împrejurul sălii e un oraș peste măsură de mare, un ocean de oameni ale cărui valuri se izbesc de ziduri.

Sclavii aleargă cu tăvi. Femeile umblă printre mese oferind de băut, coșurile gem sub greutatea pâinilor; și un dromader, încărcat cu burdufuri ciuruite, trece în sus și-n jos, stropind dalele cu verbină, ca să le răcorească.

Îmblânzitorii de fiare aduc lei. Dănțuitoarele, cu părul prins în fileuri, fac tumbe scuipând foc pe nări; măscărici negri fac jonglerii, copii goi se bat cu bulgări de zăpadă, care se sfarmă izbindu-se de argintăria strălucitoare. Zarva e atât de cumplită încât ai zice că-i o furtună, și peste ospăț plutește un nor care se ridică din mormanele de carne și din răsuflarea oamenilor. Din când în când o scânteie din marile torțe, smulsă de vânt, trece prin noapte ca o stea căzătoare.

Regele își șterge cu brațul parfumurile de pe obraz. Mănâncă în vasele sacre, apoi le sparge; și face în minte numărătoarea corăbiilor, armatelor, popoarelor lui. În

curând, dintr-un capriciu, va arde palatul dimpreună cu comesenii. Are de gând să reconstruiască turnul Babel și să-l detroneze pe Dumnezeu.

Anton, de la distanță, îi citește pe frunte toate gândurile. Acestea, pătrund în mintea lui, și el devine Nabucodonosor.

În aceeași clipă, sătul de dezmăț și de exterminări, are poftă să se tăvălească în cea mai josnică ticăloșie. Dealtminteri înjosirea celui care îi înspăimântă pe oameni este o batjocură adusă minții lor și, de asemenea, un fel anume de a-i ului; și cum nimic nu este mai scârnav decât un dobitoc necuvântător, Anton se pune în patru labe pe masă și mugește ca un taur.

Simte o durere în palmă – o piatră l-a rănit din întâmplare – și se trezește în fața colibei lui.

Țarcul de bolovani e gol. Stelele strălucesc. E liniște.

Iar m-am înșelat. De ce oare? Fără îndoială că asemenea întâmplări își au obârșia în răzvrătirile cărnii. Ah! nenorocitul de mine!

Intră repede în colibă și pune mâna pe un bici făcut din funii ce au la capete un soi de gheare metalice, se despoaie până la brâu și, ridicând ochii spre cer:

Primește-mi penitența o, Dumnezeul meu! nu o disprețui pentru că e prea neînsemnată. Ci fă-o mai aspră, îndelungă, fără de măsură! E timpul! Să începem!

Se biciuiește cu înverșunare.

Oh! Nu! nu! Fără milă!

O ia de la început.

Vai! vai! vai! fiecare lovitură îmi jupoaie pielea, îmi sfâșie mădularele. Și mă arde îngrozitor!

Ei! dar nu e chiar atât de cumplit! te obișnuiești. Mi se pare chiar...

Anton se oprește.

Hai, lașule! haide odată! Așa! așa! peste brațe, pe spinare, pe piept, peste burtă, peste tot. Să șuiere funiile, să muște, să smulgă carnea de pe mine. Aș vrea ca stropii sângelui meu să țâșnească până la stele, ca oasele să mi se rupă și nervii să mi se dezvelească. Clești înroșiți în foc, scaunul de tortură, plumbul topit! Martirii au avut mult mai multe de suferit! nu-i așa, Ammonaria?

Umbra coarnelor diavolului reapare.

Aș fi putut fi și eu legat de o coloană alături de tine, față în față, sub ochii tăi, răspunzând la țipetele tale cu vaietul meu; și durerile noastre s-ar fi contopit, sufletele ni s-ar fi amestecat...

Se flagelează cu furie.

Dă-i, dă-i! na, ține! încă!... Dar iată că prin corp simt gâdilături. Ce chin! ce deliciu! Parcă ar fi niște sărutări. Mi se topește măduva din oase! mor!

Vede în fața lui trei călăreți înveșmântați în anterie verzi, încălecați pe trei coluni, ținând flori de crin în mână și semănând cu toții la chip.

Anton se întoarce și vede alți trei călăreți aidoma cu ceilalți, pe coluni identici, în aceeași atitudine.

Se dă înapoi. Atunci colunii, toți dintr-o dată, fac un pas și își freacă boturile de el, încercând să-i muște îmbrăcămintea. Voci strigă: „Pe aici, pe aici, l-am găsit!” Și stindarde apar printre crăpăturile din munte, capete de cămile în căpestre de mătase roșie, catâri încărcați cu poveri și femei înfășurate în văluri galbene pe cai bălțați.

Animalele se culcă gâfâind, sclavii descarcă baloturile, desfac covoarele pestrițe, întind pe jos obiecte strălucitoare.

Un elefant alb, pe cap cu o plasă de aur, sosește în goană, scuturându-și buchetul de pene de struț legat în frunte.

Pe spinarea lui, printre pernele de lână albastră, cu picioarele încrucișate, cu pleoapele pe jumătate închise și legănându-și capul, e o femeie atât de minunat îmbrăcată încât împrăștie raze de lumină în jurul ei. Mulțimea *se* prosternează, elefantul îngenunchează, și lăsându-se să alunece de pe umărul lui coboară pe covor și înaintează spre sfântul Anton.

Rochia ei din brocart de aur, împărțită în părți egale prin volane de perle, jais și safire, îi strânge talia într-un corsaj strâmt, împodobit cu aplicații colorate ce reprezintă cele douăsprezece semne ale zodiacului. Poartă încălțări foarte înalte, dintre care una e neagră și presărată cu stele de argint în jurul unei semilune – și cealaltă, care-i albă, este acoperită cu picături de aur și are un soare în mijloc.

Mânecile-i largi, garnisite cu smaralde și pene de păsări, lasă dezvelit un delicat braț rotund, împodobit la încheietură cu o brățară de abanos, și mâinile încărcate de inele se termină cu unghii atât de ascuțite încât degetele aproape că seamănă cu niște ace.

Un lanț de aur plat, trecându-i pe sub bărbie, urcă de-a lungul obrajilor, se înfășoară în spirală de jur împrejurul coafurii pudrate cu o pulbere albastră, apoi, coborând, îi atinge ușor umerii și se lasă în jos pe piept, unde se leagă de un scorpion de diamant, care-și întinde limba între sânii ei. Două mari perle albe îi atârnă în urechi. Marginile pleoapelor îi sunt vopsite cu negru. Pe obrazul stâng are o aluniță din naștere; respiră deschizând gura, de parcă ar stânjeni-o corsetul.

În timp ce merge scutură o umbrelă verde cu mâner de fildeș, împodobit cu clopoței auriți; – și doisprezece

negrișori, cu părul creț, îi poartă trena lungă, al cărei capăt îl ține o maimuță ce din când în când îl vântură prin aer.

Regina spune:

Ah! frumosule ermit! frumosule ermit! sunt la capătul puterilor!

De cât m-am tot învârtit pe loc de nerăbdare ani făcut bătături la călcâie și mi s-a rupt o unghie. Am trimis păstori, care stăteau prin munți cu palma streașină la ochi, și vânători care îți strigau numele prin păduri, și iscoade care mergeau pe toate drumurile întrebându-l pe fiecare trecător: „Nu l-ați văzut cumva?”

Noaptea, plângeam cu fața la perete. În cele din urmă lacrimile mele au făcut două mici găuri în mozaic, ca bălțile de apă de mare pe stânci, căci te iubesc! O, da! nespus!

Îl apucă de barbă.

Haide, râzi, frumosule ermit! haide, râzi! Eu sunt foarte veselă, vei vedea! Știu să cânt la liră, dansez ca o albină și știu să spun o grămadă de povești, una mai plăcută ca alta.

Nici nu-ți poți închipui ce drum lung am făcut. Uite, colunii cercetașilor verzi au murit de oboseală!

Colunii zac pe jos, nemișcați.

Vreme de trei luni au alergat fără răgaz, cu o piatră între dinți, ca să despice vântul, cu coada mereu întinsă, cu genunchii mereu încordați și mereu galopând. Nu le mai găsești pereche pe lume. Îi am de la bunicul dinspre partea mamei, împăratul Saharil, fiul lui Iakhșab, fiul lui Iaarab, fiul lui Kastan. Ah, dacă ar mai trăi colunii, i-am înhăma la litieră ca să ne întoarcem repede acasă. Dar... cum?... la ce te gândcști?

Îl privește cu atenție.

Oh! când vei fi soțul meu, te voi îmbrăca, te voi parfuma, te voi depila.

Anton rămâne nemișcat, mai țeapăn decât un bulumac, palid ca un mort.

Pari trist; din pricină că îți părăsești coliba? Eu am părăsit totul pentru tine, chiar și pe regele Solomon care, oricum, era foarte înțelept, avea douăzeci de mii de care de luptă și o barbă frumoasă. Ți-am adus darurile mele de nuntă. Alege.

Se plimbă printre rândurile de sclavi și printre mărfuri.

Iată balsam de Genezaret, tămâie de la capul Gardefan, ladanom, rășină parfumată și gilphium, care e bun de pus în sosuri. Aici înăuntru sunt broderii din Assur, fildeș de pe Gange, purpură de Elisa; și această cutie de zăpadă conține un burduf cu vin rezervat numai pentru regii Asiriei – și care se bea neamestecat dintr-un corn de inorog. Iată coliere, agrafe, zale, umbrele, praf des aur de Baasa, casiterit de Tartezus, lemn albastru de Pandio, blănuri albe din Isedonia, rubine din insula Palaesimonda și scobitori făcute din păr de tachas, – un animal pierdut, care se găsește numai sub pământ. Aceste perne sunt din Emath, și franjurii din Palmyra. Pe acest covor din Babilon e... dar vino! Vino încoace!

Îl trage pe sfântul Anton de mânecă. El se împotrivește. Ea continuă:

Această țesătură subțire, care trosnește când o atingi cu degetele cu un zgomot de scântei, este faimoasa pânză galbenă adusă de negustători din Bactriana. În călătoria lor au nevoie de patruzeci și trei de tălmaci. Îți voi face din ea halate, pe care să le porți în casă.

Deschideți zăvorul cutiei de sicomor și dați-mi caseta de fildeș care se află pe greabănul elefantului meu.

Sclavii scot din cutie ceva rotund, învăluit într-un voal, și îi aduc un mic sipet împodobit cu cizeluri.

Vrei scutul lui Dgian-ben-Dgian, cel care a clădit Piramidele? iată-l! E făcut din șapte piei de dragon puse una peste alta, prinse cu șuruburi de diamant, și care au fost tăbăcite în fiere de paricid. Pe o parte a lui sunt înfățișate toate războaiele ce au avut loc de când s-au născocit armele, iar pe cealaltă toate războaiele care vor avea loc până la sfârșitul lumii. Când se izbește de el, fulgerul sare înapoi ca o minge de plută. O să ți-l petrec pe braț și-o să-l porți când vei merge la vânătoare.

Dar dac-ai ști ce am în cutiuța asta! Vino încoace și încearcă s-o deschizi! Nimeni nu reușește; sărută-mă; și îți spun eu cum.

Îl apucă pe sfântul Anton de obraji; el o respinge, ținând-o la distanță cu mâinile întinse.

Era într-o noapte când regele Solomon și-a pierdut capul. În cele din urmă am făcut un târg. S-a ridicat și, ieșind pe nesimțite...

Regina face o piruetă.

Ah! ah! frumosule ermit! n-o să afli! n-o să afli!

Scutură umbrela și toți clopoțeii cântă.

Și mai am multe alte lucruri. Am comori închise în galerii prin care te rătăcești ca într-o pădure. Am palate de vară din împletitură de trestie, și palate de iarnă din marmură neagră. În mijlocul lacurilor mari cât mările, am insule rotunde ca monezile de argint, acoperite cu sidef, și ale căror țărmuri cântă în ritmul valurilor călduțe ce se rostogolesc pe nisip. Sclavii din bucătăriile mele iau păsările din volierele mele și pescuiesc peștele în elești mele. Am gravori care zi și noapte îmi dăltuiesc portretul în pietre dure, topitori care asudă turnând statui ce mă înfățișează pe mine, meșteri de parfumuri care amestecă sucurile plantelor cu oțeturi și fabrică pomezi. Am croitorese care-mi taie stofele, aurari care-mi lucrează

bijuteriile, coafeze care născocesc coafuri pentru mine și zugravi ce cu multă băgare de seamă toarnă pe lambriurile mele rășini în clocot, ce sunt răcite cu evantaiele. Am atâtea însoțitoare că se poate face cu ele un harem, și eunuci cât să faci o armată. Am oști, am popoare! Am la ușa mea o gardă de pitici care poartă pe umerii lor trompete de fildeș.

Anton oftează.

Am atelaje de gazele, cvadrige de elefanți, perechi de cămile cu sutele, și iepe cu coamele atât de lungi încât picioarele nu li se mai văd de sub ele când galopează, și cirezi de vite cu coarne atât de mari că trebuie tăiați toți copacii din calea lor când ies la păscut. Am în grădinile mele girafe care seara, când ies la aer după cină, își întind capul până la marginea baldachinului meu.

Tolănită într-o scoică și trasă de delfini, mă plimb prin grote ascultând apa cum picură din stalactite. Mă duc în țara diamantelor, unde prietenii mei magicienii mă lasă să le aleg pe cele mai frumoase; apoi urc iarăși pe părnânt și mă-ntorc acasă.

Scoate un șuierat ascuțit; – și o pasăre mare, ce coboară din cer, i se așază pe părul din care se scutură pudra albastră.

Penele, de culoare portocalie, par să fie făcute din solzi metalici. Capul ei mic, împodobit cu un moț de argint, e ca un chip omenesc. Are patru, aripi, gheare de vultur și o imensă coadă de păun, pe care o face roată.

Ia cu ciocul umbrela Reginei, c! ătinându-se puțin înainte de a-și regăsi echilibrul, apoi își zbârlește penele și rămâne nemișcată.

Îți mulțumesc frumosul meu Simorg-anka! ție, celui care mi-a spus unde se ascunde multiubitul! Îți mulțumesc! Îți mulțumesc! mesager al inimii mele.

Zboară ca gândul. Face ocolul lumii într-o zi. Seara se întoarce; se așază la picioarele patului meu; îmi povestește ce a văzut, despre mările care au trecut pe sub el cu pești și corăbii, despre întinsele deșerturi pustii pe care le-a contemplat din înaltul cerurilor, despre lanurile ce se unduiau pe câmpii și despre buruienile care cresc pe zidurile orașelor părăsite.

Își răsucește, languros, brațele.

Oh! dacă ai vrea, dacă ai vrea!... Am un pavilion pe un promontoriu în mijlocul unui istm, între două oceane. E lambrisat cu plăci de sticlă, podit cu carapace de broască țestoasă și se deschide spre cele patru zări ale cerului. De sus văd cum se întorc corăbiile mele și mulțimea de supuși ce urcă pe colină cu poveri pe umeri. Am dormi pe saltele de puf mai moi decât norii, am bea băuturi reci în coji de fructe și am privi soarele prin smaralde! Vino!...

Anton se dă înapoi. Ea se apropie; și mânioasă:

Cum? deci nici bogată, nici cochetă, nici iubăreață, nu mă vrei? ci lascivă, grasă, cu vocea răgușită, cu părul de culoarea focului și cărnurile revărsate. Preferi un corp rece ca pielea de șarpe, sau ochi mari, negri, mai întunecați decât cavernele mistice? privește-mi atunci ochii!

Fără voia lui, Anton îi privește.

Toate cele pe care le-ai întâlnit până acum, de la târfa ce stă la colțul străzii și cântă sub felinar, până la patriciana tolănită în litieră printre petale de trandafiri, toate formele întrezărite, toate închipuirile dorințelor tale, cere-mi-le! Eu nu sunt o femeie, sunt o lume. De ajuns ar fi să-mi cadă veșmintele ca să descoperi în mine un șir nesfârșit de mistere.

Lui Anton îi clănțănesc dinții.

Dacă mi-ai atinge umărul cu degetul, ai simți cum o dâră de foc trece prin vinele tale. Chiar și cea mai

neînsemnată părticică din trupul meu de-ai stăpâni-o, te-ar umple de o bucurie mai năvalnică decât cucerirea unui imperiu. Întinde-ți buzele. Sărutările mele au gustul unui fruct ce parcă ți se topește în inimă! Ah! când te vei învălui în părul meu, când îmi vei respira parfumul sânilor, și înmărmurit de membrele mele, ars de lumina ochilor mei, în brațele-mi ca într-un vârtej...

Anton face semnul crucii.

Așadar mă disprețuiești! Adio!

Se îndepărtează plângând, apoi se reîntoarce:

Ești sigur că nu vrei o femeie atât de frumoasă?

Râde, iar maimuța care-i ține trena îi ridică poalele.

Te vei căi, frumosule ermit, și vei plânge! O să mori de urât! dar mie puțin îmi pasă! la! la! la! ha! ha! ha!

Pleacă ținându-și fața ascunsă în palme, săltând într-un picior.

Sclavii trec prin fața sfântului Anton, și caii, și dromaderii, elefantul, însoțitoarele, catârii, pe care iarăși s-au pus poverile, negrișorii, maimuța, cercetașii verzi ținând în mână crinii rupți; – iar Regina din Saba se îndepărtează scoțând un fel de sughiț convulsiv, care seamănă a hohot de plâns sau de râs.

• III •

După ce ea a dispărut, Anton zărește un copil în pragul colibei lui.

E poate vreunul din servitorii Reginei, gândește el.

Acest copil e cât un pitic, și totuși e îndesat ca un Cabir, diform și cu o înfățișare nenorocită. Capul lui uimitor de mare e acoperit cu păr alb; tremură de frig într-o tunică prăpădită, ținând în mână un sul de papirus.

Razele lunii, care iese dintr-un nor, se așternpeste el.

Anton

Îl privește cu teamă de la distanță.

Cine ești?

Copilul răspunde:

Fostul tău discipol Hilarion!

Anton

Minți! Hilarion trăiește de multă vreme în Palestina.

Hilarion

Dar îți spun că eu sunt! m-am întors de acolo!

Anton se aproprie și îl privește cu atenție.

Numai că fața lui strălucea ca aurora, inocentă, veselă. Iar a ta e mohorâtă și îmbătrânită.

Hilarion

Corvezile neîntrerupte m-au istovit!

Anton

Și vocea e deosebită. A ta are un timbru care mă îngheață.

Hilarion

Asta fiindcă mă hrănesc cu lucruri amare!

Anton

Și părul tău cărunt?

Hilarion

Am avut multe necazuri!

Anton aparte:

Să fie cu putință?

Hilarion

Nu eram chiar atât de departe cum credeai. Ermitul Paul ți-a făcut o vizită anul acesta, în luna Șebar. Acum douăzeci de zile Nomazii ți-au adus pâine. Alaltăieri i-ai spus unui matelot să-ți trimită prin cineva trei sule.

Anton

Știe tot!

Hilarion

Află că nici n-am fost plecat. Numai că tu treci prin lungi perioade în care nici nu mă vezi.

Anton

Cum se poate? E adevărat că am mintea foarte tulbure. Îa noaptea asta mai cu seamă...

Hilarion

Au venit toate Păcatele Capitale. Dar bietele lor tertipuri au dat greș în fața unui sfânt ca tinel

Anton

Oh! nu!... nu! în fiece minut simt că mă lasă puterile. De ce nu sunt și eu unul dintre aceia cu sufletul mereu cutezător și mintea dârză, – ca marele Atanasie, de pildă.

Hilarion

A fost hirotonisit împotriva legii de șapte episcopi.

Anton

Dar n-are importanță! de vreme ce virtutea lui...

Hilarion

Povești! un om orgolios, crud, vârât mereu în toate intrigile, și până la urmă a fost surghiunit ca acaparator.

Anton

Calomnie!

Hilarion

N-o să negi că a vrut să-l corupă pe Eustates, cel care gospodărea daniile.

Anton

Așa se spune; recunosc.

Hilarion

Din răzbunare a dat foc casei lui Arsenie!

Anton

Vai!

Hilarion

La Sinodul din Niceea a spus, vorbind de Iisus: „omul Domnului”.

Anton

Ah! aceasta e o blasfemie!

Hilarion

Dealtminteri e atât de mărginit, încât a mărturisit că nu înțelege deloc natura Cuvântului.

Anton zâmbește de plăcere:

Într-adevăr, nu are o inteligență prea... strălucită.

Hilarion

Dacă te-ar fi pus pe tine în locul lui ar fi fost o mare fericire pentru frații tăi ca și pentru tine. Această viață retrasă nu-i bună.

Anton

Dimpotrivă! Omul fiind spirit, trebuie să se îndepărteze de lucrurile muritoare. Orice acțiune îl degradează. Eu aș

vrea să nu fiu legat de pământ, – nici măcar prin tălpile picioarelor.

Hilarion

Ipocritule care te cufunzi în solitudine pentru a te deda în voie la dezmățul poftelor tale! Te lipsești de carne, de vin, de scaldă, de sclavi și de onoruri; dar lași închipuirea să-ți ofere ospețe, femei goale și mulțimi ce te ovaționează! Castitatea ta nu e decât o corupție mai subtilă, și disprețuiești lumea pentru că ura ta e neputincioasă față de ea. Din această pricină cei ce îți seamănă sunt atât de lugubri, sau poate pentru că au îndoieli? Stăpânirea adevărului e izvor de bucurie. Oare Iisus era trist? Își petrecea vremea înconjurat de prieteni, se odihnea la umbra măslinilor, intra în casele vameșilor, înmulțea cupele de vin, a iertat-o pe cea care a păcătuit, tămăduia toate durerile. Ție nu ți-e milă decât de propria-ți nefericire. De parcă te-ar roade remușcările și te-ar bântui o nebunie atât de sălbatică încât nu ești în stare nici măcar să te bucuri de un câine ce se gudură pe lângă tine sau de zâmbetul unui copil.

Anton

Izbucnește în hohote de plâns.

Ajunge! ajunge! prea îmi sfâșii inima.

Hilarion

Despăduchează-ți zdrențele! Ridică-te din murdăria în care te bălăcești. Dumnezeul tău nu e un Moloh care cere carne de om pe altarul jertfei!

Anton

Și totuși suferința e binecuvântată. Heruvimii coboară spre a primi sângele celor care au mărturisit că sunt creștini.

Hilarion

Ridică-i, așadar, în slăvi pe Montaniști. Căci aceștia îi întrec pe toți ceilalți.

Anton

Dar tocmai din adevărul doctrinei se naște martiriul!

Hilarion

Și-atunci cum îi poate el dovedi perfecțiunea, de vreme ce în aceeași măsură e o dovadă a erorii?

Anton

Taci, viperă!

Hilarion

Poate că nici nu e chiar atât de greu să fii martir. Încurajările prietenilor, plăcerea de a sfida mulțimea, respectul față de jurământul ce a fost făcut, o anume beție, mii de împrejurări îți vin într-ajutor.

Anton se îndepărtează de Hilarion. Hilarion se ține după el.

Dealtminteri, acest fel de a muri provoacă mari dezordini. Dionisie, Ciprian și Grigore[2] s-au sustras martiriului. Petru din Alexandria l-a condamnat, iar Sinodul din Elvira...

Anton

Își astupă urechile:

Nu mai ascult o vorbă!

Hilarion strigând:

Iată că acum recazi în păcatul tău obișnuit, lenea. Ignoranța este spuma orgoliului. Îți spui: „Convingerea mea este definitivă, de ce să mai discut?" și doctorii, filosofii, tradiția devin obiect de dispreț, ba chiar și textul Legii, care e ignorată. Crezi oare că tu ești deținătorul înțelepciunii?

Anton

Îl aud întruna. Mi-e capul plin de vorbele lui asurzitoare.

Hilarion

Eforturile de a-l înțelege pe Dumnezeu sunt superioare chinurilor la care te supui pentru a-i câștiga îndurarea. Noi n-avem alt merit decât setea noastră de Adevăr. Religia, numai ea singură, nu explică totul; și soluționarea problemelor pe care tu le subestimezi ar putea-o face mai inatacabilă și ar înălța-o și mai sus. Așadar, pentru propria-ți mântuire e nevoie să comunici cu frații tăi – căci dacă nu, Biserica, adunarea credincioșilor nu e decât o vorbă goală, – și să asculți toate argumentele, să nu disprețuiești nimic și pe nimeni. Vrăjitorul Balaam, poetul Eschil și sibila din Cume au prorocit venirea mântuitorului. Dionisie Alexandrinul a primit din cer poruncă să citească toate cărțile. Sfântul Clemente ne ordonă să ne adăpăm din scrierile grecești. Hermas a fost convertit datorită amăgirilor unei femei pe care o iubise[3].

Anton

Ce ținută autoritară! Mi se pare că ai crescut...

Într-adevăr, Hilarion s-a făcut din ce în ce mai înalt, și Anton, ca să nu-l mai vadă, închide ochii.

Hilarion

Liniștește-te, bunule ermit!

Să ne așezăm aici, pe pietroiul ăsta, ca pe vremuri, când la ivirea zorilor te salutam numindu-te „luminoasă stea a dimineții”; iar tu îți începeai fără zăbavă prelegerile. Mai am de învățat. Luna ne dă destulă lumină. Te ascult.

De la brâu a scos o pană pentru scris; și, așezat pe jos, cu picioarele încrucișate, în mână cu un sul de papirus, își ridică privirile spre sfântul Anton care, alături, ține capul plecat.

După un moment de tăcere, Hilarion continuă:

Cuvântul Domnului, nu-i așa, ne este confirmat prin minuni. Dar și vrăjitorii Faraonului săvârșeau miracole; așa cum făceau și alți impostori; în privința aceasta te poți înșela. Căci ce e o minune? Un eveniment ce ni se pare că e în afara naturii. Dar cunoaștem noi întreaga ei putere? și pentru că un fapt obișnuit nu ne miră înseamnă oare că îl înțelegem?

Anton

N-are importanță! trebuie să crezi în Scriptură!

Hilarion

Sfântul Pavel, Origene și mulți alții nu o înțelegeau în sensul ei literal: dar, dacă o explici prin alegorii, puțini se mai pot împărtăși din ea, iar evidența adevărului dispare. Ce-i de făcut?

Anton

Să te bizui pe Biserică.

Hilarion

Așadar Scriptura e inutilă?

Anton

Nu, deloc! deși Vechiul Testament, mărturisesc, are... obscurități... Dar cel Nou strălucește de o lumină pură.

Hilarion

Și totuși, îngerul Bunei-Vestiri, în Matei, i se arată lui Iosif în timp ce, după Luca, i se arată Mariei. După prima Evanghelie, Iisus a fost uns cu mir de către o femeie, la începutul vieții sale publice, iar după celelalte trei, cu puțin timp înainte de moarte. Băutura ce i se dă pe cruce este, după Matei, oțet cu fiere, iar după Marcu, vin și smirnă. După Luca și Matei, apostolii nu aveau voie să ia cu ei nici bani, nici desagă, nici măcar sandale și toiag; în Marcu,

dimpotrivă, Iisus le îngăduie să ia cu el doar sandalele și toiagul. Nu mai înțeleg nimic!...

Anton uluit:

Într-adevăr... Într-adevăr...

Hilarion

Când a fost atins de femeia cu scurgere de sânge, Iisus a întors capul și a întrebat: „Cine m-a atins?" Nu știa deci cine îl atinsese? Aceasta ar contrazice atotștiința lui Iisus. Dacă mormântul era păzit de străji, femeile n-aveau de ce să-și facă griji în privința ajutorului de care aveau nevoie ca să ridice piatra de pe mormânt. Deci, sau nu erau străji, sau sfintele femei nu erau acolo. La Emaus el mănâncă împreună cu ucenicii și îi pune să-i pipăie rănile. Este un corp omenesc, un obiect material, ponderabil, care totuși trece prin zid. Să fie cu putință?

Anton

Ar trebui mult timp ca să-ți răspund!

Hilarion

De ce a primit Sfântul-Duh, deși era Fiul? De ce mai avea nevoie de botez dacă era Cuvântul? Și cum a putut Diavolul să-l ducă în ispită pe el, care era Dumnezeu?

Oare astfel de gânduri nu ți-au trecut niciodată prin minte?

Anton

Ba da!... adesea! Amorțite sau năvalnice, ele stăruie în conștiința mea. Le strivesc, dar ele reînvie, mă înăbușă; și uneori îmi vine să cred că sunt blestemat.

Hilarion

Atunci mai are vreun rost să-l slujești pe Dumnezeu?

Anton

Simt nevoia să-l preaslăvesc.

După o lungă tăcere,

Hilarion reia:

Dar în afara dogmei ne este îngăduită toată libertatea de a cerceta. Dorești să cunoști ierarhia îngerilor, virtuțile Numerelor, rațiunea germenilor și a metamorfozelor?

Anton

Da! da! gândirea mea se zbate ca să iasă din închisoarea ei. Mi se pare că adunându-mi toate puterile aș izbuti. Ba uneori, cam atât cât durează un fulger, mă simt parcă înălțat; apoi recad.

Hilarion

Secretul pe care ai vrea să-l cunoști este păzit de înțelepți. Ei trăiesc într-o țară îndepărtată, stau așezați sub arbori uriași, îmbrăcați în alb, și senini precum zeii. Se hrănesc cu o boare caldă. De jur împrejurul lor leoparzii se plimbă pe gazon. Murmurul izvoarelor și nechezatul inorogilor se aud dimpreună cu vocile lor. Le vei auzi și tu; și fața Necunoscutului ți se va dezvălui.

Anton oftând:

Drumul e lung și eu sunt bătrân!

Hilarion

Ei, oamenii învățați nu sunt atât de rari. Unul e chiar foarte aproape de tine; aici!

— Să intrăm!

• IV •

Și Anton vede în fața lui o bazilică imensă.

Lumina se proiectează din fundul ei, miraculoasă de parcă ar fi un soare multicolor, și se revarsă peste capetele nenumăraților oameni care umplu nava și se înghesuie printre coloane, spre laturi – unde, în despărțituri făcute din lemn, se disting altare, paturi, mătănii din pietricele albastre și constelații pictate pe pereți.

În mijlocul mulțimii, ici-colo, grupuri care stau pe loc. Oameni, urcați pe scăunele, țin predici, cu degetul ridicat spre cer; alții se roagă cu brațele strânse cruciș pe piept, sau, întinși pe jos, cântă imnuri și beau vin; în jurul unei mese, o grămadă de credincioși sunt strânși la o agapă, martirii își dezvelesc brațele și picioarele ca să-și arate rănile; bătrâni, proptiți în toiege, povestesc despre călătoriile lor.

Sunt acolo oameni din țara Germanicilor, din Tracia și din Galia, din Sciția și din Indii, – cu zăpadă în bărbi, cu pene prin păr, cu scaieți agățați de poalele veșmintelor, cu sandalele prăfuite, cu pielea arsă de soare. Tot felul de straie se amestecă în învălmășeala aceea, cămăși de cânepă și mantii de purpură, dalmației brodate, scurteici din blănuri pe care le poarta războinicii Gali, bonete de marinari, mitre episcopale. În ochii tuturor se vede o extraordinară scânteiere. Par călăi sau par eunuci.

Hilarion înaintează până în mijlocul lor. Toți îl salută. Anton, lipit de el, se uită la ceilalți. Bagă de seamă că sunt multe femei. Parte din ele sunt îmbrăcate bărbătește și au capul ras; pe Anton îl înfricoșează.

Hilarion

Acestea sunt dreptcredincioasele care și-au convertit soții la creștinism. Dealtminteri, femeile au fost totdeauna de partea lui Iisus, chiar și idolatrele, dovadă Procula, soția lui Pilat și Popeea, concubina lui Nero. Nu mai tremura! mergi înainte!

Alți și alți oameni sosesc, necontenit.

Numărul lor crește, sunt de două ori mai mulți, ușori ca niște umbre, făcând o mare larmă în care se amestecă urlete de furie, țipete de voluptate, imnuri și blesteme.

Anton

În șoaptă:

Ce vor?

Hilarion

Domnul a zis: „Aș avea a vă vorbi de multe alte lucruri”. Ei cunosc aceste lucruri.

Și îl împinge spre un tron de aur cu cinci trepte, pe care, înconjurat de optzeci și cinci de învățăcei, toți unși ca untdelemn, slabi și foarte palizi, șade profetul Manes, – frumos ca un arhanghel, nemișcat ca o statuie, îmbrăcat într-o cămașă indiană, cu rubine resfirate prin păru-i împletit în cosițe și ținând în mâna stângă o carte cu icoane pictate, iar sub cea dreaptă, un glob. Icoanele înfățișează creaturile care zăceau amorțite în haos. Anton se aplecă spre a le vedea mai bine. Apoi, *Manes* rotește globul; și potrivindu-și cuvintele după o liră din care țâșnesc sunete cristaline:

Pământul celest este extremitatea superioară, pământul muritor este extremitatea inferioară. E susținut de doi îngeri, Splenditenens și Omophor, cel cu șase fețe.

În culmea cerului cel mai înalt se află Divinitatea impasibilă; dedesubt, față în față, sunt Fiul lui Dumnezeu și Prințul tenebrelor.

Și cum tenebrele au înaintat până la împărăția sa, Dumnezeu a scos din propria-i esență o virtute care a creat primul om; și l-a înconjurat pe om cu cinci elemente.

Dar demonii tenebrelor au furat o parte din ea, iar această parte e sufletul.

Nu există decât un singur suflet, – revărsat peste tot, precum apa unui fluviu ce se desparte în mai multe brațe. Și acest suflet suspină când adie vântul, scrâșnește în marmură când o tai cu fierăstrăul, urlă prin vocea mării; și plânge cu lacrimi de lapte când smulgi frunza smochinului.

Sufletele plecate din această lume emigrează spre astre, care sunt ființe însuflețite.

Anton

Începe să râdă.

Ha! Ha! ce fantasmagorie absurdă!

Un bărbat fără barbă și auster ca înfățișare:

Prin ce anume?

Anton încearcă să-i răspundă. Dar Hilarion îi spune în șoaptă că acel om este marele Origen; și

Manes reia:

Mai întâi ele se opresc în Lună, unde se purifică. Apoi urcă în Soare.

Anton

Încet:

Nu știu nimic... ce ne-ar putea împiedica... să-l credem.

Manes

Țelul oricărei creaturi este eliberarea razei cerești închisă în materie. Din care materie ea scapă mai cu seamă prin parfumuri, mirodenii sau aromele vinului fiert prin lucruri ușoare care se aseamănă cu gândurile. Dar mișcarea vieții o reține în materie. Ucigașul va renaște în corpul unui celeph, cel care omoară vreun animal va deveni acel

animal; dacă sădești o viță vei fi legat în lăstarele ei. Hrana o absoarbe. Așa că lipsiți-vă de hrană! postiți!

Hilarion

Sunt cumpătați, după cum bine vezi!

MANES

Există multă în cărnuri, mai puțină în verdețuri. Dealtfel cei Preacurați, grație meritelor lor, despoaie vegetalele de partea aceea luminoasă și aceasta urcă în focarul ei. Animalele o încătușează în carnea lor când se nasc. Nu vă apropiați, așadar, de femei!

Hilarion

Admiră-le castitatea!

Manes

Sau mai degrabă faceți în așa fel încât să nu zămislească. Mai bine e pentru suflet să se risipească în țărână decât să tânjească în închisoarea cărnii!

Anton

Ah! ce nelegiuire!

Hilarion

Ce rost mai are să ierarhizezi turpitudinile? Biserica a făcut din căsătorie o taină!

Saturnin

Într-un veșmânt sirian:

Acesta propovăduiește niște lucruri cât se poate de funeste. Dumnezeu-Tatăl, pentru a-i pedepsi pe îngerii răsculați, le-a poruncit să creeze lumea. Hristos a venit pentru Dumnezeul Evreilor, care era unul dintre acești îngeri...

Anton

Un înger? el! Creatorul!

Cerdon

Oare n-a vrut el să-l ucidă pe Moise, să-și înșele profeții, nu și-a amăgit popoarele, și n-a răspândit minciuna și idolatria?

Marcion

Fără îndoială, Creatorul nu este adevăratul Dumnezeu!

Sfântul Clemente din Alexandria

Materia este eternă!

Bardezan

Îmbrăcat ca un mag din Babilon:

Ea a fost alcătuită din cele Șapte Spirite planetare.

Hernienii

Îngerii au făcut sufletele!

Priscillianienii

Lumea a fost făcută de Diavol!

Anton se dă înapoi:

Nemaipomenită grozăviei

Hilarion

Îmbărbătându-l:

Prea repede cazi pradă disperării! înțelegi greșit doctrina lor! Iată aici unul care a primit învățătura de la Teodas, prietenul sfântului Pavel. Ascultă-l!

Și, la un semn al lui Hilarion,

Valentin

Într-o tunică de pânză de argint cu o voce șuierătoare și capul țuguiat:

Lumea este opera unui Dumnezeu în delir!...

Anton plecându-și capul.

Opera unui Dumnezeu în delir? După o lungă tăcere: Dar cum așa?

Valentin

Cea mai desăvârșită dintre ființe, dintre Eoni, Abisul, se odihnea la sânul Profunzimii împreună cu Gândirea. Din unirea lor s-a născut Inteligența, care a avut ca tovarăș Adevărul.

Inteligența și Adevărul au dat naștere Cuvântului și Vieții, care la rândul lor au dat naștere Omului și Bisericii; – avem deci opt Eoni!

Numără pe degete.

Cuvântul și Adevărul au mai creat alți zece Eoni, adică cinci perechi. Omul și Biserica au creat încă doisprezece, printre care Paraclet și Credința, Speranța și Mila, Perfecțiunea și Înțelepciunea, Sophia.

Totalitatea acestor treizeci de Eoni constituie Pleroma, sau Universalitatea lui Dumnezeu. Astfel, precum ecourile unei voci se se îndepărtează, precum efluviile unui parfum ce se evaporă, precum strălucirea soarelui ce apune, Puterile emanate din Principiu slăbesc necontenit.

Dar Sophia, dornică să-l cunoască pe Tatăl, s-a avântat afară din Pleroma; – și Cuvântul a alcătuit atunci un cuplu, Hristos și Sfântul-Duh, care îi reunise pe toți Eonii; și toți împreună l-au alcătuit pe Iisus, floarea Pleromei.

Între timp, efortul Sophiei de a fugi lăsase în vid o imagine a ei, o substanță rea, Acharamot. Mântuitorului i s-a făcut milă de ea și o scăpă de patimi; – și din zâmbetul lui Acharamot eliberat s-a născut lumina; din lacrimile lui s-au format apele, iar din tristețea lui materia neagră.

Din Acharamot a ieșit Demiurgul, făcătorul lumilor, al cerurilor și al Diavolului. El sălășluiește mult mai jos de Pleroma, fără ca măcar să o vadă, astfel încât se crede adevăratul Dumnezeu, și repetă din gura profeților săi: „Nu este alt Dumnezeu în afară de mine”. Apoi el l-a făcut pe om, în sufletul căruia a aruncat sămânța imaterială care

era Biserica, o oglindire a celeilalte Biserici, situată în Pleroma.

Cândva Acharamot, ajungând în regiunea cea mai înaltă, se va alătura Mântuitorului; focul ascuns în lume va nimici toată materia, se va devora pe sine însuși, iar oamenii, devenind spirit pur, se vor cununa cu îngerii!

Origen

Și-atunci Demonul va fi învins, și va începe împărăția lui Dumnezeu!

Anton își reține un strigăt; și în aceeași clipă,

Basilide apucându-l de cot:

Ființa supremă cu emanațiile infinite se numește Abraxas, și Mântuitorul cu toate virtuțile sale, Kaulakau, altfel spus linie-peste-linie, rectitudine-peste-rectitudine.

Poți dobândi forța lui Kaulakau cu ajutorul anumitor cuvinte înscrise pe această tablă de calcedonie, ca să fie ușurată memorarea lor.

Și arată la gâtul lui o mică piatră pe care sunt gravate linii bizare.

Atunci vei fi transportat în Nevăzut; și superior fiind legii, vei disprețui totul, chiar și virtutea!

Noi, ceștilalți, cei Preacurații, trebuie să fugim de durere, după exemplul lui Kaulakau.

Anton

Dar cum se poate? Și crucea?

Elkhesaiții

În anterie de culoarea hiacintului, îi răspund:

Tristețea, josnicia, osânda și împilarea părinților noștri sunt șterse grație menirii ce s-a împlinit.

Cristul cel inferior, omul-Iisus poate fi renegat; dar trebuie adorat celălalt Crist, înflorit în persoana sa sub aripa Porumbelului.

Cinstiți căsătoria! Sfântul-Duh este feminin.

Hilarion a dispărut; și Anton, împins de mulțime, ajunge în fața

Carpocrațienilor lungiți împreună cu femeile lor pe perne stacojii:

Înainte de a reintra în Unic, tu vei trece printr-o serie de condiții și de acțiuni. Pentru a te scăpa de tenebre, îndeplinește-le chiar din clipa aceasta! Soțul să-i spună soției: „Milostivește-te de fratele tău", și ea te va săruta.

Nicolaiții strânși în jurul unor mâncăruri aburinde:

Asta e carnea ce a fost oferită idolilor; ia și mănâncă! Apostazia este îngăduită când inima-i curată. Îmbuibă-ți trupul cu tot ceea ce poftește. Încearcă să-l extermini prin dezmăț. Prunikos, mama Cerului, s-a bălăcit în destrăbălare.

Marcosienii șiroind de balsam; și cu inele de aur:

Intră la noi pentru a te uni cu spiritul! Intră la noi ca să bei Nemurirea!

Și unul din ei îi arată, în dosul unei tapiserii, corpul unui bărbat care are cap de măgar. Este reprezentarea lui Sabaot, tatăl Diavolului. Și ca semn de ură scuipă pe el.

Un altul dezvelește un pat foarte scund, presărat cu flori, spunând că în curând se vor săvârși nunțile spirituale.

Un al treilea, ținând o cupă de sticlă, face o invocație; cupa se umple de sânge:

Ah! iată-l! iată-l sângele lui Hristos!

Anton se îndepărtează. Dar e stropit de apa împroșcată dintr-o putină.

Helvidienii se aruncă în putină cu capul în jos, bâiguind:

Omul regenerat prin botez este fără de păcat!

Apoi trece pe lângă un foc mare, unde se încălzesc Adamiții, complet goi, ca să imite puritatea paradisului, și

se ciocnește de

Mesalieni prăvăliți pe lespezi, pe jumătate adormiți, îndobitociți:

Oh! strivește-ne dacă vrei, noi vom sta neclintiți. Munca e un păcat, orice treabă-i vătămătoare.

În spatele acestora, abjecții

Paternieni bărbați, femei și copii, claie peste grămadă, pe un morman de gunoaie, își ridică fețele hidoase năclăite de vin:

Părțile inferioare ale trupului sunt făcute de Diavol și îi aparțin. Să bem, să mâncăm și să ne destrăbălăm!

Aetius

Crimele sunt o necesitate ce stă mai prejos de privirea lui Dumnezeu!

Dar deodată

Un bărbat

Înveșmântat într-o mantie cartagineză sare în mijlocul lor cu un bici în mână; și, lovind la nimereală, în dreapta și-n stânga, cu înverșunare:

Ah! impostori, tâlhari, simoniaci, eretici și demoni! voi, pleava școlilor, drojdia infernului! Acela, Marcion, e un matelot din Sinope excomunicat pentru incest; Carpocras a fost surghiunit pentru vrăjitorie; Aetius și-a jefuit concubina, Nicolae și-a prostituat soția; și Manes, care pretinde să i se spună Buddha și în realitate se numește Cubricus, a fost jupuit de viu cu un băț ascuțit de trestie, așa că pielea lui tăbăcită spânzură la porțile Ctesiphonului!

Anton

L-a recunoscut pe Tertulian și se repede spre el.

Magistre, sunt aici! sunt aici!

TERTULIAN

Continuă:

Sfărâmați icoanele! acoperiți cu văluri fecioarele! Rugați-vă, postiți, plângeți, canoniți-vă! Fără filosofie! fără cărți! După cum ne-a învățat Iisus, știința este nefolositoare!

Au dispărut cu toții; și Anton vede în locul lui Tertulian o femeie ce șade pe o bancă de piatră.

Plânge în hohote, cu capul sprijinit de o coloană, cu păral atârnându-i în lațe, cu trupul gârbovit înveșmântat într-o lungă rochie brună.

Apoi se pomenesc unul lângă altul, departe de mulțime; – și se așterne o tăcere, o liniște extraordinară, ca în pădure când vântul se oprește și frunzele, deodată, rămân nemișcate.

Această femeie e foarte frumoasa, veștejită totuși și de o paloare sepulcrală. Se privesc amândoi; și ochii lor parcă își transmit un val de gânduri, nenumărate lucruri de demult confuze și profunde. În cele din urmă, *Priscilla*

Începe să spună:

Eram în ultima cameră a băii, și zumzetul străzii mă adormea.

Deodată aud niște urlete. Se striga: „E un vrăjitor! e Diavolul!” Și mulțimea se opri în dreptul casei noastre, în fața templului lui Esculap. M-am ridicat, ținându-mă de zăbrelele ferestruicii, până la înălțimea geamului.

Pe peristilul templului era un om cu un lanț de fier în jurul gâtului. Lua cărbuni de pe o tipsie și își făcea cu ei dâre late pe tot pieptul strigând „Iisuse! Iisuse!” Mulțimea spunea: „Dar asta nu-i îngăduit. Să-l omorâm cu pietre!” Omul acela continua. Se petreceau niște lucruri nemaipomenite, care te înflăcărau. Flori mari cât soarele mi se învârteau în fața ochilor, și prin văzduh auzeam vibrând o harfă de aur. Se lăsă noaptea. Mâinile mele au dat

drumul zăbrelelor, simțeam că leșin, iar când el m-a dus la casa lui...

Anton

Dar de cine vorbești?

Priscilla

De Montanus, bine-nțeles!

Anton

Montanus a murit.

Priscilla

Nu-i adevărat!

O voce

Nu, Montanus n-a murit!

Anton își întoarce privirile; și lângă el, de cealaltă parte, pe bancă, stă o altă femeie, – blondă, și încă mai palidă, cu pungi sub ochi, de parcă ar fi plâns vreme îndelungată. Fără ca el s-o întrebe ceva, ea spuse:

Maximilla

Ne întorceam din Tars prin munți, când la o cotitură a drumului am zărit un om sub un smochin.

Ne-a strigat de departe: „Opriți-vă!" și a început să alerge spre noi înjurându-ne. Sclavii veniră în fugă. El izbucni în râs. Caii se cabrară. Dulăii porniră să urle.

El stătea neclintit. Sudoarea îi curgea pe față. Mantaua îi fâlfâia în bătaia vântului.

Spunându-ne fiecăruia pe nume, ne dojenea pentru zădărnicia faptelor și pentru nemernicia trupurilor noastre; – și amenința cu pumnul dromaderii care-și zăngăneau clopoțeii de arginți prinși sub fălci.

Turbarea lui îmi băga spaima în oase; dar parcă totuși starea aceasta semăna cu un fel de voluptate care mă amețea, mă îmbăta.

Mai întâi se apropiară sclavii. „Stăpâne, spuseră ei, animalele sunt obosite”; apoi veniră femeile: „Ne este frică”, și sclavii plecară. Apoi copiii începură să plângă: „Ne este foame!” Și cum femeilor nu li s-a dat nici un răspuns, plecară și ele.

El vorbea. Simții că cineva e lângă mine. Era soțul meu; eu îl ascultam pe celălalt. Se târî printre bolovani strigând: „Mă părăsești?” și eu i-am răspuns: „Da, du-te!”, – pentru a-l putea urma pe Montanus.

Anton

Pe un eunuc!

Priscilla

Ah! te miră acest lucru, inimă vulgară ce ești! Deși Magdalena, Ioana, Marta și Suzana nu s-au vârât în așternutul Mântuitorului! Sufletele, mult mai bine decât trupurile, se pot îmbrățișa cuprinse de delir. Pentru a o păstra fără de păcat pe Eustolia, episcopul Leonce s-a mutilat, – iubindu-și mai mult dragostea decât virilitatea. Și-apoi, în privința aceasta, n-am nici o vină; un duh mă silea să fac ceea ce am făcut; Sotas nu m-a putut vindeca. Și totuși e crud! Dar n-are importanță! Sunt ultima profetesă; și după mine va veni sfârșitul lumii.

Maximilla

Pe mine m-a copleșit cu darurile lui. Dealtminteri, niciuna nu l-a iubit atât – și nu a fost atât de iubită ca mine!

Priscilla

Minți! eu am fost aceea!

Maximilla

Ba nu, eu!

Se iau la bătaie. Printre umerii lor apare capul unui negru.

Montanus

Înfășurat într-o mantie neagră, care se încheie, în loc de nasturi, cu oase de mort:

Potoliți-vă, porumbițele mele! Incapabili de fericirea pământească, noi suntem prin această uniune în plenitudinea spirituală. După era Tatălui, urmează era Fiului; și eu o inaugurez pe a treia, pe aceea a lui Paraclet. Lumina lui am primito în timpul celor patruzeci de nopți în care Ierusalimul ceresc a strălucit pe firmament, deasupra casei mele, la Pepuza.

Ah! cum urlați de groază când sunteți biciuite! cum mădularele voastre îndurerate se dăruiesc ardorii mele! cum tânjiți la pieptul meu după o iubire irealizabilă! Și care este atât de puternică încât v-a dezvăluit alte lumi, și acum puteți vedea sufletele cu ochii voștri.

Anton face un gest de uimire.

Tertulian care a revenit lângă Montanus:

Fără îndoială, fiindcă sufletul are un corp, – ceea ce nu are corp nu există.

MONTANUS

Spre a-l face și mai subtil eu am instituit numeroase mortificări, trei posturi mari pe an și în fiecare noapte rugăciuni cu gura închisă, ca nu cumva răsuflarea să pângărească gândirea. Trebuie să te abții de la o a doua nuntă, sau mai bine, să te abții de la orice căsătorie. Îngerii au păcătuit cu femei.

Arconticii

În cilice țesute din păr de cal:

Mântuitorul a spus: „Eu am venit ca să nimicesc facerile Femei'".

Tatianienii

În cilice de stuf:

Ea e copacul răului! Trupurile noastre sunt îmbrăcăminți de piele.

Și, înaintând mereu în aceeași direcție, Anton întâlnește

Valezienii care zac pe pământ, cu plăgi roșii mai în jos de pântece, pe sub tunici, îi întind un cuțit:

Fă ca Origen și ca noi. De durere te temi, lașule? Sau dragostea pentru carnea ta te reține, ipocritule?

Și în timp ce el îi privește cum se zvârcolesc, întinși pe spate în bălțoace de sânge,

Cainiții purtând părul înnodat cu câte o viperă, trec pe lângă el strigându-i la ureche:

Slavă lui Cain! Slavă Sodomei! Slavă lui Iuda!

Din Cain s-a născut semințiа celor puternici. Sodoma a înspăimântat lumea cu groaznica ei ispășire; și prin Iuda a izbăvit Domnul lumea!

— Da, Iuda! căci fără el n-ar mai fi fost moartea și n-ar mai fi fost mântuirea!

Dispar înghițiți de hoarda

Circoncelionilor

Înveșmântați în piei de lup, încununați cu coroane de spini și cu măciuci de fier în mâini:

Striviți fructul! tulburați izvorul! înecați copilul! Jefuiți-1 pe bogatul care se crede fericit și se îmbuibă cu mâncare! Ciomăgiți-l pe săracul care râvnește la pătura de pe spinarea măgarului, la mâncarea câinelui, la cuibul păsării, și care e foarte mâhnit că alții nu sunt la fel de nenorociți ca el.

Noi, Sfinții, ca să grăbim sfârșitul lumii, otrăvim, ardem, căsăpim!

Numai prin martiriu se ajunge la mântuire. Noi ne dăruim martiriului. Așa că ne smulgem cu cleștii pielea de

pe cap, ne vârâm picioarele pe sub roțile carelor, ne aruncăm în gurile cuptoarelor!

Blestemat fie botezul! blestemată euharistia! blestemată căsătoria! damnațiune universală!

Atunci în întreaga bazilică turbarea se întețește.

Audienii trag cu săgeți în Diavol; Collyridienii aruncă spre tavan văluri albastre; Asciții se prosternează în fața unui burduf; Marcioniții botează un mort cu untdelemn. În fața lui Apelles, o femeie, ca să-și explice mai bine gândul, arată o pâine rotundă într-o sticlă; o altă femeie, în mijlocul Sampseenilor, împarte în chip de ostie praful de pe sandalele ei. Pe patul Marcosienilor, presărat cu trandafiri, doi amanți se îmbrățișează. Circoncelionii se ucid între ei, Valezienii horcăie, Bardesan cântă, Carpocras dansează, Maximilla și Priscilla umplu bazilica de gemetele lor; – și falsa profetesă din Capadochia[4], în pielea goală, proptită cu cotul de un leu, învârte prin aer trei făclii, urlând înfricoșătoarea Invocație.

Coloanele se clatină de parcă ar fi trunchiuri de copac, amuletele atârnate la gâturile Ereticilor se întretaie cu linii de foc, constelațiile din capele se cutremură și pereții se dau înapoi, împinși de forfota unei mulțimi în care capetele oamenilor par valuri ce se înalță mugind.

Cu toate acestea, – chiar din adâncul vacarmului, răzbate o cântare, însoțită de râsete, în care se aude mereu numele lui Iisus.

Plebea bate din palme ca să-i marcheze ritmul. În mijlocul ei se află

Arie

În veșminte de diacon.

Nebunii care sunt împotriva mea au pretenția că explică absurdul; și pentru a le veni definitiv de hac, am compus

niște mici poeme atât de caraghioase încât pe la mori, prin taverne și prin porturi lumea le știe acum pe de rost.

De o mie de ori nu! Fiul nu este coetern cu Tatăl și nici nu e din aceeași substanță! Altminteri nu ar fi spus: „Doamne, ia de la mine acest pahar!

— De ce-mi spuneți că sunt bun? Numai Dumnezeu e bun!

— Eu mă duc la Dumnezeul meu, la Dumnezeul vostru!' și alte cuvinte care atestă calitatea lui de ființă creată. Care, în plus, ne este demonstrată prin toate denumirile lui: miel, păstor, fântână, înțelepciune, fiul omului, profet, calea cea bună, piatra unghiulară!

Sabelius

Eu susțin că amândoi sunt identici.

Arie

Sinodul din Antiohia a hotărât contrariul.

Anton

Prin urmare ce o Cuvântul?... Cine a fost Iisus?

Valentinienii

Era soțul lui Acharamot, care s-a pocăit!

Setianienii

Era Sein, fiul lui Noe!

Teodosienii

Era Melchisedec!

Merințienii

N-a fost decât un om!

Apolinariștii

A luat înfățișare de om! a simulat Patimile.

Marcel din Ancyre

E o dezvoltare a Tatălui!

Papa Calixt

Tatăl și Fiul sunt cele două moduri ale unui singur Dumnezeu!

Metodius

Mai întâi a fost în Adam, apoi în om.

Cerinthe

Și va reînvia!

Valentin

Cu neputință – trupul lui e ceresc!

Pavel din Samosata

Nu a devenit Dumnezeu decât după botez!

Hermogene

Sălășluiește în Soare.

Și toți ereticii fac roată în jurul lui Anton, care pșânge cu fața ascunsă în palme.

Un evreu cu barba roșie și pielea pătată de lepră, vine chiar lângă el; – și rânjind îngrozitor:

Sufletul lui era sufletul lui Esau! Suferea de boala belerofontică; iar maică-sa, negustoreasa, de parfumuri, s-a dat lui Panterus, un soldat roman, lângă un stog de porumb, într-o noapte când culesul era în toi.

Anton

Își ridică, energic, capul, îi privește fără să vorbească; apoi, îndreptându-se, spre ei:

Doctori, magicieni, episcopi, diaconi, oameni și năluci, pieriți! pieriți cu toții! Nu sunteți decât o minciună!

Ereticii

Avem și noi martiri mai martiri decât ai tăi, rugăciuni mai grele, elanuri de iubire superioare, extazuri la fel de lungi.

Anton

Dar nu și revelații! nu și dovezi!

În clipa aceea toți ridică în aer suluri de papirus, tăblițe de lemn, bucăți de pergament, eșarfe de pânză; – și îmbrâncindu-se unii pe alții:

Cerințienii

Iată Evanghelia Evreilor!

Marcioniții

Evanghelia Domnului!

Marcosienii

Evanghelia Eveil

Encratiții

Evanghelia lui Toma!

Cainiții

Evanghelia Iui Iuda!

Baziliade

Tratatul sufletului întâmplătorl

Manes

Profeția lui Barcuf!

Anton se zbate, scapă de ei; – și zărește într-un colț întunecos pe

Bătrânii ebioniți uscați ca niște mumii, cu privirea stinsă, cu sprâncenele albe. Povestesc cu o voce behăitoare:

Noi ăștia l-am cunoscut, da, l-am cunoscut pe fiul dulgherului! Eram de vârsta lui și locuiam pe aceeași uliță. Se juca modelând păsărele din tină și, fără să se teamă de tăișul dălților, îl ajuta pe taică-său la treabă, sau făcea gheme de lână vopsită pentru maică-sa. Apoi a călătorit în Egipt, de unde a adus mari taine. Noi eram la Ierihon când a venit să-l întâlnească pe mâncătorul de lăcuste. Au discutat împreună pe șoptite, așa că nimeni nu i-a putut auzi. Dar din clipa aceea i s-a dus vestea prin Galileea și au început să se pună pe seama lui o grămadă de povești.

Și repetară tremurând:

Noi ăștia l-am cunoscut, da, l-am cunoscut!

Anton

Haide, mai spuneți! mai povestiți! Cum era la chip?

Tertulian

Avea o înfățișare sălbatică și respingătoare; – căci el luase asupra lui toate crimele, toate durerile, toate strâmbătățile acestei lumi.

Anton

Oh! nu! nu! Eu îmi închipui că, dimpotrivă, întreaga lui făptură avea o frumusețe supraomenească.

Eusebiu din Cesareea

Se află la Paneades, proptită de o magherniță pierdută printre buruieni, o statuie de piatră, ridicată, după cum se spune, de către femeia ce avusese scurgere de sânge. Dar timpul i-a măcinat fața și ploile i-au șters inscripțiile.

O femeie iese din grupul Carpocrațienilor.

Marcelina

Pe vremuri eram diaconeasă la Roma într-o mică biserică, unde le arătam credincioșilor chipurile lucrate în argint ale sfântului Pavel, Homer, Pitagora și Iisus Hristos.

L-am păstrat doar pe al lui.

Își descheie mantia.

Îl vrei?

O voce

Reapare când îl chemăm noi! Acum e momentul! Haide!

Și Anton simte căzându-i pe braț o mână brutală care-l târăște undeva.

Urcă o scară cufundată în beznă; – și după nenumărate trepte ajunge în fața unei uși.

Atunci, cel care-l conduce (să fi fost Hilarion? nu-și putea da seama) spune la urechea altcuiva: „Domnul va veni”, – și sunt introduși într-o încăpere cu tavanul scund, fără mobile.

Ceea ce-l izbește în primul rând este, chiar în fața lui, o lungă crisalidă de culoarea sângelui, cu un cap de om din care ies raze de lumină, și cuvântul *Knuphis* scris în grecește de jur împrejur. E așezată în vârful unui trunchi de coloană, ce-i înfiptă în mijlocul unui piedestal. Pe ceilalți pereți ai camerei se află medalioane din fier lustruit reprezentând capete de animale, capul unui bou, al unui leu, al unui vultur, al unui câine și – din nou – capul unui măgar!

Opaițele de lut atârnate sub aceste imagini aruncă o lumină pâlpâitoare. Anton, printr-o gaură din zid, vede luna care strălucește departe, peste valuri, și chiar deslușește ușorul lor clipocit regulat, dimpreună cu zgomotul înfundat pe care-l face carena unei nave izbindu-se de pietrele unui debarcader.

Bărbați ghemuiți, cu fețele ascunse în mantale, scot din când în când un fel de lătrat înăbușit. Femei moțăie cu frunțile culcate pe brațele ce le țin sprijinite de genunchi și sunt atât de încotoșmănate în vălurile lor că par grămezi de zdrențe înșirate de-a lungul pereților. Lângă ele, copii pe jumătate goi, năpădiți de păduchi, se uită la opaițe cu o privire tâmpă; – și nimeni nu face nimic; toți așteaptă ceva.

Vorbesc în șoaptă despre familiile lor sau își împărtășesc unii altora leacuri pentru bolile care-i macină. O bună parte din ei se vor îmbarca în zori, căci persecuția a devenit prea necruțătoare. Totuși, pe păgâni îi poți înșela destul de ușor. „Proștii de ei, cred că noi ne închinăm lui Knuphis!”

Dar unul dintre frați, subit inspirat, se așază în fața coloanei, unde fusese pusă o pâine, într-un coș plin cu mărar și vrejuri de plante agățătoare.

Ceilalți s-au orânduit în picioare la locurile lor, formând trei rânduri paralele.

Inspiratul desfășoară o pancartă acoperită cu suluri de papirus așezate fără nici o ordine, apoi începe:

Pe deasupra beznei, raza Cuvântului a pogorât și s-a auzit un țipăt asurzitor, care părea vocea luminii.

Toți răspund legănându-și trupurile:

Kyrie eleison!

Inspiratul

Apoi, omul a fost creat de infamul Dumnezeu al lui Israel cu ajutorul acestora:

Arată medalioanele, Astophaios, Oraios, Sabaot, Adonai, Eloi, Iao[5]!

Și omul zăcea în noroi, hidos, slăbănog, slut, fără minte.

Toți cu voce tânguitoare:

Kyrie eleison!

Inspiratul

Dar Sophia, compătimitoare, l-a însuflețit cu o părticică din sufletul ei.

Atunci, văzându-l pe om atât de frumos, Dumnezeu a fost cuprins de mânie. L-a întemnițat în regatul lui, oprindu-l să se atingă de pomul cunoștinței.

Cealaltă l-a ajutat încă o dată. I-a trimis șarpele care, cu multe ocolișuri, l-a făcut să se lepede do această lege a urii.

Iar omul, după ce s-a înfruptat din știință, a înțeles lucrurile cerești.

Toți cu putere:

Kyrie eleison!

Inspiratul

Dar Ialdabaot, ca să se răzbune, l-a aruncat pe om în materie, și pe șarpe împreună cu ei.

Toți foarte încet:

Kyrie eleison!

Apoi rămân cu gura închisă și tac.

Mirosurile grele din port se amestecă în aerul cald cu fumul opaițelor. Feștilele trosnesc, gata să se stingă; țânțari lunguieți le dau târcoale. Iar Anton se sufocă de spaimă; de parcă în jurul lui ar pluti presimțirea unei monstruozități, groaza unei crime ce e pe cale să se săvârșească.

Dar

Inspiratul

bătând din picior, pocnindu-și degetele, ridicând capul, psalmodiază într-un ritm furios, în sunetul chimvalelor și al unui flaut cu sunet pițigăiat:

Vino! vino! vino! Ieși din peștera ta!

Tu cel sprinten, care alergi fără picioare, tu, culegătorule, care apuci fără mâini.

Șerpuitor ca fluviile, rotund ca soarele, negru cu pete de aur, precum firmamentul presărat cu stele! Asemenea vrejului răsucit de viță și asemenea circumvoluțiunilor măruntaielor noastre.

Nezămislitule! mâncătorule de pământ! mereu tânăr! pururea înțelept! preaslăvit la Epidaur! Bun cu oamenii! tu l-ai vindecat pe regele Ptolemeu, i-ai tămăduit pe oștenii lui Moise și pe Glaucus, fiul lui Minos!

Vino! vino! vino! Ieși din peștera ta!

Toți repetă:

Vino! vino! vino! Ieși din peștera ta!

Dar nimic nu se arată.

De ce? Ce-a pățit?

Se sfătuiesc între ei, se propun felurite mijloace.

Un moșneag întinde o mână de iarbă. Atunci cele din coș se ridică. Verdeața se mișcă, florile se scutură, – și apare capul unui piton.

Se târăște încet peste pâine, ca un cerc care s-ar învârti în jurul unui disc imobil, apoi se desfășoară, se lungește; e enorm și de o greutate considerabilă. Ca nu cumva să se atingă de pământ, bărbații îl susțin pe piepturile lor, femeile pe capetele lor, copiii cu palmele; – și coada lui, ieșind prin spărtura din zid, se întinde la nesfârșit, până în adâncul mării. Inelele i se înmulțesc, umplu întreaga încăpere; îl încolăcesc pe Anton.

Credincioșii lipindu-și buzele de pielea lui, își smulg din mâini pâinea pe care el o mușcase.

Ești tu! ești tu!

Înălțat mai întâi de Moise, sfărâmat de Ezechil și înălțat iar de Mesia. El te-a băut din undele botezului: dar tu l-ai părăsit pe muntele Măslinilor, și el și-a simțit atunci întreaga-i slăbiciune.

Încolăcit pe brațele crucii, și ridicându-te până deasupra capului lui, lăsatu-ți-ai balele să curgă pe cununa-i de spini, și te uitai la el cum moare.

— Căci tu nu ești Iisus, tu ești Cuvântul! tu ești Hristos!

Anton leșină de scârbă, și cade în fața colibei lui, pe așchiile de lemn, unde arde molcom torța pe care o scăpase din mână.

Această comoție îl face să întredeschidă ochii; și zărește Nilul unduios și strălucitor, în lumina albă a lunii, ca un șarpe uriaș în mijlocul deșertului; – și astfel iar cade pradă halucinațiilor, aflându-se din nou printre Ophiți; aceștia îl

înconjoară, îl cheamă, cară bagaje, coboară spre port. Se îmbarcă și el împreună cu ei.

O vreme ce nu poate fi măsurată se scurge.

Apoi bolta unei temnițe îl împrejmuiește. Gratii de fier, în fața lui, desenează linii negre pe un fond albastru; – alături de el, în întuneric, niște oameni plâng și se roagă în timp ce printre ei, alți oameni îi îmbărbătează și îi consolează.

Afară, parcă s-ar auzi zgomotul surd pe care-l face o mare mulțime, și pare să fie o splendidă zi de vară.

Se aud strigătele ascuțite ale vânzătorilor de lubeniță, de apă, de băuturi răcoritoare sau de perne umplute cu iarbă, pe care să te așezi. Din când în când izbucnesc aplauze. Aude cum se umblă pe deasupra capetelor lor.

Deodată răsună un muget prelung, puternic și cavernos ca gâlgâitul apei într-un apeduct.

Și vede în fața lui, îndărătul gratiilor de la o altă boxă, un leu care se plimbă; – apoi un șir de sandale, de pulpe goale și franjuri de purpură. Iar mai departe, ghirlande de oameni etajate simetric se tot lărgesc, începând de la cea mai de jos, care împrejmuiește arena, până la cea mai înaltă, unde se înalță catarge, ca să susțină o fâșie de pânză albastră întinsă între vârfurile lor, pe frânghii. Scări care coboară radial, spre centru, taie, la intervale egale, aceste mari cercuri de piatră. Gradenele lor dispar sub mulțimea așezată pe ele, cavaleri, senatori, soldați, plebei, vestale și curtezane; – cu capișoane de lână, cu mânecare de mătase, în tunici stacojii, cu egrete din pietre prețioase, panașe din pene, fascii de lictori; și e năucit de toată mulțimea aceea care viermuiește, țipă, năvalnică și furioasă, ca un uriaș cazan în clocot. În mijlocul arenei, pe un altar, fumegă un vas cu tămâie.

Așadar, oamenii care-l înconjoară sunt creștini condamnați să fie azvârliți fiarelor. Bărbații sunt îmbrăcați în mantia roșie a pontifilor lui Saturn, femeile înfășurate in bentițele lui Ceres. Prietenii lor își împart între ei rămășițele de veșminte, inelele. Ca să pătrundă în închisoare, spun ei, au fost nevoiți să dea mulți arginți. Dar asta nu conta. Erau hotărâți să rămână până la sfârșit.

Printre acești oameni care veniseră să-i consoleze, Anton remarcă un bărbat chel, într-o tunică neagră, a cărui figură i se mai arătase undeva; el vorbea despre neantul lumii și de fericirea celor aleși. Anton e înflăcărat de iubire. Dorește să aibă prilejul de a-și dărui viața pentru Mântuitorul, neștiind dacă el însuși nu este unul dintre acești martiri.

Dar, în afară de un Frigian cu părul lung, care stă cu brațele ridicate, toți par să fie triști. Un bătrân plânge pe o bancă și un tânăr visează stând în picioare, cu capul plecat.

Bătrânul

N-a vrut să-și dea obolul, la o răspântie unde era statuia Minervei; și se uită la tovarășii săi cu o privire care înseamnă:

Ar fi trebuit să-mi dați o mână de ajutor! Unele comunități ajung în anumite cazuri la înțelegere în așa fel încât să fie lăsate în pace. Mulți dintre voi ați obținut scrisori dintr-acelea în care se declară în mod mincinos că ați adus jertfe zeilor.

Întreabă:

Oare nu chiar Petrus din Alexandria a hotărât ce anume e de făcut atunci când te simți covârșit de chinuri?

Apoi, în sinea lui:

La vârsta mea mi-e tare greu; beteșugurile mă fac foarte neputincios. Dar oricum, aș mai fi putut trăi până în iarnă.

Își amintește cu duioșie de mica lui grădină; – și privește spre altar.

Tânărul care a tulburat, cu lovituri, o serbare închinată lui Apolo, șoptește:

Și totuși, nu depindea decât de mine ca să fug în munți!

— Soldații te-ar fi prins, oricum.

Spune unul dintre frați.

— Oh! aș fi făcut precum Ciprian; și m-aș fi reîntors; iar a doua oară aș fi avut, neîndoielnic, mai multă putere!

Apoi se gândește la zilele nenumărate pe care le-ar mai fi avut de trăit, la toate bucuriile pe care nu le va mai cunoaște; – și privește spre altar. Dar

Bărbatul în tunică neagră se repede la el:

E scandalos! Cum adică, tu te crezi doar victima unei alegeri greșite? Dar gândește-te la femeile acestea care te privesc! Și-apoi, uneori Dumnezeu face minuni. Pionius a făcut să înțepenească mâinile călăilor săi, iar sângele lui Polycarp a stins flăcările rugului.

Se întoarce spre bătrân:

Tată, tată! dă-ne o pildă înălțătoare prin moartea ta. Întârziind-o ai săvârși, fără îndoială, o faptă rea care ar nimici și roadele celor bune. Dealtminteri, puterea lui Dumnezeu e nemărginită. S-ar putea ca exemplul tău să convertească întregul popor.

Și, în boxa din față, leii se plimbă mereu, într-o mișcare continuă, rapidă. Deodată, cel mai mare îl privește pe Anton, începe să ragă – și un abur îi iese din gură.

Femeile s-au înghesuit lângă bărbați.

Consolatorul merge de la unul la altul.

Ce-ați zice voi, ce-ai zice tu, dacă ar fi să te ardă pe tăblii de fier, dacă ar fi să te sfârtece legat de cozile cailor, dacă trupul tău uns cu miere ar fi devorat de muște! Dar nu,

tu nu vei avea parte decât de moartea vânătorului care-i atacat pe neașteptate într-o pădure.

Anton le-ar fi preferat pe toate celelalte în locul îngrozitoarelor animale sălbatice; parcă le și simte colțiii, ghearele, și își aude oasele trosnind între fălcile lor.

Un îmblânzitor de fiare intră în cușcă; martirii se cutremură.

Unul singur e impasibil, Frigianul, care se ruga mai la o parte. A incendiat trei temple; acum înaintează cu brațele ridicate spre cer, cu gura deschisă, capul în sus, fără să vadă nimic, ca un somnambul.

Consolatorul strigă:

Înapoi! înapoi! Să nu vă pătrundeți de duhul lui Montanus.

Toți se dau înapoi, vociferând:

Blestemat fie învățăcelul lui Montanus!

Îl înjură, îl scuipă, ar vrea să-l bată.

Leii întărâtați se mușcă de coame. Mulțimea urlă: „La fiare cu ei! la fiare!”

Martirii, izbucnind în hohote de plâns, se îmbrățișează. Li se oferă o cupă cu vin narcotic. Și-o trec repede din mână în mână.

Proptit de poarta cuștii, un alt îmblânzitor de fiare așteaptă semnalul. Ușa se întredeschidă; iese un leu.

Străbate arena cu pași mari, piezișii. În spatele lui apar în șir ceilalți lei, apoi un urs, trei pantere, leoparzi. Se răspândesc ca o turmă pe o pășune.

Se aude o pocnitură de bici. Creștinii se clatină pe picioare; – și, ca să se termine odată cu toate, frații lor le dau brânci. Anton închide ochii.

Îi redeschide. Dar tenebrele îl învăluie.

Îndată însă, bezna se destramă; și el distinge o câmpie stearpă, presărată cu mușuroaie, așa cum se văd prin preajma carierelor părăsite.

Ici-colo, pâlcuri do arbuști se ridică printre dalele așternute pe pământ; și forme albe, mai vagi decât norii, se apleacă asupra lor.

Sosesc altele, cu pas ușor. Ochi strălucesc prin despicăturile lungilor văluri. După umbletul lor molatic și după parfumul pe care-l exală, Anton își dă seama că sunt patriciene. Sunt și bărbați pe-acolo, dar de condiție inferioară, căci au fețele tâmpe și în același timp grosolane.

Una dintre ele respirând adânc:

Ah! ce plăcut e aerul nopții răcoroase, printre morminte. Sunt sătulă de moliciunea patului, de zarva zilnică, de apăsarea soarelui!

Servitoarea ei scoate dintr-un sac de pânză o torță pe care o aprinde. Credincioasele aprind alte torțe pe care le așază pe morminte.

O femeie gâfâind:

Oh! în sfârșit, iată-mă și pe mine! Dar ce neplăcut este să ai un soț idolatru.

Alta

Pentru soții noștri vizitele în închisori și convorbirile cu frații sunt fapte suspecte! – ba chiar trebuie să ne ascundem când ne facem semnul crucii; căci ei ar socoti că închinăciunea e un descântec magic.

Alta

Cu al meu mă certam zilnic; nu cedam abuzurilor la care el voia să-mi supună trupul; – și ca să se răzbune, m-a denunțat că sunt creștină.

Alta

Vă amintiți de Lucius, tânărul acela atât de frumos, care a fost legat de un car și târât de călcâie, ca Hector, de la poarta Esquiliană până la muntele Tibur; – și de amândouă părțile drumului, sângele împroșca tufișurile! Eu am strâns picăturile de sânge. Iată!

Scoate din sân un bureto negru, îl sărută de nenumărate ori, apoi se aruncă peste lespede strigând:

Ah! prietenul meu! prietenul meu!

Un bărbat

Chiar astăzi se împlinesc trei ani de când a murit Domitilla. A fost lapidată în pădurea Proserpinei. Eu i-am cules oasele care străluceau prin iarbă ca niște licurici. Acum le învelește țărâna!

Se aruncă peste un mormânt.

Oh! logodnica mea! logodnica mea!

Și toți ceilalți

Împrăștiați prin câmpie:

Vai, sora mea! vai, fratele meu! vai, fiica mea! vai, măicuță!

Stau în genunchi, cu frunțile în palme, sau lungiți pe jos cu brațele întinse; – și piepturile lor sunt gata să se spargă de hohote de plâns nestăpânitce. Privesc cerul spunând:

Ai milă de sufletul lui, o, Dumnezeul meu. El tânjește acum în lăcașul umbrelor; milostivește-te și primește-l întru înviere, ca să se bucure de lumina ta!

Sau, cu privirile pironite pe dale, șoptesc:

Liniștește-te, nu mai ai de ce să suferi. Ți-am adus vin și carne!

O văduvă

Iată o mâncare de carne făcută de mine, așa cum îți plăcea ție, cu multe ouă și multă făină! O s-o mâncăm împreună, ca pe vremuri, nu-i așa?

Gustă puțin din mâncare; și deodată începe să râdă într-un fel ciudat, frenetic.

Celelalte fac la fel, mănâncă o bucățică, beau o înghițitură de vin.

Își povestesc despre martirii lor; durerea devine exaltantă, libațiunile mai copioase. Cu ochii înecați în lacrimi, se privesc țintă. Vorbesc încâlcit, din pricina băuturii, și de jale; încet-încet mâinile li se ating, buzele se împreunează, vălurile se dau în lături și se amestecă toți peste morminte, printre făclii și cupe.

Cerul începe să pălească. Ceața le umezește veșmintele; – și fără a părea că se cunosc, se despart unii de alții, plecând pe cărări diferite, peste câmpie.

Soarele strălucește; buruienile au crescut, câmpia s-a schimbat.

Și Anton vede clar, printre bambuși, o pădure de coloane de un albastru-cenușiu. Sunt trunchiuri de copac provenind dintr-un singur trunchi. De pe fiecare ramură a lui coboară alte ramuri care se înfig în sol; și totalitatea acestor linii, orizontale și perpendiculare, multiplicate la nesfârșit, ar semăna cu o schelărie monstruoasă dacă n-ar avea, din loc în loc, o mică smochină cu frunziș negricios, precum cel al sicomorului.

Distinge prin hățișul de ramuri ciorchini de flori galbene, flori violete și ferigi asemenea penelor de pasăre.

Pe sub ramurile cele mai de jos se arată din când în când coarnele unui bubal sau ochii lucitori ai unei antilope; papagalii stau cocoțați, fluturii zboară, șopârlele se târăsc, mușteleb âzâie; și, în inima tăcerii, se aude parcă palpitația unei vieți profunde.

La intrarea în pădure, pe un fel de rug, e un lucru ciudat – un om – mâzgălit pe trup cu balegă de vacă, cu desăvârșire gol, mai uscat decât o mumie; încheieturile lui

alcătuiesc niște noduri la extremitatea oaselor care parcă-s niște bețe. Ciorchini de scoici îi atârnă la urechi, are fața prelungă, nasul ca un cioc de vultur. Brațul lui stâng e ridicat în sus, anchilozat, țeapăn ca un țăruș; – și omul stă acolo de foarte multă vreme, căci păsările și-au făcut cuib în părul lui.

În cele patru colțuri ale rugului ard patru focuri. Soarele e chiar în fața lui; iar el îl contemplă cu ochii larg deschiși; – și fără să se uite la Anton:

Brahmane de pe malul Nilului, ce părere ai?

Flăcări ies din toate părțile, printre bușteni; și

Gymnosofistul reia:

Asemenea rinocerului, eu m-am cufundat în solitudine. Locuiam în arborele din spatele meu.

Într-adevăr, uriașul smochin are în canelurile sale o excavație naturală de mărimea, unui om.

Și mă hrăneam cu flori și fructe, cu un asemenea respect față de precepte că nici măcar un câine nu m-a văzut mâncând.

Cum existența provine din corupție, corupția din dorință, dorința din senzație, senzația din contact, eu am fugit de orice acțiune, de orice contact; și – nemișcat ca stela de pe un mormânt, respirând pe nări, fixându-mi privirea asupra nasului meu și cumpănind eterul în spiritul meu, lumea în mădularele mele și luna în inima mea, – visam la esența marelui Suflet din care scapă necontenit, ca scânteile din foc, principiile vieții.

În cele din urmă am deslușit Sufletul suprem în toate ființele, și toate ființele în Sufletul suprem; – și am izbutit să fac să intre în el și sufletul meu, în care-mi cuprinsesem toate simțurile.

Eu primesc știința de-a dreptul din cer, precum pasărea Ceataka, cea care nu-și potolește setea decât cu razele de ploaie.

Și prin faptul că eu cunosc lucrurile, lucrurile au pierit.

Acum, pentru mine nu mai există speranță și spaimă, nici fericire, nici virtute, nici noapte, nici zi, nici tu, nici eu, absolut nimic.

Austeritatea mea înfricoșătoare m-a făcut superior Puterilor. Cu o încordare a gândului meu, pot ucide o sută de fii de regi, pot detrona zeii, pot răsturna lumea.

A spus toate acestea cu o voce monotonă.

Frunzișul în jurul lui se chircește. Pe jos, șobolanii o iau la fugă.

Își apleacă încet privirea spre flăcările ce se întețesc, apoi adaugă:

Mi s-a făcut scârbă de formă, scârbă de percepție, scârbă chiar și de cunoaștere, – căci gândirea nu supraviețuiește faptului tranzitoriu în care își are cauza, și spiritul nu este decât o iluzie ca toate celelalte.

Tot ce se zămislește va pieri, tot ceea ce moare trebuie să renască; ființele care sunt acum dispărute vor sălășlui în matrici încă neformate și vor reveni pe pământ pentru a sluji cu durere alte creaturi Dar, cum eu am trecut printr-o multitudine infinită de existențe, sub învelișuri de zei, de oameni și animale, renunț la călătorie, sunt sătul de această osteneală. Părăsesc hanul murdar al corpului meu, zidit din carne, înroșit cu sânge, învelit într-o piele hidoasă, plină de scârboșenii; – și drept răsplată, în sfârșit, voi dormi în cel mai profund absolut, în Nimicire.

Flăcările i se ridică până la piept, – apoi îl învăluie. Capul lui parcă trece prin ele ca prin gaura dintr-un zid. Ochii-i holbați privesc mereu.

Anton se ridică.

Pe jos, de la făclie, s-au aprins așchiile de lemn; și flăcările i-au pârlit barba.

Anton calcă focul în picioare, țipând; și când din vâlvătaie nu mai rămâne decât un morman de cenușă:

Unde-o fi Hilarion? Mai adineaori era aici.

L-am văzut!

Nu, e cu neputință! mă înșel!

Dar atunci?... Coliba mea, pietrele acestea, nisipul, poate că nici ele nu mai sunt aievea. Îmi pierd mințile. Mai bine să mă liniștesc! unde eram? ce se întâmpla?

Aha! Gymnosofistul!... O asemenea moarte este ceva obișnuit pentru înțelepții indieni. Kalanos și-a dat foc în fața lui Alexandru; un altul a făcut la fel pe vremea lui Augustus. Cât de mult urăsc ei viața! Sau poate că îi îmboldește orgoliul?... Oricum, ceea ce fac ei vădește un curaj de martir!... În privința celorlalți, acum cred tot ce mi s-a spus despre dezmățul la care se dedau.

Și înainte de ei? Da, îmi amintesc! mulțimea de eretici... Ce țipete! ce priviri! Dar de ce oare o asemenea dezlănțuire a cărnii și atâtea rătăciri ale spiritului?

Ei pretind că pe căile acelea se îndreptau spre Dumnezeu! Și cu ce drept îi blestem eu, care mă poticnesc pe calea mea? Dacă n-ar fi dispărut, poate aș fi reușit să aflu mai multe despre ei. Dar toate s-au învârtejit prea repede; n-avusesem timp să le răspund. Acum parcă simt că mintea mi-a devenit mai cuprinzătoare și mai luminată. Sunt liniștit. Aș fi în stare... Dar asta ce mai e? credeam că am stins focul!

O flacără se strecoară printre stânci; și în aceeași clipă o voce sacadată se aude departe, prin munți.

Să fie scheunatul vreunei hiene, sau hohotele de plâns ale unui călător rătăcit?

Anton ascultă. Flacăra se apropie.

Vede venind o femeie care plânge, aplecată pe umărul unui bărbat cu barba albă.

E îmbrăcată într-o rochie de purpură zdrențuită. El e cu capul gol, ca și ea; poartă o tunică tot de purpură și ține în mână un vas de bronz din care se ridică o mică flacără albastră.

Anton se teme – și ar vrea să știe cine-i femeia aceea.

Străinul (Simon)

E-o fată, o sărmană copilă pe care o aduc cu mine peste tot.

Ridică vasul de bronz.

Anton o privește la lumina flăcării pâlpâitoare.

Femeia are pe obraji semne de mușcături, pe brațe urme de lovituri; părul ei răvășit se amestecă printre zdrențele ce curg din veșmintele-i sfâșiate; ochii-i par nesimțitori la lumină.

Simon

Uneori rămâne multă vreme așa, fără să vorbească, fără să mănânce; apoi se trezește – și spune lucruri minunate.

Anton

Într-adevăr?

Simon

Ennoia! Ennoia! Ennoia! povestește ce ai de spus!

Ea-i privește de parcă atunci s-ar fi trezit dintr-un vis, își freacă ușor sprâncenele cu degetele și, cu o voce tânguitoare:

Elena (Ennoia)

Îmi amintesc de meleaguri îndepărtate de culoarea smaraldului. Peste care crește un singur copac.

Anton tresare.

În dreptul fiecărei trepte a rămurișului său stufos plutește în aer câte o pereche de Duhuri. Crengile se încrucișează în jurul lor precum venele într-un corp; și ele privesc viața eternă cum urcă de la rădăcinile cufundate în întuneric până la coroana care se ridică mai sus de soare. Eu, pe a doua ramură, luminam cu fața mea nopțile de vară.

Anton lovindu-și fruntea cu palma.

Aha! înțeleg! capul!

Simon ducându-și degetul la gură:

Sssst!...

Elena

Pânza era umflată de vânt, carena tăia valurile. El îmi spunea: „Ce-mi pasă dacă-mi răscolesc patria, dacă-mi pierd regatul. Tu vei fi a mea, în casa mea!”

Ce plăcută era odaia înaltă din palatul lui. El se tolănea pe patul de fildeș și, mângâindu-mi părul, îmi cânta drăgăstos.

Când se înserа, vedeam cele două tabere, fanalele aprinse, pe Ulise în fața cortului, pe Ahile îmbrăcat în zale, conducând un car de-a lungul țărmului mării.

Anton

Dar e cu desăvârșire nebună! Ce-a pățit?

Simon

Sssst!... Sssst!...

Elena

M-au uns cu pomezi și m-au vândut plebei, ca să se desfete cu mine.

Într-o seară, cu o alăută în mână, le cântam unor mateloți greci care dansau. Ploaia, ca o cataractă, cădea peste tavernă, și cupele de vin fiert abureau. Intră un om, fără ca ușa să se fi deschis.

Simon

Eram eu! te-am regăsit!

Iat-o, Antoane, pe cea care o numită Sigeh, Ennoia, Barbelo, Prunikos[6]! Spiritele care conduc lumea o pizmuiau și au întemnițat-o într-un corp de femeie.

Ea a fost Elena Troienilor, a cărei amintire a blestemat-o poetul Stesihor. Ea a fost Lucreția, patriciana violată de regi. Ea a fost Dalila, care i-a tăiat părul lui Samson. Ea a fost acea fiică a lui Israel care se dădea țapilor. Ei i-a plăcut adulterul, idolatria, minciuna și prostia. Ea a fost prostituata tuturor semințiilor. A cântat pe la toate răspântiile. A sărutat obrajii tuturor.

La Tyr, ea, Siriana, a fost țiitoarea hoților. Bea cu ei toată noaptea și ascundea ucigașii în vermina caldă a patului ei.

Anton

Ei! și ce mă privește!...

Simon furios:

Dar îți spun eă am răscumpărat-o – și i-am redat splendoarea; în așa fel încât Caius Caligula s-a îndrăgostit de ea, fiindcă voia să se culce cu Luna!

Anton

Ei și?...

Simon

Dar Luna e chiar ea. N-a scris oare papa Clement că ea a fost închisă într-un turn? Trei sute de persoane au împresurat turnul; și la fiecare ferestruică, în același timp,

au văzut răsărind luna, – deși pe lume nu sunt mai multe luni, nici mai multe Ennoia!

Anton

Da... parcă-mi amintesc...

Și rămâne visător.

Simon

Nevinovată precum Crist care a murit pentru bărbați, ea s-a jertfit pentru femei. Căci neputința lui Iehova se dovedește prin neascultarea lui Adam, și trebuie răsturnată vechea lege care e potrivnică firii lucrurilor.

Eu am propovăduit reînnoirea în Efraim și Issahar, de-a lungul torentului Bizor, peste lacul Heleh, în valea Mageddo, dincolo do munți, la Bostra și Damasc! Să vină la mine cei ce s-au bălăcit în vin, cei care s-au tăvălit în noroi, cei care s-au mânjit cu sânge; iar eu voi șterge toată murdăria cu Sfântul-Duh, pe care Grecii îl numesc Minerva! Ea e Minerva! Ea e Sfântul-Duh! Eu sunt Jupiter, Apolo, Crist, Paraclet, marea putere a lui Dumnezeu întrupată în persoana lui Simon!

Anton

Ah! tu ești!... așadar tu ești? Dar eu îți cunosc toate fărădelegile.

Ești născut la Gittoi, lângă Samaria. Dositeu, primul tău dascăl, te-a alungat! Îl urăști pe sfântul Pavel pentru că a convertit-o pe una din femeile tale; și fiind învins de sfântul Petru, – de turbare și din frică ai aruncat în valuri sacul în care-ți țineai șiretlicurile!

Simon

Poate le vrei tu?

Anton îl privește; – și o voce lăuntrică îi șoptește în piept: „De ce nu?”

Simon reia:

Cel care cunoaște forțele Naturii și substanța Duhurilor, trebuie să săvârșească minuni. Acesta e visul tuturor înțelepților – și e dorința care te scurmă; recunoaște!

În fața Romanilor, am zburat într-un circ atât de sus, încât nu m-au mai văzut. Nero a poruncit să fiu decapitat; dar în locul capului meu a căzut la pământ căpățâna unei oi. În sfârșit, m-au îngropat de viu, dar am înviat a treia zi. Dovada e că sunt aici!

Și întinde spre Anton mâinile, ca să i le miroase. Duhnesc a cadavru. Anton se dă îndărăt.

Pot face să se miște șerpi de bronz, să râdă statui de marmură și câinii să vorbească. Îți voi arăta o imensă grămadă de aur; voi înălța regi; vei vedea popoare întregi preamărindu-ma! Pot să umblu pe nori și pe valuri, să trec prin munți, să mă prefac în tânăr, în bătrân, în tigru, în furnică, pot să iau înfățișarea ta, să ți-o dau pe a mea, să dezlănțui fulgerul. Îl auzi?

Tunetul bubuie și fulgere se văd nenumărate.

Acesta e glasul celui Preaînalt! „căci Veșnicul tău Dumnezeu este un foc”, și toate creațiile se săvârșesc prin limbile de flăcări ce țâșnesc din acest focar.

O să primești botezul lui, – acest al doilea botez anunțat de Iisus și care a căzut asupra apostolilor într-o zi cu furtună, când stăteau cu fereastra deschisă.

Și mișcând ușor flacăra cu mâna, de parcă l-ar fi aghesmuit cu ea pe Anton:

Mamă a îndurării, tu care ne descoperi tainele, ca să ne găsim liniștea în cea de-a opta casă...

Anton strigă:

Ah! dacă aș avea acum apă sfințită!

Flacăra se stinge scoțând mult fum.

Ennoia și Simon au dispărut.

O ceață ca de gheață, opacă și fetidă, umple atmosfera.

Anton

Întinzând brațele, ca un orb:

Unde sunt... Mi-e teamă să nu cad în abis. Și crucea, desigur, e prea departe de mine... Ah! ce noapte! ce noapte!

O pală de vânt împrăștie ceața; – și zărește atunci doi oameni îmbrăcați în lungi tunici albe.

Primul e înalt, are chipul blajin, o înfățișare gravă. Părul lui blond, despărțit precum cel al lui Crist, îi cade bine rânduit pe umeri. A aruncut bățul ce-l ținea în mână, iar însoțitorul lui l-a prins, făcând o temenea, ca Orientalii.

Acesta din urmă este scund, bondoc, cârn, îndesat, cu părul creț, cu fața tâmpă.

Amândoi sunt desculți, cu capul gol, și prăfuiți, ca doi oameni ce vin de la drum lung.

Anton tresărind:

Ce vreți! Vorbiți! Plecați de-aici!

Damis (bondocul)

Ușurel, ușurel!... bunule ermit! ce vreau? habar n-am. Întreabă-l pe stăpânul meu.

Se așază; celălalt rămâne în picioare. Tăcere.

Anton reia:

De unde veniți?...

Damis

Oh! de departe – de foarte departe!

Anton

Și unde mergeți?...

Damis arătând spre celălalt:

Unde va vrea el!

Anton

Și cine-i el?

Damis

Privește-l!

Anton aparte:

Pare un sfânt! Dacă aș îndrăzni...

Fumul s-a risipit. Aerul e foarte limpede. Luna strălucește.

Damis

La ce te gândești, de nu mai scoți o vorbă?

Anton

Mă gândesc... Ah! la nimic!

Damis

Înaintează spre Apollonius și se învârtește de câteva ori în jurul lui, aplecat din mjloc, fără să-și ridice capul.

Stăpâne, acesta e un ermit galilean care vrea să afle obârșiile înțelepciunii.

Apollonius

Să se apropie!

Anton șovăie.

Damis

Apropie-te!

Apollonius cu o voce tunătoare:

Apropie-te! Ai vrea să știi cine sunt, ce fac, ce gândesc? nu-i așa, copile?

Anton

... Dacă, totuși, aceste lucruri pot contribui la mântuirea mea.

Apollonius

Bucură-te, ți le voi spune!

Damis

În șoaptă, lui Anton:

Este oare cu putință? Pesemne că de la prima privire a descoperit în tine o înclinație extraordinară către filosofie! O să încerc să trag folos și eu, ascultându-l!

Apollonius

O să-ți povestesc mai întâi despre drumul lung pe care l-am străbătut ca să cunosc doctrina; și dacă în toată viața mea vei găsi o singură faptă rea, mă vei opri, – căci cel care a săvârșit un rău prin lucrările sale, stârni-va mânia prin vorbele ce le rostește.

Damis către Anton:

Ce om drept! Nu?

Anton

Într-adevăr, cred că este sincer.

Apollonius

În noaptea când m-am născut, mamei mele i s-a părut că se vede culegând flori pe malul unui lac. S-a ivit un fulger și ea m-a adus pe lume ascultând lebedele care cântau în visul ei.

Până la cincisprezece ani am fost scufundat de trei ori pe zi în fântâna Asbadea, ale cărei ape îi fac pe sperjuri hidropici; și corpul mi-a fost frecat cu frunze de cniza, ca să fiu cast.

O prințesă palmyriană a venit într-o zi să mă vadă și mi-a oferit comorile de care ea știa că se află ascunse prin morminte. O sclavă a templului Dianei s-a omorât de disperare cu un cuțit de sacrificiu; și guvernatorul Ciliciei, așa cum făgăduise, a anunțat cu mare zarvă familia mea că va porunci să fiu omorât; dar el a murit la trei zile după aceea, asasinat de Romani.

Damis lui Anton, înghiontindu-l cu cotul:

Ei! nu-ți spuneam? Ce om fără seamăn!

Apollonius

Patru ani la rând am păstrat cea mai desăvârșită tăcere, ca pytagoricienii. Durerea cea mai năprasnică nu-mi putea smulge nici măcar un oftat; când intram la teatru, lumea se ferea de mine ca de o vedenie.

Damis

Oare tu ai fi putut face asemenea lucruri?

Apollonius

Când s-a împlinit sorocul încercărilor mele, am început să luminez pe preoții care pierduseră tradiția.

Anton

Care tradiție?

Damis

Lasă-l să continue! Taci!

Apollonius

Am stat la taifas cu Samaneenii de pe Gange, cu astrologii din Caldeea, cu magii din Babilon, cu Druizii gali, cu sacerdoții Negrilor! Am urcat pe cele optsprezece Olimpuri, am sondat lacurile Sciței, am măsurat imensitatea Deșertului!

Damis

E-adevărat, toate sunt adevărate. Eram și eu de față!

Apollonius

Mai întâi am fost până la marea Hyrcaniană. I-am făcut înconjurul; și, prin țara Baraomaților, unde este înmormântat Bucefal, am coborât spre Ninive. La porțile orașului s-a apropiat de mine un om.

Damis

Eu! eu! bunul meu stăpân! Te-am iubit din prima clipă! Erai mai blând decât o fată și mai frumos decât un Zeu!

Apollonius fără să-l audă:

Voia să mă însoțească spre a-mi sluji ca tălmaci.

Damis

Dar mi-ai spus că înțelegi toate limbile și că ghicești toate gândurile. Atunci ți-am sărutat poalele mantiei și am pornit în urma ta.

Apollonius

După ce am trecut de Ctesiphon, am intrat pe pământurile Babilonului.

Damis

Și satrapul a scos un țipăt când a văzut un om atât de livid.

Anton aparte:

Ce înțeles are...

Apollonius

Regele m-a primit stând în picioare, alături de un tron de argint, într-o sală rotundă, constelată cu luceferi; – și de cupolă atârnau, legate cu fire nevăzute, patru mari păsări de aur cu aripile întinse.

Anton visând:

Există oare pe pământ asemenea lucruri?

Damis

Babilonul e un oraș nemaipomenit. Acolo toată lumea e bogată. Casele, zugrăvite în albastru, au porți de bronz cu câte o scară ce coboară spre fluviu.

Desenând cu bastonul în țarină:

În felul acesta, vezi? Și-apoi ce temple, ce piețe, ce băi, ce apeducte! Palatele sunt acoperite cu aramă roșie. Iar interioarele, dacă le-ai fi văzut!

Apollonius

Pe zidurile dinspre septentrion se ridică un turn care susține un al doilea turn, un al treilea, un al patrulea, un al cincilea – și mai sunt încă trei! Al optulea este o capelă cu

un pat. Nimeni nu intră acolo decât femeia aleasă de preoți pentru Zeul Belus. Regele m-a găzduit acolo.

Damis

La mine nici nu s-a uitat. Așa că nu mi-a rămas decât să mă plimb singur pe străzi. M-aum interesat de obiceiurile locului; am vizitat atelierele; am cercetat marea mașină care aduce apa prin grădini. Dar mi s-a urât să fiu despărțit de Stăpân.

Apollonius

În sfârșit, plecăm din Babilon: și deodată, în lumina lunii, vedem o gânganie, asemenea călugăriței.

Damis

Da, da! Avea copite de fier; zbiera ca un măgar; galopa printre stânci. I-am tras câteva înjurături; a dispărut.

Anton aparte:

Oare unde vor să ajungă?

Apollonius

La Taxilla, capitala celor cinci mii de fortărețe, Fraortes, regele Gangelui, ne-a arătat garda lui de oameni negri înalți de cinci coți, și în grădinile palatului său, sub un pavilion de brocart verde, un elefant uriaș, cu care reginele se jucau stropindu-l cu parfum. Era elefantul lui Porus, care fugise după moartea lui Alexandru.

Damis

Și care a fost găsit apoi într-o pădure.

Anton

Vorbesc mult, de parc-ar fi beți.

Apollonius

Fraortes m-a poftit la masa lui.

Damis

Ce țară aiurea. În timp ce beau, seniorii se veselesc trăgând cu săgeți pe sub picioarele unui copil care dansează. Numai că eu nu încuviințez...

Apollonius

Pe când mă pregăteam de plecare, Regele mi-a dat o umbrelă și mi-a spus: „Am pe Hindus o herghelie de cămile albe. Când nu ai nevoie de ele le sufli în urechi. Și se întorc singure de unde au plecat”.

Am coborât de-a lungul fluviului, mergând noaptea la lumina licuricilor care strălucesc printre bambuși. Sclavul fluiera un cântec ca să alunge șerpii; și cămilele noastre se lăsau în jos din șale când treceam pe sub copaci, ca pe sub niște porți prea scunde.

Odată, un copil negru, care ținea un caduceu de aur în mână, ne-a condus la colegiul înțelepților. Iarhas, căpetenia lor, mi-a vorbit despre strămoșii mei, de toate gândurile mele, de toate faptele mele, de toate existențele mele. El fusese fluviul Hindus și mi-a amintit că eu condusesem bărci pe Nil, pe vremea regelui Sesostris.

Damis

Mie nu mi-a spus nimic, așa că eu nu știu cine am fost.

Anton

Par nedeslușiți, ca niște umbre.

Apollonius

Am întâlnit, pe țărmul mării, pe Cynocephalii ghiftuiți de lapte, care se întorceau din expediția lor în insula Taprobana. Valurile călduțe rostogoleau în fața noastră perle blonde. Ambra trosnea sub pașii noștri. Schelete de balene se înălbeau printre crăpăturile falezelor. În cele din urmă, pământul se făcu mai îngust decât talpa sandalei; – și după ce am aruncat spre soare câteva picături din Ocean, am făcut la dreapta ca să ne întoarcem.

Am revenit prin regiunea Aromatelor, prin țara Gangarizilor, peste promontoriul Comaria, prin ținuturile Sahaliților, ale Adramiților și ale Homeriților; – apoi, trecând peste munții Cassanieni, peste marea Roșie și insula Topazos, am pătruns în Etiopia prin regatul Pigmeilor.

Anton aparte:

Ce mare e pământul!

Damis

Și când am ajuns acasă, toți cei pe care îi cunoscuserăm odinioară muriseră.

Anton își lasă capul în jos. Tăcere.

Apollonius reia:

Atunci a început să se vorbească în lume despre mine.

Ciuma făcea ravagii în Efes; am pus să fie omorât cu pietre un bătrân cerșetor;

Damis

Și ciuma s-a dus!

Anton

Cum? Alungă și bolile?

Apollonius

La Cnida, am vindecat pe unul care se îndrăgostise de Venus.

Damis

Da, un nebun care chiar făgăduise că o ia de nevastă.

— Să iubești o femeie treacă-meargă; dar o statuie, asta-i curată prostie!

— Stăpânul i-a pus mâna pe inimă; și iubirea s-a stins pe loc.

Anton

Cum? poate izbăvi de demoni?

Apollonius

La Tarente, o tânără fată moartă era dusă spre rug.

Damis

Stăpânul i-a atins buzele și ea s-a ridicat chemând-o pe maică-sa.

Anton

Cum? învie morții?

Apollonius

Am prevestit venirea la putere a lui Vespasian.

Anton

Cum! Ghicește și viitorul?

Damis

Era în Corint...

Apollonius

Stând la masă cu el, la băile de la Baiae...

Anton

Iertați-mă, străinilor, e târziu!

Damis

Un tânăr ce se numea Menip.

Anton

Nu! nu! plecați!

Apollonius

Intră un câine, ținând în gură o mână tăiată.

Damis

Pe înserat, într-o mahala, tânărul s-a întâlnit cu o femeie.

Anton

Nu vreți să-nțelegeți? Plecați odată!

Apollonius

Tânărul, așa, într-o doară, dădea târcoale paturilor.

Anton

Destul!

Apollonius

Voiau să-l alunge.

Damis

Așadar, Menip s-a dus la ea; și s-au iubit.

Apollonius

Și bătând din coadă pe mozaic, depuse mâna aceea pe genunchii lui Flavius.

Damis

Dar dimineața, la lecțiile de la școală, Menip era palid.

Anton tresăltând:

Nu vă potoliți? Așa? atunci continuați, de vreme ce nu...

Damis

Stăpânul îi spuse: „O, frumosul meu tânăr, tu mângâi un șarpe; un șarpe te mângâie; pe când nunta?" Am pornit-o cu toții la nuntă.

Anton

Greșesc, fără îndoială, ascultând toate acestea!

Damis

Chiar din vestibul forfoteau servitorii, ușile se deschideau; totuși nu se auzeau nici zgomotele pașilor, nici zgomotele ușilor. Stăpânul se așează alături de Menip. Și-atunci logodnica se mânie rău de tot pe filosofi. Dar vesela de aur, paharnicii, bucătarii, pitarii dispărură; acoperișul își luă zborul, zidurile se năruiră: și Apollonius rămase singur, numai cu femeia aceea care plângea la picioarele lui. Era o vampiră care le făcea poftele tinerilor frumoși, dar numai ca să se înfrupte din ei, – căci nimic nu este mai plăcut pentru acest soi de femei decât sângele îndrăgostiților.

Apollonius

Dacă vrei să cunoști arta...

Anton

Nu vreau să cunosc nimic!

Apollonius

În seara când am ajuns la porțile Romei...

Anton

Oh! da, povestește-mi despre orașul papilor!

Apollonius

Ne-a acostat un om beat, care cânta cu o voce foarte plăcută. Cânta un epitalam de-al lui Nero; și avea puterea de a-l omorî pe fiecine l-ar fi ascultat fără luare-aminte. Omul căra în spate, într-o cutie, o coardă luată de la țitera împăratului. Eu am ridicat din umeri. El ne-a aruncat cu noroi în obraz. Atunci mi-am dezlegat centura și i-am pus-o în mână.

Damis

Ai făcut-o boacănă, ce-mai!

Apollonius

Când s-a înnoptat, împăratul m-a chemat la el acasă. Juca arșice cu Sporus pe o masă de agat, stând sprijinit în cotul stâng. S-a întors spre mine și, încruntându-și sprâncenele blonde: „De ce nu te temi de mine? m-a întrebat.

— Pentru că Dumnezeul care te-a făcut înspăimântător pe mine m-a făcut îndrăzneț”, i-am răspuns.

Anton aparte:

Ceva inexplicabil mă îngrozește.

Tăcere.

Damis reîncepe cu voce ascuțită:

Dealtminteri, întreaga Asie ar putea să-ți spună...

Anton tresărind:

Sunt bolnav! Lăsați-mă în pace!

Damis

Ascultă, el a văzut din Efes cum a fost omorât Domițian, care era la Roma.

Anton silindu-se să râdă:

E cu putință?

Damis

Da, la teatru, ziua-n amiaza mare, era în patrusprezece din calendele lui octombrie, și deodată a strigat: „Îl omoară pe Cezar!” și din când în când mai adăuga: „Se rostogolește pe jos; oh! cum se zbate! Se ridică; încearcă să fugă; ușile sunt încuiate: ah! s-a sfârșit! gata, a murit!” Și într-adevăr, în ziua aceea, Titus Flavius Domițianus fusese asasinat, așa precum știi.

Anton

Fără ajutorul Diavolului... desigur...

Apollonius

Voia să mă omoare, acest Domițian. Din porunca mea, Damis fugise, și eu rămăsesem singur în închisoare.

Damis

Să recunoaștem că era o îndrăzneală nemaipomenită!

Apollonius

Spre al cincilea ceas, soldații m-au dus la tribunal. Eu aveam pledoaria gata pregătită și o țineam sub haină.

Damis

Noi ceștilalți eram pe țărm, la Puzzuoli. Te credeam mort; și plângeam. Când, spre al șaselea ceas, te-am văzut apărând de-o dată în fața noastră și spunându-ne: „Eu sunt!”

Anton aparte:

La fel ca El!

Damis strigând:

Întocmai!

Anton

A, nu, tu minți, nu-i așa! minți?

Apollonius

El a coborât din Ceruri. Eu într-acolo urc, – grație virtuții mele care m-a ridicat până la înălțimea Principiului!

Damis

Thyana, orașu-i natal, a ridicat în onoarea lui un templu care-i slujit de preoți!

Apollonius apropiindu-se de Anton îi strigă la ureche:

Cunosc toți zeii, toate ritualurile, toate rugăciunile, toate oracolele. Eu am pătruns în peștera lui Triphonius, fiul lui Apollo! Am frământat pentru Siracuzane turtele pe care ele le duc în munți! am trecut prin cele optzeci de încercări ale lui Mithra! am strâns la pieptul meu șarpele lui Sabasius! am primit eșarfa Cabirilor! am spălat-o pe Cibela în valurile golfurilor campaniene și am petrecut trei luni în cavernele din Samotrace!

Damis râde prostește:

Ha! ha! ha! la misterele Bunei Zeițe!

Apollonius

Și-acum ne reîncepem pelerinajul!

Plecăm în Nord, spre ținuturile lebedelor și ale zăpezilor. Pe câmpia albă, hipopozii orbi calcă în copite buruiana de dincolo-de-mare.

Damis

Haide! iată și aurora. Cocoșul a cântat, calul a nechezat, corabia ne așteaptă.

Anton

Cocoșul n-a cântat! Aud greierii țârâind prin nisip și văd luna care e tot la locul ei.

Apollonius

Plecăm în Sud, dincolo de munți și de marile valuri, ca să găsim în parfumuri rațiunea iubirii. Vei respira mireasma arborelui de smirnă, care pe cei slabi îi ucide. Îți vei scălda trupul în ulei de trandafiri din insula Junonia. Vei vedea dormind pe primule șopârla care se trezește o dată la un secol, când ajunge la maturitate și-i cade rubinul din frunte. Stelele clipesc acolo ca niște ochi, cascadele cântă ca lirele, florile se deschid împrăștiind parfumuri îmbătătoare; printre cântări, spiritul îți va deveni mai nemărginit, iluminându-ți inima și chipul.

Damis

Stăpâne! a sosit vremea! Acuși o să se pornească vântul, rândunelele se trezesc, frunza mirtului s-a scuturat!

Apollonius

Da! să porniml

Anton

Nu! eu rămân pe loc!

Apollonius

Nu vrei să-ți arăt unde crește iarba Balis, care învie morții?

Damis

Întreabă-l mai bine de androdamasul care atrage argintul, fierul și arama!

Anton

Oh! cât sufăr! cât sufăr!

Damis

Vei înțelege vocile tuturor viețuitoarelor, mugetele și gunguritul!

Apollonius

Te voi învăța să călărești pe inorogi, pe dragoni, pe hipocentauri și pe delfini.

Anton plânge.

Oh! oh! oh!

Apollonius

Vei cunoaște demonii care sălășluiesc prin peșteri, cei care vorbesc prin păduri, cei care rostogolesc valurile, cei care împing norii.

Damis

Strânge-ți cingătoarea! leagă-ți sandalele!

Apollonius

Îți voi explica rațiunea formelor divine, de ce anume Apollo stă în picioare, Jupiter șade, Venus e neagră în Corint, pătrată în Atena, conică în Paphos.

Anton

Împreunându-și mâinile:

Să plece! să plece!

Apollonius

Voi smulge în fața ta armurile zeilor, vom pângări împreună sanctuarele și vei putea s-o violezi pe Pitia!

Anton

Ajută-mă, Doamne!

Aleargă spre cruce.

Apollonius

Ce dorințe ai? Ce visuri? E deajuns să le rostești...

Anton

Isuse, Isuse, ajută-mă!

Apollonius

Vrei să fac să apară Iisus?

Anton

Ce? Cum?

Apollonius

Da, chiar el! nu altul! își va lepăda cununa și vom sta împreună la taifas!

Damis

În șoaptă:

Spune că vrei! Spune că vrei!

Anton, prosternat în fața crucii, murmură rugăciuni. Damis se tot învârte în jurul lui, făcând gesturi deșucheate.

Haide, bunule ermit, scumpe sfinte Anton! om preacurat! om ilustru! om pe care niciodată nu-l slăvești îndeajuns! Nu te înspăimânta; e doar un fel de a vorbi exagerat, împrumutat de la Orientali. Ceea ce nu te împiedică deloc...

Apollonius

Lasă-l, Damis!

El crede, ca o brută, în realitatea lucrurilor. Teama lui față de Zei îl împiedică să-i înțeleagă; și pe al său îl coboară până la josnicia unui rege pizmaș!

Tu, fiul meu, să nu mă părăsești!

Se apropie, mergând de-a-ndăratelea, de marginea falezei, o depășește și rămâne suspendat în aer.

Pe deasupra tuturor formelor, mai departe decât pământul, dincolo de ceruri, se află lumea Ideilor, plină, toată, de Cuvânt! Dintr-un salt, noi vom trece în celălalt spațiu; și tu vei înțelege, în toată infinitatea sa, Eternul, Absolutul, Ființa!

— Hai! dă-mi mâna! Pornim!

Amândoi, unul lângă altul, se ridică ușor în văzduh.

Anton, îmbrățișând crucea, îi privește cum se înalță, până dispar.

• V •

Anton preumblându-se cu pas domol:

Acesta-i mai rău decât iadul!

Nabucodonosor însuși nu m-a minunat într-o asemenea măsură. Și nici regina din Saba nu m-a fermecat într-atât.

Felul lui de a vorbi despre Zei îți stârnește pofta de a-i cunoaște.

Îmi aduc aminte că am văzut cu sutele, în aceeași clipă, în insula Elephantina, pe vremea lui Dioclețian. Împăratul le cedase Nomazilor o foarte întinsă regiune, cu condiția ca aceștia să-i apere hotarele; și tratatul fusese încheiat în numele „Puterilor nevăzute". Căci zeii unui popor erau necunoscuți altor popoare.

Barbarii și-i aduseseră pe ai lor. Erau așezați pe colinele de nisip care mărginesc fluviul. Îi vedeam ținându-și idolii în brațe ca pe niște mari copii ologi; sau navigau, printre cataracte pe trunchiuri de palmier, arătând de departe amuletele ce le purtau la gât, tatuajele de pe piepturile lor; – această religie nu e deloc mai păcătoasă decât cea a Grecilor, a Asiaticilor și a Romanilor.

Când locuiam în templul din Heliopolis, priveam adesea ceea ce se vedea pe pereți: vulturi purtând sceptre, crocodili cântând din lire, figuri de bărbați cu trup de șarpe, femei cu cap de vacă prosternate în fața zeilor ithyphalici; și formele lor supranaturale mă târau către alte tărâmuri. Aș fi vrut să știu la ce anume privesc ochii aceia neliniștiți.

Pentru ca materia să aibă atâta putere, ea trebuie să conțină un spirit. Sufletul Zeilor este legat de întruchipările ei...

Cei care au frumusețea aparențelor te pot amăgi. Dar ceilalți... care sunt abjecți sau înspăimântători, cum poți crede în ei?

Și vede trecând pe deasupra țarinii din fața lui frunze, pietre, scoici, ramuri de copac, reprezentări vagi de animale, apoi felurite soiuri de pitici hidropici; toate și toți sunt Zei. Anton râde în hohote.

Alte hohote de râs se aud în spatele lui; și apare Hilarion – îmbrăcat în ermit, mult mai înalt decât adineaori, colosal.

Anton nu e surprins că îl vede iar.

Trebuie să fii mare prost ca să divinizezi asemenea lucruri!

Hilarion

Da! da, nemaipomenit de prost!

Atunci defilează prin fața lor idoli de-ai tuturor semințiilor, din toate erele, din lemn, din metal, din granit, din pene, din piei cusute.

Cei mai străvechi, anteriori Potopului, dispar sub niște vareci care spânzură ca un fel de coame. Câte unii, prea deșirați pentru baza lor strâmtă, plesnesc pe la încheieturi și se deșală mergând. Altora le curge nisipul prin găurile din pântec.

Anton și Hilarion se veselesc nespus de mult. Se țin cu mâinile de burtă de atâta râs.

Trec apoi idoli cu profil de miel. Aceștia se clatină pe picioarele lor diforme, întredeschid pleoapele și gângăvesc ca muții: „Ba! ba! ba!”

Dar pe măsură ce înfățișarea lor se apropie de tipul uman, Anton își iese din fire. Îi lovește cu pumnii, cu piciorul, plin de înverșunare.

Devin înspăimântători – cu panașe înalte, cu ochi ca niște globuri, cu mâini ce se termină în gheare, cu fălci de rechin.

Și în fața acestor Zei, sunt sacrificați oameni, pe altare de piatră; alții sunt zdrobiți în căzi, striviți sub care, pironiți în copaci. Printre ei e unul din fier înroșit, cu coarne de taur, care devoră copii.

Anton

Ce grozăvie!

Hilarion

Dar Zeii pretind totdeauna suplicii. Chiar și al tău a voit...

Anton plângând:

Oh! nu rosti asemenea vorbe, taci!

Împrejmuirea de stânci se transformă într-o vale. O cireada de boi paște iarbă grasă.

Văcarul care rnână vitele vede un nor; – și, cu o voce ascuțită, azvârle spre slăvi cuvinte răstite.

Hilarion

E nevoie de ploaie și-ncearcă prin descântecc să-l constrângă pe regele cerului să deschidă norul fecund.

Anton râzând:

Orgoliul lui e cât se poate de prostesc!

Hilarion

Dar tu de ce faci exorcisme?

Valea devine o mare de lapte, nemișcată și fără margini.

În mijlocul ei plutește un leagăn alcătuit din inelele unui șarpe încolăcit ale cărui capete stau toate aplecate spre a ține umbră unui zeu ce doarme pe trupul lui.

Zeul e tânăr, imberb, mai frumos decât o fată, și-i învelit în văluri diafane. Perlele din tiara lui strălucesc

palid, ca niște luni, și un șirag de stele i se înfășoară de câteva ori în jurul gâtului; – și cu o mână sub cap, cu cealaltă întinsă în lături, se odihnește gânditor, cufundat într-un soi de beție.

O femeie stă ghemuită la picioarele lui așteptând să se trezească.

Hilarion

Aceasta e dualitatea primordială a Brahmanilor, – Absolutul neexprimându-se prin nici o formă.

Din buricul Zeului a crescut o tijă de lotus; iar în caliciul ei a apărut un alt Zeu cu trei fețe.

Anton

Ia te, uită, ce născocire!

Hilarion

Tatăl, Fiul și Sfântul-Duh, toți într-o aceeași ființă!

Cele trei capete se îndepărtează, și apar trei Zei mari. Primul, care este trandafiriu, își mușcă degetul cel mare de la picior. Al doilea, care este albastru, își mișcă cele patru brațe. Al treilea, care este verde, poartă un șirag de cranii de om. Îndată, în fața lor, se ivesc trei Zeițe, una înfășurată într-o plasă, alta oferind o cupă, ultima cu un arc în mână.

Și acești Zei, aceste Zeițe se desfac, se înmulțesc. Pe umerii lor cresc brațe, la capătul brațelor mâini ce țin stindarde, securi, scuturi, spade, umbrele și tobe. Fântâni izvorăsc din capetele lor, ierburi le spânzură din nări.

Călări pe paseri, legănați în hamace tronând în jilțuri de aur, sau în picioare, adăpostiți în nișe de ivoriu, ei visează, călătoresc, dau porunci, beau vin, respiră miresmele florilor. Dănțuitoare fac horă în jurul lor, uriași fugăresc monștri; la intrarea unei grote pustnicii meditează. Ochii nu se deosebesc de stele, norii de flamuri; păunii se adapă din râuri de pulbere de aur, broderia pavilioanelor se

învălmășește cu petele leoparzilor, raze colorate se întretaie prin aerul albastru cu săgeți ce zboară și cu nenumărate cădelnițe care tămâiază prin văzduh.

Și toate acestea se desfășoară ca o friză uriașă, – proptindu-și temelia pe stânci și urcând până la ceruri.

Anton

Înmărmurit:

Ce mulțime! și ce înțelesuri au?

Hilarion

Cel care-și scarpină burta cu trompa lui de elefant este Zeul solar, inspiratorul înțelepciunii.

Celălalt, pe ale cărui șase capete se înalță turnuri și care ține lănci în cele patrusprezece mâini ale sale, este prințul armatelor, Focul-mistuitor.

Bătrânul care călărește pe un crocodil merge să spele pe malul unei ape sufletele morților. Ele vor fi chinuite de femeia aceea neagră, cu dinți putrezi, care domnește peste infern.

Căruța trasă de iepe roșii, pe care o mână vizitiul fără picioare, îl plimbă prin azur pe stăpânul soarelui. Zeul-lună îl însoțește într-o litieră la care sunt înhămate trei gazele.

În genunchi, pe spatele unui papagal, Zeița Frumuseții îl alăptează la sânu-i rotund pe fiul ei Amor. Iat-o acum săltând de bucurie pe câmpii. Privește! privește! Cu o mitră strălucitoare pe cap, ea aleargă peste lanurile de grâu, peste valuri, se ridică în slăvi, se așterne peste lume.

Între acești Zei sălășluiesc Geniile vânturilor, ai planetelor, ai lunilor, ai zilelor, și alți o sută de mii! iar înfățișările lor sunt multiple, transformările lor rapide. Iată unul care din pește devine broască țestoasă; îi crește un rât de mistreț și e scund cât un pitic.

Anton

Dar de ce anume?

Hilarion

Pentru a restabili echilibrul, pentru a combate răul. Căci viața se epuizează, formele se tocesc; și ele trebuie să se dezvolte prin metamorfoze.

Deodată apare

Un om gol

așezat pe nisip, cu picioarele încrucișate.

Un nimb uriaș vibrează, suspendat în spatele lui. Buclele mărunte ale părului său negru, și cu reflexe de azur, înconjoară simetric o protuberanță în creștetul capului. Brațele lui, foarte lungi, coboară țepene pe lângă șolduri. Mâinile, cu palmele deschise, i se odihnesc pe coapse. Pe tălpile picioarelor sunt chipurile a doi sori; și stă încremenit, – în fața lui Anton și a lui Hilarion, – cu toți Zeii împrejurul lui, eșalonați pe stânci de parcă ar ședea pe gradenele unui circ.

Buzele i se întredeschid; și cu o voce profundă:

Eu sunt stăpânul marii milostenii, sprijinitorul creaturilor; și credincioșilor, ca și profanilor eu le propovăduiesc legea.

Pentru a mântui lumea, am voit să mă nasc printre oameni. Când am plecat, Zeii plângeau.

Mai întâi am căutat o femeie așa cum se cuvenea: din neam de războinici, soție de rege, de o mare bunătate, nespus de frumoasă, cu buricul adânc și trupul pietros ca diamantul; iar în perioada lunii pline, fără mijlocirea nici unui bărbat, am intrat în pântecele ci.

Am ieșit din ea prin șoldu-i drept. Stelele s-au oprit în loc.

Hilarion șoptește printre dinți:

„Și când văzură steaua oprindu-se în loc, mult s-au bucurat!”

Anton privește mai atent la

Buddha care reia:

Din inima Himalaiei un călugăr centenar alergă să mă vadă.

Hilarion

„Un om, pre numele lui Simion, care nu trebuia să moară înainte de a-l fi văzut pe Hristos!”

Buddha

M-au dus prin școli. Eu știam mai multe decât toți învățații.

Hilarion

„...Printre învățați; și toți care-l ascultau se minunau de înțelepciunea lui”.

Anton îi face un semn lui Hilarion să tacă.

Buddha

Am meditat necontenit prin grădini. Umbrele copacilor se roteau; numai umbra celui sub care mă adăposteam eu rămânea pe loc.

Nimeni nu mă putea egala în cunoașterea scripturilor, în enumerarea atomilor, în dresarea elefanților, la lucrături din ceară, în astronomie, poezie, pugilat, în toate îndeletnicirile și în toate artele!

Ca să mă conformez datinilor, mi-am luat o soție; – și îmi petreceam vremea în palatul meu de rege, înveșmântat în perle, sub o ploaie de parfumuri, și treizeci și trei de mii de femei îmi făceau vânt cu evantaiele, pe când eu îmi priveam noroadele de la înălțimea teraselor împodobite cu clopoței răsunători.

Dar vederea nenorocirilor acestei lumi m-a îndepărtat de plăceri. Am fugit.

Am cerșit pe drumuri, îmbrăcat în zdrențe adunate de prin morminte; și cum s-a nimerit în vremea aceea un ermit foarte învățat, am vrut să devin sclavul lui; îi păzeam ușa, îl spălam pe picioare.

A pierit orice senzație, orice bucurie, orice dorință.

Apoi, concentrându-mi gândirea într-o meditație mai vastă, am cunoscut esența lucrurilor, iluzia formelor.

Am părăsit fără zăbavă știința Brahmanilor. Sub aparența lor de austeritate, aceștia sunt roși de pofte, își freacă trupul cu murdării, se culcă pe spini, crezând că ajung la fericire prin moarte!

Hilarion

„Farisei, fățarnici, morminte văruite, neam de vipere!”

Buddha

Eu însumi am făcut lucruri uimitoare – nemâncând decât un singur bob de orez pe zi, și în vremea aceea bobul de orez nu era mai mare ca acum; – părul de pe trup mi-a căzut, corpul mi s-a înnegrit; ochii-mi căzuți în orbite păreau două stele ce se oglindesc în adâncul unui puț.

Vreme de șase ani am stat nemișcat, fără să țin seama de muște, de lei sau de șerpi; și primeam dogoarea soarelui, ropotele de ploaie, zăpada, fulgerul, grindina și furtuna fără să mă apăr măcar cu mâna.

Călătorii care treceau pe-acolo, crezându-mă mort, aruncau de departe în mine cu bulgări de pământ.

Eram lipsit doar de ispitirile Diavolului.

Eu însumi l-am chemat.

Au venit fiii lui, – hidoși, acoperiți cu solzi, grețoși ca niște stârvuri, urlând, șuierând, mugind, izbindu-și armurile și bătând toaca în oase de mort. Unii scot flăcări pe nas, alții fac întuneric în juru-le cu aripile, sau poartă mătănii făcute din degete tăiate, sau beau venin de șarpe

din căucul palmei; au capete de porc, de rinocer sau de broască, fel și fel de chipuri care stârnesc spaima.

Anton aparte:

Am trecut și eu prin acestea, mai demult!

Buddha

Apoi mi le-a trimis pe fiicele lui – frumoase, bine sulemenite, cu cingători de aur, cu dinți albi ca iasomia, cu coapse rotunde ca trompa de elefant. Unele cască, întinzându-și brațele, ca să-și arate gropițele de lângă coate; altele fac cu ochiul sau se pun pe râs, iar altele își descheie veșmintele. Sunt printre ele fecioare sfioase, matroane pline de orgoliu, regine urmate de o mare suită de bagaje și sclavi.

Anton aparte:

Ah! și el?

Buddha

După ce l-am învins pe demon, am petrecut doisprezece ani hrănindu-mă numai cu parfumuri; – și cum dobândisem cele cinci virtuți, cele cinci facultăți, cele zece forțe, cele optsprezece substanțe, și pătrunsesem în cele patru sfere ale lumii invizibile, am ajuns să stăpânesc și înțelegerea! Și am devenit Buddha!

Toți Zeii i se închină; cei care au mai multe capete se închină cu toate deodată.

El ridică mâna-i semeață și reia:

Ca să izbăvesc ființele am făcut sute de mii de sacrificii! Am dăruit săracilor veșminte de mătase, paturi, care, case, grămezi de aur și diamante. Le-am dat mâinile mele celor fără mâini, picioarele mele șchiopilor, ochii mei orbilor; mi-am tăiat capul pentru cei decapitați. În vremea când eram rege mi-am împărțit provinciile; pe vremea când eram brahman n-am disprețuit pe nimeni. Când am ajuns pustnic

îi vorbeam cu dragoste hoțului care mă ucidea. Când eram tigru m-am lăsat să mor de foame.

Și în această ultimă existență, propovăduind legea, nu mai am nimic de făcut. Marea perioadă s-a săvârșit! Oamenii, animalele, Zeii, bambușii, oceanele, munții, firele de nisip din Gange dimpreună cu miriadele de miriade de stele, toate vor muri; și până se vor naște din nou, o flacără va juca peste ruinele lumilor nimicite!

Atunci Zeii sunt cuprinși de amețeală. Încep să se clatine, se convulsionează și își vomită existențele. Coroanele li se fac țăndări, stindardele pier. Își smulg atributele, sexele, aruncă peste umăr cupele din care au băut nemurirea, se sugrumă cu șerpii ce-i însoțeau, se prefac în fum; – și când totul a dispărut...

Hilarion rar:

Ai văzut acum credința câtorva sute de milioane de oameni!

Anton stă pe jos, cu fața ascunsă în palme. În picioare, aproape de el, cu spatele spre cruce, Hilarion îl privește. Trece o bună bucată de timp.

După care se ivește o ființă ciudată, având un cap de om pe un corp de pește. Înaintează ținându-se drept, în aer, bătând nisipul cu coada; – și această figură de patriarh cu brațe scurte îl face pe Anton să râdă.

Oannes cu o voce plângăreață:

Respectă-mă! Eu sunt contemporanul obârșiilor!

Am sălășluit în lumea informă în care dormeau dobitoacele hermafrodite, sub greutatea unei atmosfere opace, în adâncul undelor tenebroase, – pe vremea când degetele, înotătoarele și aripile se confundau și când ochi fără de cap pluteau ca moluștele, printre tauri cu chip de om și șerpi cu labe de câine.

Peste toate ființele acestea, Omoroca, încolăcită ca un inel, își întindea trupul ei de femeie. Dar Belus a tăiat-o în două jumătăți, făcu pământul dintr-una și cerul din cealaltă; și cele două lumi, care sunt asemănătoare, se contemplă reciproc.

Eu, cea dintâi conștiință a Haosului, m-am ivit din abis pentru a întări materia, pentru a orândui formele; și i-am învățat pe oameni pescuitul, semănatul, scrisul și istoria zeilor.

De atunci trăiesc prin eleșteiele ce-au rămas de pe urma Potopului. Dar deșertul se întinde în jurul lor, vântul aruncă în ele nisip, soarele le înghite; – și eu mor pe așternutul meu de mâl, privind stelele prin pânza de apă. Mă reîntorc în sălașul meu.

Face un salt și dispare în Nil.

Hilarion

Acesta e un vechi Zeu do-al Caldeenilor!

Anton ironic:

Și care erau, mă-rog, cei ai Babilonului?

Hilarion

Poți să-i vezi!

Și se pomenesc amândoi pe platforma unui turn dreptunghiular ce domină alte șase turnuri, din ce în ce mai înguste înspre vârfuri, care formează o monstruoasă piramidă. La baza lor se distinge o mare pată neagră – orașul, fără îndoială, – întinzându-se pe câmpie. Aerul este rece, cerul de un albastru-întunecat; stelele, nenumărate, pâlpâie.

În mijlocul platformei se ridică o coloană de piatră albă. Preoți în odăjdii de in forfotesc în jurul ei în așa fel încât prin evoluția lor descriu un cerc în mișcare; și, cu ochii spre cer, contemplă astrele.

Hilarion

Îi arată sfântului Anton câțiva dintre aceștia:

Printre ei sunt treizeci principali. Cincisprezece privesc ceea ce e dedesubtul pământului, cincisprezece privesc ce-i deasupra lui. La intervale regulate, unul dintre ei trece din regiunile superioare spre cele din jos, în timp ce un altul părăsește regiunile inferioare pentru a urca spre cele sublime.

Din șapte planete, două sunt binefăcătoare, două sunt rele, trei ambigue; totul în lume depinde de aceste focuri eterne. După poziția și mișcarea lor se pot face prevestiri; – și tu calci în picioare meleagurile cele mai respectabile de pe pământ. Pitagora și Zoroastru s-au întâlnit în aceste locuri. Iată, s-au împlinit douăsprezece mii de ani de când acești oameni cercetează cerul, pentru a-i cunoaște mai bine pe Zei.

Anton

Astrele nu sunt Zei.

Hilarion

Ba da! spun ei; căci lucrurile din jurul nostru pier; dar cerul, precum eternitatea, rămâne imuabil!

Anton

Și totuși, are și el un stăpân.

Hilarion arătând coloana:

Acela este, Belus, prima rază, Soarele, Masculul!

— Sub el e Cealaltă, pe care o fecundează!

Anton vede o grădină luminată de candele.

E in mijlocul mulțimii, pe o alee de chiparoși. La dreapta și la stânga, cărări înguste conduc spre colibe ridicate într-o pădure de rodii și împrejmuite cu împletituri de trestie.

Majoritatea oamenilor poartă bonete țuguiate și robe împestrițate ca penajul păunilor. Sunt și oameni din Nord, îmbrăcați în piei de urs, nomazi cu mantale de lână cafenie, palizii Gangarizi ce poartă cercei lunguieți; și în mulțimea aceea, rangurile, ca și națiile, par să se amestece, căci mateloții sau cioplitorii de piatră se ciocnesc pe alee de prinți ce poartă tiare de rubine și cârje înalte cu minerul cizelat. Toți merg cu nările dilatate, îînați de aceeași dorință.

Din când în când se dau la o parte spre a lăsa să treacă un car lung, cu coviltir, tras de boi; sau vreun măgar pe spatele căruia se leagănă o femeie înfășurată în văluri și care dispare, luând-o tot spre colibe.

Lui Anton îi este teamă. Ar vrea să se întoarcă. Și totuși se lasă târât de o nespusă curiozitate.

Sub chiparoși, în șir, stau ghemuite pe piei de cerb femei care, în chip de diademă, poartă o cosiță împletită din sfori. Unele, fastuos îmbrăcate, îi cheamă cu voce tare pe trecători. Altele, mai sfioase, își acoperă ochii cu brațul în timp ce în spatele lor, câte o matroană, mama, fără îndoială, le încurajează. Altele, având capul înfășurat într-un șal negru și trupul cu desăvârșire gol, par de departe niște statui de carne. De îndată ce un bărbat le aruncă bani, se ridică.

Și se aud sărutări pe sub frunziș, – uneori câte un țipăt ascuțit.

Hilarion

Acestea sunt fecioarele din Babilon care se prostituează în cinstea Zeiței.

Anton

Care Zeiță?

Hilarion

Iat-o!

Și îi arată, în capătul aleii, pe pragul unei grote iluminate, un bloc de piatră reprezentând organul sexual al femeii.

Anton

Infamie! e abominabil să atribui un sex lui Dumnezeu!

Hilarion

Dar și tu ți-l închipui pe al tău ca pe o ființă însuflețită!

Anton se află iar în beznă.

Vede în aer un cerc luminos, așezat pe aripi orizontale.

Acest soi de inel înconjoară, ca o cingătoare prea largă, mijlocul unui om scund, cu o mitră pe cap, ținând o coroană în mână, și a cărui parte inferioară a corpului dispare sub niște pene mari, rânduite în formă de jupon. Acesta este

Ormuz zeul Perșilor.

Zboară țipând:

Mi-e frică! Îi zăresc botul.

Te învinsesem, Ahrimane! Dar iar începi!

Mai întâi, când te-ai răsculat împotriva mea, l-ai dus la pieire pe cel mai mare dintre fiii lui Kaiomortz, omul-Taur. Apoi ai amăgit prima pereche de oameni, pe Meschia și Meschiana; și ai răspândit tenebrele în inimi, ai mânat spre cer batalioanele tale.

Le aveam și eu pe ale mele, poporul de stele; și contemplam de la înălțimea tronului meu toate astrele înșirate pe cer.

Mithra, fiul meu, sălășluia într-un loc inaccesibil. El primea acolo sufletele, sau le scotea de acolo, și se trezea în fiecare dimineață ca să-și reverse peste lume bogățiile.

Pământul oglindea splendoarea firmamentului. Focul strălucea pe munți, – imagine a celuilalt foc din care eu

creasem toate ființele. Pentru a nu fi pângărit, morții nu erau arși. Ciocurile paserilor îi duceau înspre cer.

Rânduisem pășunatul, aratul, lemnul pentru jertfe, formele cupelor, vorbele ce trebuie spuse în nesomn; – și preoții mei se rugau necontenit pentru ca slava să fie veșnică precum Zeul. Credincioșii se purificau cu apă, pe altare jertfeau pâine, își mărturiseau cu voce tare păcatele.

Homa se dăruia oamenilor ca să-l bea, spre a le transmite puterea lui.

În timp ce geniile cerului se luptau cu demonii, fiii Iranului hărțuiau șerpii. Regele, pe care o curte fără de număr îl slujea în genunchi, mă întruchipa pe mine, purta pe cap mitra mea. Grădinile lui aveau măreția unui tărâm ceresc; iar pe mormântul lui era reprezentat ucigând un monstru, – emblema Binelui care nimicește Răul.

Căci într-o bună zi, datorită timpului fără de margini, aveam să-l înving pentru totdeauna pe Ahriman.

Dar intervalul dintre noi doi dispare; se face noapte! Ajutați-mă voi Amșaspanzi, voi Izezi, voi Ferueri! Salvează-mă tu, Mithra! scoate-ți sabia! Caosyac, tu care trebuie să te întorci pentru izbăvirea universală, apără-mă! Cum?... Nu e nimeni!

Ah! mor! Ahriman, tu ești stăpânul!

Hilarion, în spatele lui Anton, își înăbușă un strigăt de bucurie și Ormuz se prăbușește în tenebre.

Atunci apare

Marea Diană din Efes neagră, cu ochii de smalț, cu coatele lipite de șolduri, cu antebrațele îndepărtate de corp, cu palmele deschise.

Pe umerii ei se târăsc lei, fructe, flori și stele se învălmășesc la pieptul ei; și mai în jos se înșiră trei rânduri de mamele; iar de la pântece până la picioare e prinsă într-

un fel de teacă din care ies cu jumătate de trup tauri, cerbi, greieri și albine.

— Zeița se vede în lumina albă ce-o răspândește un disc de argint, rotund ca o lună plină, așezat îndărătul capului ei.

Unde este poporul meu?

Unde-s amazoanele mele?

Ce am păcătit oare... eu, incoruptibila, căci iată, mă simt sfârșită!

Florile i se veștejesc. Fructele, prea coapte, se desprind. Leii, taurii își pleacă grumazurile; din gurile cerbilor vlăguiți curg bale; albinele, bâzâind, cad moarte la pământ.

Ea își stoarce, una după alta, mamelele. Toate sunt secate! Dar la un efort disperat, teaca îi plesnește. O apucă de jos, cum ar apuca pulpanele unei rochii, și aruncă în ea animalele și florile, – apoi intră iar în obscuritate.

Și în depărtare se aud voci care murmură, urlă, mugesc, zbiară și rag. Întunericul nopții e și mai dens din pricina atâtor răsuflări. Cad stropi de ploaie caldă.

Anton

Ce plăcut e parfumul palmierilor, foșnetul frunzelor verzi, limpezimea izvoarelor! Aș vrea să mă culc în țărână ca să simt pământul lângă inima mea; și viața-mi ar prinde noi puteri din eterna lui tinerețe!

Aude sunete de castaniete și chimvale; – și, în mijlocul unei mulțimi rustice, câțiva oameni, îmbrăcați în tunici albe cu dungi roșii, mână un măgar foarte împopoțonat, cu panglici legate în coadă și cu copitele pictate.

Pe spinarea lui se leagănă o cutie învelită într-o husă galbenă și legată între două coșuri; într-unul sunt puse ofrandele: ouă, struguri, pere și brânzeturi, păsări, monede

mărunte; celălalt e plin cu trandafiri din care cei ce însoțese măgarul aruncă petale în calea lui.

Poartă cercei în urechi, mantale mari, au părul împletit în cozi și obrajii sulemeniți; pe frunte au cununi din ramuri de măslin încopciate cu agrafe în formă de figurine; la cingători au pumnale; și vântură în aer bice cu coada de abanos, având trei rânduri de funii cu arșice la capete.

Ultimii din cortegiu înfig în pământ, drept ca un candelabru, un pin înalt al cărui vârf arde în flăcări; ramurile mai de jos țin umbră unui mielușel.

Măgarul s-a oprit. E scoasă învelitoarea. Dedesubtul ei e un al doilea înveliș din pâslă neagră. Atunci, unul din bărbații cu tunică albă începe să danseze, în sunet de clopoței; un altul, în genunchi în fața cutiei, bate din tamburină, și

Cel mai bătrân din trupă

Începe:

Iat-o pe Buna-Zeiță, mama munților, strămoașa Siriei. Apropiați-vă, oameni buni!

Ea vă aduce bucurie, vindecă bolnavii, vă trimite moșteniri, și face voia îndrăgostiților.

Noi suntem cei ce-o plimbăm prin lume, fie vreme frumoasă sau urâtă.

Adesea ne culcăm sub cerul liber și nu totdeauna avem o masă ca lumea. Hoții sunt aciuați prin păduri. Din bârlogurile lor se năpustesc fiarele. Drumurile alunecoase se strecoară pe marginea prăpăstiilor. Iat-o! Iat-o!

Ridică învelișul; și se vede o cutie incrustată cu pietricele.

Mai înaltă decât cedrii, ea plutește prin eterul albastru. Mai nemărginită decât vântul, ea înconjoară lumea. Răsuflarea ei răzbate prin nările tigrilor; vocea ei tună sub

vulcani, mânia ei este furtuna; iar paloarea feței ei a înălbit luna. Ea coace grânele, ea umflă mugurii copacilor; ea face să crească barba. Dați-i câte ceva, căci nu-i plac zgârciții.

Cutia se întredeschide; și înăuntru se vede, sub un baldachin de mătase albastră, o mică icoană de-a Cibelei – scânteind de paiete, încununată cu turnuri și așezată într-un car de piatră roșie, tras de doi lei cu câte o labă ridicată.

Mulțimea se îngrămădește ca s-o vadă.

Cel mai bătrân continuă:

Îi plac sunetele timpanelor, tropăitul picioarelor, urletele lupilor, munții răsunători și prăpăstiile adânci, floarea de migdal, rodiile și smochinele verzi, dansul amețitor, fluierele care gem, seva dulce, lacrima sărată, – sângele! Ale tale-s! ale tale, Mamă a munților!

Toți se flagelează cu biciuștile; și pe piepturile lor se aude un răpăit de lovituri; pielea tamburinelor vibrează, gata să plesnească. Iau cuțitele și își crestează brațele.

Ea-i tristă; să fim și noi triști. Ca să-i fim pe plac trebuie să suferim! Și prin suferință păcatele vă vor fi iertate. Sângele spală totul; aruncați-i stropi de sânge cum ați arunca flori! Ea cere sângele altuia – al unuia neprihănit!

Cel mai bătrân ridică pumnalul deasupra mielului.

Anton cuprins de oroare:

Nu omorâți mielul!

Țâșnește un val de purpură.

Preotul stropește cu el mulțimea; și toți – inclusiv Anton și Hilarion – așezați în jurul copacului care arde, privesc în tăcere la ultimele zvârcoliri ale victimei.

Din rândurile preoților iese O Femeie, care seamănă leit cu imaginea din cutiuță.

Se oprește în clipa când vede Un Tânăr cu bonetă frigiană pe cap.

Coapsele-i sunt prinse într-un pantalon strâmt, care are, ici-colo, despicături în formă de romburi, încheiate cu panglici colorate. Stă proptit cu cotul de o creangă a copacului, într-o atitudine languroasă, ținând în mână un flaut.

Cibela cuprinzându-l de mijloc cu amândouă brațele:

Ca să dau de tine am străbătut toate meleagurile – și foametea pustia satele. M-ai înșelat! Dar nu-i nimic, te iubesc! înfierbântă-mi trupul! să ne cununăm!

Atys

Primăvara n-o să se mai întoarcă, o, Mamă veșnică! Deși te iubesc, mi-e cu neputință să-ți pătrund esența. Aș vrea să mă înfășor într-o rochie colorată, ca a ta. Te pizmuiesc pentru sânii tăi umflați de lapte, pentru părul tău lung, pentru șoldurile tale mari din care se nasc ființe. De ce nu-s tu! de ce nu sunt femeie!

— Nu, niciodată! pleacă! Mi-e scârbă de virilitatea mea!

Cu o piatră ascuțită se emasculează, apoi începe să alerge ca turbat, ridicând în aer mădularul tăiat.

Preoții fac precum zeul, credincioșii precum preoții. Bărbații și femeile își schimbă veșmintele, se îmbrățișează; – și acest vârtej de carne însângerată se îndepărtează, în timp ce vocile, care continuă să se audă, devin mai sfâșietoare și mai stridente decât bocetele de înmormântare.

Pe un catafalc învelit în purpură, se află un pat de abanos înconjurat de făclii, și coșuri în filigran de argint încărcate cu lăptuci de un verde-crud, cu nalbă și mărar. Pe gradene, de sus până jos, șed femei îmbrăcate în negru, cu cingătorile desfăcute, desculțe, ținând melancolice în brațe mari buchete de flori.

Pe jos, în colțurile estradei, din urne de alabastru pline cu smirnă, fumul se ridică domol.

Pe pat se vede cadavrul unui om. Coapsa îi sângerează. Un braț îi spânzură în jos; – și un câine care urlă îi linge unghiile.

Șirul de făclii, prea dese, nu lasă să i se vadă chipul; Anton e cuprins de spaimă. Îi este teamă să nu recunoască pe cineva anume.

Hohotele de plâns ale femeilor se potolesc; și după un moment de liniște,

Toate psalmodiază în cor:

Preafrumosule! preafrumosule! prcafrumosule! Destul ai dormit, ridică-ți capul! Scoală-te!

Miroase buchetele noastre! sunt narcise și anemone, culese din grădinile tale, anume ca să-ți facem pe plac. Trezește-te, și nu ne mai înfricoșa!

Vorbește! Spune, ce-ți trebuie? Vrei să bei vin? vrei să te culci în paturile noastre? vrei să mănânci turte cu miere care au forma unor păsări?

Să-i mângâiem șoldurile, să-i sărutăm pieptul! Iată-ne! iată-ne! simți degetele noastre încărcate de inele care-ți aleargă pe trup, și buzele noastre care îți caută buzele, și părul nostru care îți mătură coapsele, Dumnezeule adormit, surd la toate rugile noastre!

Femeile țipă, zgâriindu-și obrajii cu unghiile, apoi tac; – și se aude întruna urletul câinelui.

Vai! vai! sângele negru curge pe carnea lui ca neaua! Uite cum i se răcesc genunchii, cum i se înfundă coastele în piept. Florile din obrajii lui au umezit purpura. A murit! Să plângem! Să-l bocim!

Vin toate, în șir, spre a-și așterne printre făclii pletele lor lungi care de departe seamănă cu niște șerpi negri sau

blonzi: – și catafalcul se lasă ușor în jos, până la nivelul unei grote, un mormânt tenebros care se cască în spatele lui.

Atunci

O femeie se apleacă asupra cadavrului.

Cu părul, pe care ea nu și-l tăiase, îl înfășoară din cap pâna-n călcâie. Și varsă atâtea lacrimi, încât se vede că durerea ei nu e ca a celorlalte, ci mai mult decât omenească, nemărginită.

Anton se gândește la mama lui Iisus. Ea spune:

Te ridicai dinspre Răsărit; și mă cuprindeai în brațele tale înfiorate de rouă, o Soare! Porumbei zburau pe azurul mantiei tale, sărutările noastre stârneau zefirul prin frunzișuri; iar eu mă dădeam iubirii tale, bucurându-mă de plăcerea slăbiciunii mele.

Vai! vai! de ce a trebuit să alergi peste munți?

La echinoxul de toamnă te-a rănit un mistreț!

Ai murit; și fântânile plâng, arborii își pleacă ramurile. Vântul de iarnă suflă prin mărăcinii uscați.

Voi închide și eu ochii, fiindcă tenebrele te învăluie. Acum tu sălășluiești de cealaltă parte a lumii, lângă rivala mea mai puternică.

O, Persephona, tot ceea ce este frumos coboară spre tine și nu se mai întoarce.

În timp ce vorbește, însoțitoarele ei ridică mortul pentru a-l coborî în mormânt. Rămân cu el în mâini, căci nu-i decât un cadavru de ceară. Anton încearcă un fel de ușurare. Totul dispare, – și reapar coliba, stâncile, crucea.

Între timp, de cealaltă parte a Nilului, se vede O Femeie – stând în picioare în mijlocul deșertului.

Ține cu o mână capătul de jos al unui văl negru ce-i ascunde fața, strângând la piept, cu brațul stâng, un copil

pe care-l alăptează. Lângă ea, un maimuțoi mare șade ghemuit pe nisip.

Își ridică spre cer capul; – și în ciuda depărtării, i se aude vocea.

Isis

O, Neith, început al tuturor lucrurilor! Ammon, domn al eternității, Ptha, demiurgule, Thot, care ești înțelepciunea lui, Zei ai lui Amenthi, triade ale Nomelor, ereți ai azurului, sfincși ce străjuiți templele, ibiși așezați între coarnele boilor, planete, constelații, țărmuri, șoapte ale vântului, strălucire a luminii, spuneți-mi unde e Osiris!

L-am căutat prin toate canalurile și prin toate lacurile, – chiar mai departe, în fenicianul Biblos. Anubis, cu urechile ciulite, sărea în jurul meu, lătrând și adulmecând cu botul prin boschetele de tamarini. Îți mulțumesc, bunul meu Cynocefal, îți mulțumesc!

Își bate, prietenește, maimuțoiul pe creștet.

Hidosul Typhon, cel cu părul roșu, mi l-a omorât, mi l-a făcut bucăți. I-am găsit toate mădularele. Dar nu-l am pe cel care mă făcea fecundă.

Începe să se vaite în gura mare.

Anton

E cuprins de furie. Aruncă în ea cu pietre, ocărând-o.

Nerușinato! cară-te, cară-te!

Hilarion

Respect-o! Aceasta a fost religia strămoșilor tăi! și când erai în leagăn aveai lângă tine amuleta ei.

Isis

Pe vremuri, când începea vara, inundațiile alungau în deșert dobitoacele spurcate. Digurile se deschideau, bărcile se izbeau una de alta, pământul, gâfâind, sorbea apa

fluviului cuprins de beție. Tu, Zeu cu coarne de taur, te culcai pe pieptul meu, – și se auzea mugetul vacii eterne!

Semănatul, secerișul, treieratul grânelor și culesul viilor se succedau cu regularitate, după alternanța anotimpurilor. În nopțile totdeauna limpezi, scânteiau stele uriașe. Zilele erau scăldate într-o neschimbătoare strălucire. Și de fiecare parte a orizontului se vedeau, ca o pereche regească, Soarele și Luna.

Tronam amândoi într-o lume mai sublimă, monarhi-gemeni, soți încă din sânul eternității, – el ținând un sceptru în formă de cheie, eu un sceptru cu floare de lotus, amândoi în picioare, mână-n mână; – și imperiul ce se prăbușea nu ne putea schimba atitudinea.

Egiptul se întindea sub noi, monumental și grav, lung precum coridorul unui templu, cu obeliscuri la dreapta, cu piramide la stânga și labirintul în mijloc, – și pretutindeni alei străjuite de monștri, păduri de coloane și piloni masivi de-o parte și de alta a porților ce țin pe culmile lor globul pământesc între două aripi.

Animalele din zodiacal lui pășteau prin câmpiile sale, umpleau cu formele și culorile lor scrierea-i misterioasă. Împărțit în douăsprezece părți, precum anul este în douăsprezece luni, – fiecare lună, fiecare zi având zeul ei – el reproducea ordinea imuabilă a cerului; iar omul, murind, nu-și pierdea chipul; ci, îmbibat cu parfumuri, devenit indestructibil, urma să doarmă vreme de trei mii de ani într-un Egipt al tăcerii.

Acesta, mult mai mare decât celălalt, se întindea sub pământ.

Coborai în el pe trepte ce duceau spre săli în care erau zugrăvite bucuriile celor buni, caznele celor răi, tot ceea ce se petrece în cea de-a treia lume invizibilă. Înșirați de-a lungul pereților, în coșciuge zugrăvite, morții își așteptau

rândul; și sufletul, izbăvit de migrații, stătea toropit până ce avea să se trezească într-o altă viață.

Totuși, Osiris venea uneori la mine. Umbra sa m-a făcut mama lui Harpocrate.

Își contemplă copilul.

E el! Aceștia sunt ochii lui; acesta e părul lui, împletit în formă de coarne de berbec! Tu vei reîncepe lucrările lui. Vom înflori din nou ca lotușii. Eu sunt tot marea Isis! nimeni nu mi-a ridicat încă vălul! Rodul meu este soarele!

Soare al primăverii, norii îți întunecă fața! Răsuflarea Typhonului devoră piramidele. Mai adineaori am văzut sfinxul luând-o la fugă. Alerga ca un șacal.

Îmi caut preoții, – preoții mei în mantii de in, cântând din mari harfe, și purtând o navă mistică, împodobită cu patere de argint. S-a sfârșit cu serbările pe lacuri! cu iluminațiile din delta mea! s-a sfârșit și cu potirele pline cu lapte din Philae! Apis de multă vreme nu a mai apărut.

Egiptule! Egiptule! marii tăi Zei neclintiți au umerii înălbiți de găinațul paserilor, iar vântul care trece peste deșert împrăștie cenușa morților tăi!

— Anubis, tu, paznic al umbrelor, să nu mă părăsești!

Cynocefalul a dispărut.

Isis își zgâlțâie copilul.

Dar... ce ai pățit?... mâinile-ți sunt reci, capul ți s-a prăvălit pe spate.

Harpocrate a murit.

Atunci ea scoate un țipăt atât de ascuțit, funebru și sâfșietor, încât Anton îi răspunde cu un alt țipăt, întinzând brațele ca s-o susțină.

Isis nu mai e acolo. Anton își lasă capul în jos, zdrobit de rușine.

Toate cele ce le văzuse mai înainte se învălmășesc acum în mintea lui. Iar ceea ce simte seamănă cu sfârșeala care te apucă după un drum lung, sau cu răul de după o beție. Ar vrea să urască; și totuși, o milă nelămurită îi înmoaie inima. Începe să plângă cu lacrimi amare.

Hilarion

De ce te-ai întristat?

Anton după ce a căutat îndelung un răspuns în sinea lui:

Mă gândesc la toate sufletele pe care acești falși Dumnezei le-au dus la pierzanie.

Hilarion

Nu găsești că... uneori... parcă ar semăna cu cel adevărat?

Anton

Acesta-i un șiretlic de-al Diavolului pentru a-i amăgi mai ușor pe credincioși. Pe cei puternici îi atacă prin spirit, pe ceilalți prin mijlocirea cărnii.

Hilarion

Dar luxura, în turbarea ei, are dezinteresarea penitenței. Frenetica iubire carnală grăbește nimicirea trupului, – și proclamă prin însăși slăbiciunea lui nemărginirea imposibilului.

Anton

Dar ce mă privesc pe mine toate acestea? Inima mea e plină de scârbă față de toți acești Zei bestiali, preocupați numai de carnagiu și incest.

Hilarion

Amintește-ți de lucrurile din Scriptură care te mânie pentru că nu le poți înțelege. La fel și acești Zei, sub formele lor criminale, pot cuprinde adevărul.

Mai sunt și alții pe care urmează să-i vezi. Întoarce-ți privirile!

Anton

Nu! nu! e prunejdios!

Hilarion

Mai adineaori voiai să cunoști primejdiile. Oare minciunile îți pot clătina credința? De ce te temi?

Stâncile din fața lui Anton au devenit un munte.

Un rând de nori îl retează pe la jumătate; și deasupra lor apare un alt munte, enorm, în întregime înverzit, brăzdat din loc în loc de vâlcele, și susținând în vârf, unde-i o pădure de dafini, un palat de bronz cu țigle de aur și capiteluri de fildeș.

În mijlocul peristilului, pe un tron, *Jupiter*, colosal, cu pieptul dezvelit, ține victoria într-o mână și fulgerul în cealaltă; iar vulturul lui, între picioarele zeului, ridică semeț capul.

Alături de el, *Junona* își rotește ochii mari, sub o diademă de sub care iese, ca un abur, un voal ce fâlfâie în vânt.

Mai în spate, *Minerva*, în picioare pe un piedestal, stă sprijinită în lance. Pielea gorgonei îi acoperă pieptul; și un peplum de in îi coboară în falduri regulate până la unghiile de la picioare. Ochii-i, de un albastru-verzui, care strălucesc sub vizieră, privesc în depărtare, cercetători.

În dreapta palatului, bătrânul *Neptun* călărește un delfin bătând cu înotătoarele sale o nesfârșită întindere de azur care este cerul sau marea, căci perspectiva Oceanului se prelungește în eterul albastru; cele două elemente se confundă.

De cealaltă parte, *Pluton* sălbaticul, într-o hlamidă de culoarea nopții, cu tiară de diamante și sceptru de abanos, stă în mijlocul unei insule ce-i înconjurată de circumvoluțiunile Stixului; – și acest fluviu de umbră se

varsă în tenebrele care formează sub faleză o uriașă groapă neagră, un abis fără formă.

Marte, îmbrăcat în bronz, ține ridicat, cu un aer furios, marele lui scut și sabia.

Hercule, ceva mai jos, îl contemplă proptit în ghioagă.

Apollo, cu fața luminoasă, conduce, ținând întins brațul drept patru cai albi care aleargă în galop; și *Ceres*, într-un car cu boi, înaintează spre el cu o seceră în mână.

Bachus vine în urma ei, într-un car foarte scund, tras alene de doi lincși. Gras, imberb, cu vrejuri de viță înfrunzită pe frunte, trece ținând în mâini o amforă din care se revarsă vin. Silene, alături de el, se clatină pe un măgar. Pan, cu urechile ascuțite, cântă la nai; Mimaloneidele bat tobele, Menadele împrăștie flori, Bacantele își lasă capetele pe spate, cu pletele răvășite.

Diana, cu tunica răsfrântă, iese din pădure împreună cu nimfele ei.

În fundul unei caverne, *Vulcan* bate fierul printre Cabiri; din loc în loc, proptite într-un cot pe bolovani verzi, bătrânele Fluvii își deșartă urnele; Muzele cânta prin vâlcele.

Orele, toate de aceeași mărime, se țin de mână; și *Mercur* sade pieziș pe un curcubeu, ținând în mână caduceul; are aripi la călcâie și pe cap poartă petasa.

Dar în capul scării Zeilor, printre norii ca fulgul, din ale căror volute se revarsă trandafiri, *Venus-Anadiomene* se uită într-o oglindă; privirile îi alunecă languroase pe sub pleoapele-i grele.

Părul ei lung și blond i se revarsă pe umeri, sânii-i sunt mici, mijlocul subțire, șoldurile ample cu contururi de liră, coapsele rotunde, are gropițe în jurul genunchilor și picioarele delicate; mi departe de gura ei zboară un fluture. Splendoarea acestui trup produce în jurul ei un nimb de

sidef strălucitor; și toată partea cealaltă a Olimpului e scăldată într-o auroră purpurie ce se întinde pe nesimțite peste înălțimea cerului albastru.

Anton

Ah! îmi crește inima. O bucurie pe care nu o cunoșteam coboară până în adâncul sufletului meu! Cât e de frumos! cât e de frumos!

Hilarion

Ei se aplecau din înaltul cerurilor ca să conducă oștirile; îi întâlneai pe marginea drumurilor, îi puteai avea în casă; – și această familiaritate diviniza viața.

Și viața n-avea alt țel decât acela de a fi liberă și frumoasă. Veșmintele largi ușurau noblețea atitudinilor. Vocea oratorului, exersată în vuietul mării, bătea cu valuri sonore în porticurile de marmură. Efebul, frecat cu ulei, lupta cu desăvârșire gol sub văpaia soarelui. Acțiunea cea mai profund religioasă era aceea de a expune forme pure.

Și acești oameni își respectau soțiile, bătrânii, nevolnicii. În dosul templului lui Hercule era un altar consacrat Milosteniei.

Victimele erau jertfite având flori în jurul degetelor. Chiar și amintirea era izbăvită de putreziciunea morții. Căci din morți nu mai rămânea decât o mână de cenușă. Sufletul, amestecat cu eterul fără de margini, pleca spre zei.

Aplecându-se la urechea lui Anton:

Și Zeii trăiesc și azi! Împăratul Constantin îl venerează po Apollo. Trinitatea o vei regăsi în misterele din Samotrace, botezul în cultul lui Isis, mântuirea în cel al lui Mithra, martiriul unui Zeu în sărbătorile lui Bachus. Proserpina este Fecioara!... Aristeu, Iisus!

Anton stă cu ochii plecați; apoi deodată repetă crezul de la Ierusalim – așa cum și-l aduce aminte, – scoțând după

fiecare frază un prelung suspin;

Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl, – și-ntr-unul Domn, Iisus Hristos, – fiul, cel dintâi născut al lui Dumnezeu, – care s-a întrupat și s-a făcut om, – care a fost răstignit – și înmormântat, – care s-a înălțat la ceruri, – și va veni să judece viii și morții – și a cărui împărăție nu va avea sfârșit; – și-ntr-unul Duh-Sfânt-și într-unul botez de pocăință, – și întruna sfântă Biserică catolică, – și în învierea trupului, – și în viața de veci!

În aceeași clipă crucea crește și, străpungând norii, aruncă o umbră pe cerul Zeilor.

Toți pălesc; Olimpul se cutremură.

Anton vede la temelia lui, pe jumătate îngropate în caverne, sau sprijinind bolovani cu umerii lor, uriașe trupuri înlănțuite. Sunt Titanii, Uriașii, Hecatoncirii, Ciclopii.

O voce se ridică indistinctă și formidabilă, – ca vuietul valurilor, ca freamătul pădurii sub furtună, ca mugetul vântului prin prăpăstii.

Noi știam că Zeii trebuie să piară. Uranus a fost mutilat de Saturn, Saturn de Jupiter. Și el însuși va fi nimicit. Fiecare la rândul său; așa e soarta!

Și, încet-încet, se cufundă în munte, dispar.

Între timp țiglele zboară de pe palatul de aur.

Jupiter coboară de pe tron. Trăsnetul, la picioarele lui, fumegă ca un tăciune gata să se stingă; – iar vulturul, lungindu-și gâtul, culege cu ciocul penele care-i tot cad.

Așadar nu mai sunt stăpânul tuturor lucrurilor, preabunul, preamarele, Zeul fratriilor[7] și al popoarelor grecești, strămoșul tuturor regilor, Agamemnomul cerului!

Vultur al apoteozelor, ce suflu al lui Erebe te-a împins până la mine? sau poate vii de pe câmpul lui Marte ca să-mi

aduci sufletul ultimului împărat?

Pe ale oamenilor nu le mai vreau! Pământul să și le păstreze, iar ele să se zbuciume acolo jos. Ei se poartă acum precum sclavii, uită jignirile, strămoșii, jurămintele; și în toate triumfă prostia mulțimilor, mediocritatea individului, hidoșenia semințiilor!

Respirația îi umflă pieptul să i-l spargă, și își frământă mâinile. Înlăcrimată, Hebe îi întinde o cupă. El o ia.

Nu! nu! Atâta vreme cât mai există undeva un cap care gândește, care să urască dezordinea și să conceapă Legea, spiritul lui Jupiter va trăi!

Dar cupa-i goală.

O apleacă încet pe unghia degetului.

Nici o picătură! Când ambrozia se termină, Nemuritorii se duc!

O scapă din mână, iar el își proptește capul de o coloană, simțind că moare.

Junona

N-ar fi trebuit să ai atâtea iubiri! Vultur, taur, ploaie de aur, nor și flacără, ai luat toate formele, ți-ai risipit lumina în toate elementele, ți-ai risipit părul prin toate așternuturile. Divorțul e irevocabil de data aceasta, – și domnia noastră, existența noastră, s-a sfârșit.

Dispare în văzduh.

Minerva nu mai are lance; și corbii, care-și făcuseră cuiburi în sculpturile frizei, zboară în jurul ei, ciupind-o de coif.

Lăsați-mă să văd dacă vasele pe care le stăpânesc, despicând marea strălucitoare, s-au întors în cele trei porturi ale mele, să văd de ce satele sunt pustii și ce fac acum fecioarele Atenei.

În luna Hecatombeon[8], întregu-mi popor se îndrepta spre mine, condus de preoții și magistrații săi. Apoi, în rochii albe, cu tunici de aur, veneau, în șiruri nesfârșite, fecioare ținând în mâini cupe, coșuri și umbrele; le urmau cei trei sute de boi pentru sacrificiu, bătrânii cu ramuri verzi în mâini, soldați ale căror armuri zăngăneau, efebii cântând imnuri, apoi cei care cântau din flaut, cei care cântau din liră, rapsozii, dănțuitoarele; – în sfârșit, de catargul unei trireme așezată pe roți, marea mea pânză de corabie brodată de fecioarele care vreme de un an au fost hrănite într-un fel anume; și după ce se arăta pe toate străzile, prin toate piețele și în fața tuturor templelor, în mijlocul cortegiului care psalmodia necontenit, ea urca încet pe colina Acropolei, se strecura pe lângă Propilee și intra în Partenon.

Dar iată că eu, cea iscusită, mă simt în grea cumpănă! Cum se poate, cum de nu văd nici o ieșire? Și tremur acum mai rău ca o femeie.

Vede îndărătul ei o ruină, scoate un țipăt și, lovită în frunte, se prăvale pe spate.

Hercule și-a lepădat pielea de leu; și proptindu-se bine pe picioare, cu spatele încovoiat, mușcându-și buzele, face eforturi nemaipomenite ca să susțină Olimpul care se prăbușește.

I-am învins pe Cercopi, pe Amazoane și pe Centauri. Am omorât o mulțime de regi. I-am rupt cornul lui Acheloks, un mare fluviu. Am tăiat munți, am unit oceane. Țările împilate le eliberam, pe cele pustii le populam. Am străbătut Galiile. Am trecut prin deșer tul în care te chinuie setea. I-am apărat pe zei și am scăpat de Omphala. Dar Olimpul e prea greu. Brațele îmi slăbesc. Mor!

E strivit sub dărâmături.

Pluton

E vina ta, Amphitrionada! De ce ai coborât în imperiul meu?

Vulturul care-i mănâncă măruntaiele lui Tityos își înălță capul, Tantal își umezi buzele, roata Ixionului se opri.

Și-n timpul acesta, Kerele se străduiau să opreasca sufletele cu unghiile; Furiile, de disperare, își răsuceau șerpii din păr; și Cerberul, legat de tine în lanț, horcăia și balele-i curgeau prin toate trei gurile.

Lăsaseși poarta întredeschisă. Și-au mai intrat și alții. Lumina oamenilor a pătruns în Tartar.

Se cufundă în tenebre.

Neptun

Tridentul meu nu mai stârnește furtuni. Monștrii care înspăimântau lumea au putrezit pe fundul apelor.

Amfitridele, ale căror picioare dalbe alergau pe valuri, verzile Nereide care se zăreau la orizont, Sirenele solzuroase, ce opreau corăbiile ca să spună povești, și bătrânii Tritoni care sunau în ghioc, toate și toți au murit! Bucuria mării a pierit!

Nici eu n-o să-i mai supraviețuiesc! Să mă înghită dar vastul Ocean!

Dispare în azur.

Diana

Îmbrăcată in negru, printre câinii ei care au devenit lupi:

Libertatea din nesfârșitele păduri m-a îmbătat cu mirosurile ei de sălbăticiune și cu duhoarea mlaștinilor. Femeile, cărora eu le ocroteam sarcina, aduc pe lume copii morți. Luna tremură de incantațiile vrăjitoarelor. Mi-3 sete de violență și de nemărginire. Vreau să beau otrăvuri, să mă risipesc în aburi, în visuri!...

Și un nor care trece o ia cu el.

Marte cu capul gol, însângerat:

La început am luptat singur, provocând armate întregi cu sfidarea mea, indiferent din ce țară erau, și numai pentru plăcerea măcelului.

Apoi am avut tovarăși. Mărșăluiau în cântec de flaut, ordonați, cu pas egal, respirând deasupra scuturilor, cu egretele înalte, cu lăncile oblice. Se aruncau în luptă cu strigăte puternice de vulturi. Războiul era vesel ca un festin. Trei sute de oameni au înfruntat întreaga Asie.

Dar Barbarii se reîntorc! vin miriade, vin milioane! Și pentru că numărul, mașinile și viclenia sunt mai puternice, e mai bine să pier ca un viteaz.

Se omoară.

Vulcan ștergându-și cu un burete sudoarea de pe trup:

Lumea se răcește. Trebuie să încălzim izvoarele, vulcanii, fluviile care rostogolesc metalele pe sub pământ!

— Dați mai tare! trageți cu nădejde! cu toată puterea!

Cabirii se rănesc cu propriile lor ciocane, scânteile îi orbesc și umblă bâjbâind, pierzându-se în beznă.

Ceres

În picioare, în carul ei cu aripi la capetele osiilor:

Oprește! oprește!

Pe bună dreptate erau alungați și străinii, ateii, epicureienii și creștinii! Misterul coșului e dezvăluit, sanctuarul profanat, totul este pierdut!

Coboară pe o pantă abruptă, – disperată, țipând, srnulgându-și părul.

Ah! minciună! Daira nu mi-a fost restituită! Bronzul mă cheamă lângă cei morți. Lumea-i un al doilea Tartar! Nici nu-ți vine să crezi! Ce oroare!

Abisul o înghite.

Bachus râde frenetic:

Ce importanță are! femeia lui Arhonte e soția mea! Legea însăși e beată! Veniți la mine, voi cânturi noi și forme multiple!

Focul care a mistuito pe maică-mea să curgă prin vinele mele. Să ardă mai năvalnic, chiar de-ar fi să pier!

Mascul și femelă, bun pentru toți, mă las în seama voastră, Bacantelor! mă las în seama voastră, Bacanților! și vița se va încolăci pe trunchiurile copacilor! Urlați, dansați, răsuciți-vă! Dezlegați tigrul și sclavul! mușcați carnea cu dinți sălbatici!

Și Pan, Silene, Satirii și Bacantele, Mimaloneidele și Menadele, cu șerpii, cu faclele, cu măștile lor negre se bat cu flori, descoperă un falus și îl sărută – cântă la țambale, lovesc în chimvale, aruncă unii într-alții cu scoici, ronțăie struguri, căsăpesc un țap și îl sfârtecă pe Bachus.

Apollo cu pletele încărunțite, din care cad smocuri, biciuindu-și telegarii.

Am lăsat în urma mea Delosul cel pietros, și atât de pur încât acum acolo totul pare mort; și mă străduiesc să ajung la Delfi înainte ca aburul inspirator de acolo să se fi risipit cu desăvârșire. Catârii pasc pe sub dafin. Pitia-i nebună și nu-și mai revine în simțiri.

Prin mai mare strădanie voi putea crea poeme sublime, monumente eterne: și toată materia se va pătrunde de vibrațiile literei inele.

Îi ciupește corzile, care se rup și-i șfichuiesc obrajii. O aruncă; și biciuindu-și caii cu furie:

Nu! ajunge cu formele! Mai departe! Chiar pe culme! în ideea pură!

Dar caii, dându-se înapoi, cabrându-se, îi sfarmă carul; și, împiedicându-se în frânturi din oiștea ruptă, prins în învălmășala de harnașamente, cade in abis cu capul în jos.

Cerul s-a întunecat.

Venus tremură, vânătă de frig.

Cu cingătoarea mea înconjuram tot orizontul Eleniei.

Pe câmpiile ei străluceau trandafirii obrajilor mei, țărmurile-i erau tăiate după forma buzelor mele; și munții ei, mai albi decât porumbițele mele, palpitau sub mâna sculptorului de statui. Sufletu-mi se regăsea în rânduielile sărbătorilor, în pieptănătura femeilor, în dialogul filosofilor, în alcătuirea republicilor. Dar am iubit prea mult bărbații. Și Amorul m-a dezonorat!

Se prăvale la pământ plângând.

Lumea e abominabilă. Mă sufoc!

O, Mercur, tu, care ai născocit lira și însoțești sufletele, ia-mă și pe mine.

Își pune un deget pe buze și, descriind o imensă parabolă, cade în abis.

Nu se mai vede nimic. E o beznă adâncă.

Numai din ochii lui Hilarion țâșnesc parcă două săgeți roșii.

Anton remarcă, în sfârșit. Cât de înalt s-a făcut.

De multe ori, în timp ce vorbeai, mi s-a părut că tot crești: – și nu era o simplă închipuire. Cum se poate? Explică-ini... Mă înspăimânți!

Se aud pași apropiindu-se.

Cine mai e?

Hilarion

Întinzând brațul.

Privește!

Atunci, la lumina unei palide raze de lună, Anton vede o nesfârșită caravană care înaintează pe crestele stâncilor; – și unul câte unul călătorii cad de pe faleză în prăpastie.

Primii sunt cei trei mari Zei din Samotrace: Axieros, Axiokeros și Axiokersa, împreunați într-un singur mănunchi, cu măști de purpură și cu brațele ridicate.

Esculap înaintează cu un aer melancolic, fără să bage de seamă că Samos și Telesphor îl tot întreabă ceva, înspăimântați. Sosipolis eleanul, în formă de piton, se îndreaptă, încolărindu-se, spre abis. Ametită, Doespoene se aruncă ea singură în prăpastie. Britomartis, urlând de groază, se agață de ochiurile plasei sale. Centaurii sosesc în galop și se rostogolesc, grămadă, în hăul negru.

În urma lor se târăște șchiopătând ceata jalnică a Nimfelor. Cele din câmpie sunt acoperite de praf; cele din păduri gem și sângerează, rănite de securile tăietorilor de lemne.

Gelludele, Strygele și Empusele, toate zeițele infernale, cu torțele, colții și viperele lor, de-a valma, alcătuiesc o piramidă; și-n vârful ei, pe o piele de vultur, Eurynom, de o culoare vânătă ca a mușchelor de stârv, își devoră brațele.

Apoi, într-un vârtej, dispar deodată: Orthia cea sângeroasă, Hymnia din Orchomene, Laphria Patreenilor, Aphia din Egina, Bendis din Tracia, Stimphalia cu coapse de pasăre. Triopas, în loc de trei ochi, nu mai are decît trei orbite goale. Erihtonius, cu picioarele fără vlagă, se târăște, ca un olog, în mâini.

Hilarion

Ce fericire, nu-i așa, să-i vezi pe toți atât de nemernici și în agonie! Urcă-te cu mine pe stânca aceasta; și vei fi ca Xerxes, când își trecea armatele în revistă.

Acolo, foarte departe, în adâncul cețurilor, îl vezi pe uriașul acela cu barbă blondă care lasă să-i cadă din mână sabia înroșită de sânge? e scitul Zalmoxis, între două planete: Artimpasa-Venus și Orsilohe-Luna.

Mai departe, cufundați în norii aceia spălăciți, sunt Zeii adorați de Cimmerieni, chiar până dincolo de Thule.

Uriașele lor odăi erau calde; și la strălucirea săbiilor care tapisau bolțile, ei beau hidromel din cornuri de ivoriu. Mâncau ficați de balenă de pe tipsii lucrate de demoni; sau îi ascultau pe vrăjitorii captivi cântând la harfe de piatră.

Sunt obosiți! sunt înfrigurați. Zăpada le-a îngreuiat veșmintele din piele de urs, iar picioarele li se văd prin încălțările rupte.

Plâng după câmpiile întinse, unde se așezau pe dâmburi de iarbă ca să-și mai tragă sufletul în timpul bătăliilor, după corăbiile lungi, ale căror prore tăiau munții de gheață, după tălpicile cu care alunecau pe orbita polilor, purtând pe brațe întregul firmament ce se învârtea dimpreună cu ei.

Un vârtej de zăpadă îi acoperă.

Anton își apleacă privirea în altă parte.

Și vede, – detașându-se în negru pe un fond roșu – personaje ciudate, purtând apărătoare pentru bărbii și mănuși, aruncându-și mingi, sărind unii peste alții, făcând grimase, dansând frenetic.

Hilarion

Aceștia sunt Zeii Etruriei, nenumărații Aesari.

Iată-l pe Tages, născocitorul prevestirilor. Cu o îină încearcă să mărească numărul diviziunilor cerului, iar cu cealaltă se sprijină pe pământ. Întoarcă-se și el în țărână!

Nortia se uită la zidul în care înfige cuie ca să însemne numărul anilor. A acoperit astfel toată suprafața peretelui și perioada cea de pe urmă s-a săvârșit.

Ca doi călători prinși de furtună, Kastur și Pulutuk se adăpostesc tremurând sub aceeași manta.

Anton

Închide ochii.

Ajunge! ajunge!

Dar prin văzduh trec fâlfâind din aripi toate Victoriile din Capitoliu, – ascunzându-și frunțile cu mâinile și pierzând trofeele agățate de brațele lor.

Ianus, – stăpânul crepusculelor, fuge călare pe un berbec negru; și din cele două fețe ale sale una a și putrezit, cealaltă adoarme de oboseală.

Summanus, – zeul cerului întunecat, și care nu mai are cap, ține strâns la piept o turtă uscată în formă de roată.

Vesta, – sub o cupolă în ruină, încearcă să-și aprindă opaițul stins.

Bellona – își ciopârțește obrajii, dar din ei nu mai țâșnește sângele cu care își purifica adepții.

Anton

Fie-ți milă! vedeniile acestea mă obosesc!

Hilarion

Altădată te-nveseleau!

Îi arată într-nn boschet de sorbi O Femeie goală, – în patru labe, ca un animal, gonită de un om negru, care ține în fiecare mână câte o făclie.

Aceasta e zeița Ariciei, cu demonul Virbius. Sacerdotul ei, regele pădurii, nu poate fi decât un asasin; – și sclavii fugari, jefuitorii de cadavre, tâlharii de pe calea Salaria, schilozii de pe podul Sublicius, toată pleava maghernițelor din Suburro îi erau din toată inima devotați.

Patricienele de pe vremea lui Marc-Antoniu o preferau pe Libitina.

Și îi arată, pe sub chiparoși și printre trandafiri, O altă Femeie – învești mântată în văluri negre. Zâmbește, iar împrejuru-i se află cazmale, tărgi, vopsele negre, toate ustensilele funerare. Diamantele ei se văd de departe strălucind pe sub pânze de păianjen. Larvele, ca niște

schelete, își arată oasele printre ramuri, și Lemurile, care sunt strigoi, își desfac aripile lor de liliac. La marginea unui ogor, zeul Terme, dezrădăcinat, aplecat într-o rână, e acoperit de gunoaie.

În mijlocul unei brazde, cadavrul uriaș al lui Vertumne este devorat de câini roșii.

Zeii rustici fug de lângă el plângând, Sartor, Sarrator, Veryactor, Collina, Vallona, Hostilinus, – înfășurați în mantale scurte cu glugi, și ducând fiecare câte o sapă sau un furcoi, o împletitură de nuiele sau o țepușă.

Hilarion

Sufletul lor făcea să prospere gospodăriile sătești, veghind asupra hulubăriilor și asupra grădinilor pline cu hârciogi și melci, peste curțile orătăniilor împrejmuite cu plase și peste grajdurile calde, din lemn înmiresmat de cedru.

Ei îi protejau pe nenorociții care-și târau fiarele de la picioare printre pietroaiele de la Sabina, pe cei ce strângeau porcii chemându-i cu goarna, pe cei ce culegeau ciorchini de pe vârfurile ulmilor, pe cei ce mânau pe drumeaguri măgarii încărcați cu bălegar. Plugarul, gâfâind de oboseală pe coarnele plugului, îi ruga să-i dea putere în brațe; și văcarii, la umbra teilor, pe lângă tigvele cu lapte, le cântau slava din fluiere de trestie.

Anton oftează.

Și în mijlocul unei odăi, pe un podiu, se descoperă un pat de ivoriu, înconjurat de oameni ce țin în mâini facle de brad.

Aceștia sunt zeii căsătoriei. Așteaptă mireasa.

Domiduca trebuie s-o aducă, Virgo să-i desfacă cingătoarea, Subigo s-o întindă pe pat, Praema să-i dea brațele la o parte, spunându-i la ureche vorbe dulci.

Numai că ea nu va veni! și ei le spun celorlalte să plece, adică Nonei și Decimei, care sunt infirmierele, celor trei Nixii, care sunt moașele, celor două doici, Educa și Potina, – și celei care leagănă copilul, Cama, al cărei buchet de păducel îndepărtează de prunc visele urâte.

Mai târziu, Ossipago îi va fi întărit genunchii, Barbatus îi va fi dat barba, Stimula primele dorințe, Volupia primele plăceri, Fabulinus îl va fi învățat să vorbească, Numera să numere, Camoena să cânte, Consus să judece.

Odaia e goală; lângă pat n-a mai rămas decât Naenia, – centenară – mormăind pentru ea însăși bocetele ce le urla la moartea bătrânilor. Dar în curând vocea ei este acoperită de țipete ascuțite. Sunt:

Larii domestici ghemuiți în fundul atriumului, înveșmântați în piei de câine, cu flori de jur împrejurul tuptului, ținându-și pumnii lipiți de obraji și plângând în hohote.

Unde e tainul de mâncare ce ni se dădea la fiecare masă, unde-i grija ce ne-o purta slujnica, zâmbetul stăpânei, veselia copiilor care jucau arșice pe mozaicul curții? Apoi, când ajungeau mari, atârnau pe pieptul nostru bula lor de aur sau de piele.

Ce fericire când, în seara unei victorii, stăpânul casei, întorcându-se acasă, ne privea cu ochi înlăcrimați! Ne povestea de luptele lui; și micuța casă era mai mândră decât un palat și mai binecuvântată decât un templu.

Ce plăcute erau prânzurile în familie, mai ales cele de după o zi de Feralie! Dragostea față de cei morți potolea toate neînțelegerile; și toată lumea se îmbrățișa, bând pentru gloriile trecutului și pentru speranțele ce și le puneau în viitor.

Numai că încetul cu încetul, strămoșii din ceară colorată, închiși în spatele nostru, se acoperă de mucegai.

Semințiile noi, ca să ne pedepsească pentru toate dezamăgirile lor, ne-au ciobit chipurile; și trupurile noastre de lemn se fărâmițează sub dinții șobolanilor.

Iar nenumăraţii zei ce vegheau prin faţa porţilor, prin bucătării, prin cămări, prin spălătorii se risipesc care-ncotro, – împrumutând fie înfăţişarea unor furnici uriaşe, care aleargă, fie pe cea a unor fluturi foarte mari, care zboară.

Crepitus se face auzit.

Odinioară m-am bucurat și eu de onoruri. Mi se făceau libaţiuni. Am fost un Zeu!

Atenianul mă saluta ca pe o prevestire de averi, în timp ce Romanul habotnic mă blestema cu pumnul ridicat, iar pontiful din Egipet, care se ferea să mănânce bob, tremura de cum îmi auzea vocea și pălea când îmi simţea mirosul.

Când vinaţul oţetit se prelingea pe bărbile ţepoase, când lumea se ghiftuia cu ghindă, cu mazăre și ceapă crudă, iar hălcile de ţap se frigeau în untul rânced al păstorilor, nimeni nu mai lua seama la vecin și nici nu se mai sfia. Mâncărurile săţioase se mistuiau cu tunete. Sub soarele şesurilor fără margini, oamenii se uşurau în tihnă.

Și astfel, fără să rușinez pe nimeni, eram socotit o nevoie firească oarecare, precum Mena, care chinuie fecioarele, sau dulcea Rumina, proteguitoarea sânilor ce alăptează, umflaţi de vene albăstrii. Eram fericit. Făceam lumea să râdă. Și umflându-se de desfătare din pricina mea, comesenii își revărsau veselia prin toate deschiderile trupurilor lor.

Am avut și vremea mea de glorie. Bunul Aristofan mă plimba pe scenă, iar împăratul Claudius Drusus mă aşeza cu el la masă. M-am vânturat majestuos în laticlavele patricienilor! Ţucalele de aur răsunau sub mine ca niște timpane; – și când, plin de peşte, de trufe și de plăcinte,

mațul stăpânului meu se dezumfla cu mare zarvă, universul, care stătea la pândă, afla că Cezar cinase!

Acum însă sunt surghiunit în mijlocul prostimii, – și e de ajuns să mi se audă numele, ca lumea să se scandalizeze.

Și Crepitus se îndepărtează gemând.

Apoi se aude un trăsnet:

O voce

Eu eram Dumnezeul oștirilor, Domnul, Domnul Dumnezeu!

Eu am întins pe coline corturile lui Iacob și am hrănit în deșert poporul meu care fugea.

Tot eu am nimicit cu foc Sodoma! Eu am acoperit pământul cu apele Potopului! Eu l-am înecat pe Faraon dimpreună cu toți prinții, fii de regi, cu toate carele de luptă și vizitiii lor.

Dumnezeu pizmaș, îi uram de moarte pe toți ceilalți Dumnezei. I-am sfărâmat pe cei spurcați; i-am doborât pe cei mândri; – și înverșunarea mea lovea alergând încoace și-ncolo ca un dromader lăsat slobod într-un lan de porumb.

Ca să izbăvesc neamul lui Israel i-am ales pe cei mai neprihăniți. Îngeri cu aripi de foc stăteau cu ei de vorbă prin cânguri.

Parfumate cu nard, cinamonă și smirnă, îmbrăcate în rochii străvezii și purtând încălțări cu tocul înalt, femei cu inimi cutezătoare plecau să ucidă căpeteniile. Vântul îi lua cu sine pe profeți.

Îmi gravasem legea pe table de piatră. Și-n ea poporul meu era ferecat ca-ntr-o cetate. El era poporul meu! Eu eram Dumnezeul lui. Pământul era al meu, oamenii ai mei, cu gândurile și faptele lor, cu uneltele lor de plugărie, cu posteritatea lor cu tot.

Chivotul meu era așezat într-un triplu sanctuar, în dosul unor draperii de purpură și-al unui șir de candelabre veșnic aprinse. Ca să mă slujească aveam un întreg trib care cădelnița, și marele preot, în anteriu de culoarea hiacintului, purta pe piept pietre prețioase așezate într-o ordine simetrică.

Nenorocire! nenorocire! Sfânta-Sfintelor s-a deschis, vălul a fost sfâșiat, parfumurile holocaustului s-au risipit în cele patru vânturi. Șacalul schiaună printre morminte; templul meu e dărâmat, poporul meu e risipit prin lume.

Preoții au fost gâtuiți cu cingătorile propriilor lor veșminte. Femeile sunt în robie, toate vasele de aur au fost topite.

Vocea, îndepărtându-se:

Eram Dumnezeul oștirilor, Domnul, Domnul Dumnezeu!

Atunci se lasă o tăcere enormă, o noapte adâncă.

Anton

Toți s-au sfârșit.

Am rămas eu!

Cineva spune.

Și Hilarion e în fața lui, – dar transfigurat, frumos ca un arhanghel, luminos ca un soare, – și atât de mare încât pentru a-l putea vedea

Anton trebuie să-și lase capul pe spate.

Dar tu cine ești?

Hilarion

Împărăția mea e de mărimea universului; și dorința mea-i fără margini. Eu merg necontenit, eliberând spiritul și cântărind lumile, fără ură, fără teamă, fără milă, fără iubire și fără Dumnezeu. Sunt numit Știința.

Anton face un salt înapoi:

Poate mai degrabă... Diavolul!

Hilarion ațintindu-și privirea asupra lui:

Vrei să-l vezi?

Anton nu se poate desprinde de această privire; curiozitatea de a-l vedea pe Diavol a pus stăpânire pe el. Spaima lui crește, dar dorința-i devine nemăsurată.

Dacă totuși l-aș vedea... dacă l-aș vedea?

Apoi tresărind de mânie:

Scârba mă va face să mă descotorosesc de el pentru totdeauna. Da!

Se ivește un picior cu copita despicată.

Anton începe să regrete.

Dar Diavolul îl aruncă între coarnele sale și îl ia cu sine.

• VI •

Zboară sub el, întins ca un înotător; – cele două aripi îi sunt larg deschise și, învăluindu-l în întregime, par un nor.

Anton

Unde merg?

Mai adineauri am văzut arătarea Necuratului! Dar nu! plutesc pe un nor. Poate că am murit și urc spre Dumnezeu!...

Ah! cu ce ușurință respir! Îmi crește sufletul de acest aer imaculat! Nu mai simt nici o greutate! nici o suferință!

Jos, sub mine, văd fulgerul, orizontul se lărgește, fluvii se întretaie. Această pată galbenă e deșertul, băltoaca aceea de apă e oceanul.

Și apar alte oceane, imense regiuni pe care nu le cunoșteam. Iată meleagurile negre care fumegă ca un rug, zona zăpezilor mereu adumbrită de cețuri. Încerc să descopăr munții pe care soarele se culcă în fiecare seară.

Diavolul

Soarele nu se culcă niciodată.

Anton nu e surprins de această voce. I se pare ca un ecou al gândurilor lui, – un răspuns din propria-i memorie.

Între timp Pământul ia forma unui glob; și el îl vede în mijlocul azurului învârtindu-se pe axa polilor și rotindu-se în jurul soarelui.

Diavolul

Așadar nu el este centrul lumii? Orgoliu omenesc, umilește-te!

Anton

Abia dacă-l mai văd. Acum se confundă cu celelalte lumini. Firmamentul nu e decât o țesătură de stele.

Urcă amândoi întruna.

Nici un zgomot! nici măcar croncănitul vulturilor! Nimic!... iar eu îmi plec urechea să ascult armonia planetelor.

Diavolul

N-o s-o auzi! Așa cum n-o să vezi nici antichtonul lui Platon[9], focarul lui Philolaus, sferele lui Aristot, nici cele șapte ceruri ale Evreilor cu marile ape pe deasupra boltei de cristal!

Anton

De jos, bolta părea solidă ca un zid. Și-acum, dimpotrivă, o străpung, mă cufund în ea.

Și ajunge în fața lunii, – care seamănă cu un bulgăre de gheață, învăluit de o lumină încremenită.

Diavolul

Pe vremuri aici era sălașul sufletelor. Bunul Pitagora l-a și împodobit cu păsări și flori magnifice.

Anton

Nu văd pe-aici decât întinderi pustii, cu cratere stinse, sub un cer negru.

Să mergem spre astrele acelea care strălucesc mai dulce, ca să contemplăm îngerii ce le țin în mâinile lor ca pe niște facle.

Diavolul

Îl duce până în mijlocul stelelor.

Aștrii se atrag și în același timp se resping. Mișcarea fiecăruia rezultă din celelalte și contribuie la mișcarea tuturor, – fără mijlocirea vreunei acțiuni auxiliare, ci prin forța unei legi, singura virtute a ordinii.

Anton

Da... da! sunt lucruri pe care mintea mea le înțelege. Și această înțelegere este o bucurie superioară plăcerilor pe care ni le dăruiește iubirea. Sunt încremenit de uimire în fața măreției lui Dumnezeu!

Diavolul

Precum firmamentul care se ridică mereu mai sus pe măsură ce urci, el va crește prin înălțarea gândirii tale; – și vei simți cum bucuria ta va spori după ce vei fi cunoscut lumea, în această lărgire a infinitului.

Anton

Ah! mai sus! mai sus! mereu mai sus!

Astrele se multiplică, scânteiază. Calea Lactee, la zenit, se desfășoară ca o imensă cingătoare, cu goluri din loc în loc; prin spărturile ce apar în strălucirea ei se întind spații de benză. Se văd ploi de stele, dâre de pulbere de aur, aburi luminoși care plutesc și se dizolvă.

Uneori, pe neașteptate, trece o cometă; – apoi se așterne iar tihna lumilor fără de număr.

Anton, cu brațele întinse, stă proptit de cele două coarne ale Diavolului.

Își amintește ou dispreț de neștiința lui de altă dată, de mediocritatea visurilor sale. Așadar, iată-l acum chiar lângă globurile luminoase pe care mai înainte le contempla de jos! Vede cum drumurile lor se intersectează, complexitatea direcțiilor spre care se îndreaptă. Le vede venind de departe și, – atârnând ca pietrele într-o praștie – descriindu-și orbitele, evoluând pe hiperbolele lor.

Dintr-o singură privire cuprinde Crucea Sudului și Ursa Mare, Linxul și Centaurul, nebuloasa Doradei, cei șase sori ai constelației Orion, pe Jupiter cu cei patru sateliți ai săi și triplul inel al monstruosului Saturn! toate planetele, toate

astrele pe care oamenii aveau să le descopere mai târziu! își umple ochii de lumina lor și își chinuie mintea să calculeze distanțele dintre ele; apoi cade iar pe gânduri.

Care este scopul tuturor acestora?

Diavolul

Nu există scop. Cum ar putea Dumnezeu să aibă un scop? Prin ce experiență să și-l fi stabilit și ce judecată i l-ar fi putut determina?

Înainte de început n-ar fi acționat, iar acum ar fi inutil.

Anton

Totuși, a creat lumea díntr-o dată, prin cuvântul său!

Diavolul

Dar ființele care populează pământul vin pe lume succesiv. La fel și în cer, apar aștri noi; – efecte diferite ale unor cauze variate.

Anton

Varietatea cauzelor este voința lui Dumnezeu.

Diavolul

Dar admițând în Dumnezeu mai multe acte de voință, înseamnă să admitem mai multe cauze și să-i distrugem unitatea!

Voința sa nu e separabilă de propria-i esență. El n-a putut avea o altă voință, neputând avea o altă esență; – și pentru că există veșnic, el acționează veșnic.

Privește soarele! De pe suprafața lui se ridică vâlvătăi uriașe, împroșcând scântei, care se împrăștie spre a deveni alte lumi; – și dincolo de ultima, peste adâncimile acelea în care tu nu vezi decât bezna, se rotesc alți sori, iar în spatele lor, alții și alții, fără de număr...

Anton

Ajunge! ajunge! Mi-e teamă! o să cad în abis.

Diavolul se oprește; și zgâlțâindu-l ușurel:

Nu există neant! nu există vid! Peste tot sunt corpuri care se mișcă pe fondul imobil al întinderii; – căci dacă ar fi mărginită de ceva, n-ar mai fi întindere, ci un corp, așa că nu are limite!

Anton năucit:

Nu are limite!

Diavolul

Urcă în cer, mereu și neîncetat; niciodată nu-i vei atinge culmea! Coboară dedesubtul pământului vreme de miliarde și miliarde de secole, și niciodată nu vei ajunge la fund, – pentru că nu există nici fund, nici culme, nici jos, nici sus, nu există nici un capăt; și întinderea se află cuprinsă în Dumnezeu, care nu este o porțiune de spațiu, de o anume mărime, ci imensitatea!

Anton rostind vorbele rar:

Materia... deci... ar face și ea parte din Dumnezeu?

Diavolul

De ce nu? Poți oare ști unde se sfârșește el?

Anton

Dimpotrivă, mă prosternez, sunt copleșit în fața puterii lui!

Diavolul

Și mai pretinzi că îl poți îndupleca! Îi vorbești, îl împodobești chiar cu virtuți, cu bunătate, dreptate, clemență, în loc să recunoști că posedă toate perfecțiunile!

Să concepi ceva mai presus, ar însemna să concepi un Dumnezeu dincolo de Dumnezeu, ființa mai presus de ființă. El este deci singura Ființă, singura Substanță.

Dacă Substanța s-ar putea divide, și-ar pierde propria-i natură, nu ar mai fi ea, Dumnezeu n-ar mai exista. El este deci indivizibil la fel precum este infinit; – și dacă ar avea

un corp, ar fi alcătuit din părți și nu ar fi unul, nu ar mai fi infinit. Așadar nu este o persoană!

Anton

Cum așa? adică toate rugăciunile mele, lacrimile mele, suferințele trupului meu, înflăcărarea credinței mele, toate acestea s-au îndreptat spre o minciună... spre spațiul infinit... în van, – ca un țipăt de pasăre, ca un vârtej de frunze moarte!

Plânge:

Oh! nu! Căci trebuie să existe cineva peste toate, un suflet mare, un Domn, un tată, pe care inima mea îl adoră și care mă iubește!

Diavolul

Tu dorești ca Dumnezeu să nu fie Dumnezeu; – căci dacă el ar cunoaște iubirea, mânia sau mila, ar trece de la perfecțiunea sa la o perfecțiune mai mare, sau mai mică. Or, el nu poate coborî până la un sentiment și nu poate fi cuprins în vreo formă.

Anton

Cu toate acestea într-o bună zi îl voi vedea!

Diavolul

Dimpreună cu preafericiții, nu-i așa? – când finitul se va bucura de infinit, într-un loc delimitat care închide în sine absolutul!

Anton

Dar trebuie să existe un rai pentru bine și un iad pentru rău!

Diavolul

Exigențele rațiunii tale stabilesc deci legea lucrurilor? Fără îndoială că lui Dumnezeu îi este indiferent răul din moment ce pământul e năpădit de rele!

Și oare le suportă din neputință, sau le păstrează din cruzime?

Crezi oare că el repară mereu lumea ca și cum ar fi o operă imperfectă, și veghează asupra manifestărilor tuturor ființelor, de la zborul fluturelui până la gândirea omului?

Dacă el a creat Universul, Providența este de prisos. Dacă Providența există, creația este imperfectă.

Numai că binele și răul nu te privesc decât pe tine, – precum ziua și noaptea, plăcerile și obida, moartea și nașterea, care sunt, toate, raportate la un colțișor al întinderii, la un mediu special, la un interes particular. Deoarece numai infinitul este permanent, Infinitul există; – și numai el!

Diavolul și-a întins pe nesimțite lungile-i aripi care, acum, acoperă întregul spațiu.

Anton la capătul puterilor:

Un frig îngrozitor mă îngheață până în adâncul sufletului, întrecând cu mult orice durere! E ca o moarte mai adâncă decât moartea. Mă rostogolesc în imensitatea tenebrelor. Ele pătrund în mine. Conștiința mea se sfarmă în țăndări din cauza acestei dilatări a neantului.

Diavolul

Dar lucrurile nu ajung la tine deeât prin mijlocirea spiritului. Precum într-o oglindă concavă care deformează obiectele; – și ești lipsit de orice mijloc prin care să verifici exactitatea lor.

Niciodată nu vei cunoaște Universul în deplina lui întindere; în consecință, nu-ți vei putea face o idee asupra cauzei sale, nu vei putea să ai noțiunea justă a lui Dumnezeu, nici măcar să spui că Universul este infinit, – căci ar trebui mai întâi să cunoști infinitul!

Poate că Forma este o eroare a simțurilor tale, Substanța o născocire a gândirii tale.

Sau poate că lumea fiind un perpetuu flux de lucruri, aparența, dimpotrivă, este singurul adevăr, iluzia singura realitate.

Dar oare ești sigur că vezi? ești sigur chiar că trăiești? Poate că nu există nimic!

Diavolul l-a înșfăcat pe Anton; și ținându-l în mâini, îl privește cu gura larg deschisă, gata să-l înghită.

Închină-mi-te! și blestemă năluca pe care o numești Dumnezeu!

Anton ridică ochii într-un ultim gest de speranță.

Diavolul îl părăsește.

• VII •

Anton se pomenește întins pe spate, pe marginea falezei. Cerul începe să se lumineze.

Să fie oare limpezimea zorilor, sau doar lumina lunii?

Încearcă să se ridice, dar nu reușește; și clănțănind din dinți:

Simt o oboseală... de parcă toate oasele mi-ar fi frânte.

De ce oare?

Ah! da, din pricina Diavolului! îmi amintesc; – și chiar îmi repeta ceea ce auzisem de la bătrânul Didim despre opiniile lui Xenophon, Heraclit, Melisse, Anaxagoras[10], despre infinit, creație, despre imposibilitatea de a cunoaște ceva!

Iar cu crezusem că mă pot uni cu Dumnezeu!

Râde cu amărăciune:

Ah! nebunie! nebunie! Dar e greșeala mea? Am ajuns să nu mai pot suferi rugăciunea! Inima mi-e mai seacă decât o piatră. Altădată din ea se revărsa dragostea!...

Dimineața nisipul fumega la orizont, precum cenușa într-o cădelniță; la asfințit, pe cruce se deschideau flori de foc; – și la miezul nopții adesea mi se părea că toate ființele și toate lucrurile, tăcând într-o adâncă reculegere, îl preaslăveau împreună cu mine pre Domnul. O, farmec nespus al rugăciunilor, fericire a extazului, daruri ale cerului, unde sunteți?!

Îmi amintesc de o călătorie pe care o făcusem cu Ammon spre a căuta o singurătate unde să durăm mai multe mânăstiri. Era în ultima seară; ne grăbeam pașii murmurând imnuri, unul lângă altul, fără să ne vorbim. Pe măsură ce soarele cobora, umbrele trupurilor noastre se

alungeau ca două obeliscuri ce se măreau necontenit și mergeau înaintea noastră. Cu așchii din toiege făceam cruci pe care le înfigeam ici-colo, însemnmd locul unei chilii. Noaptea se lăsa încet; și unde negre se răspândeau peste pământ, în timp ce o uriașă dâră trandafirie se întindea încă pe cer.

Pe când eram copil îmi plăcea să mă joc cu pietricele, din care construiam sihăstrii. Maică-mea stătea lângă mine și mă privea.

Mă va fi blestemat, smulgându-și părul din cap, pentru că am părăsit-o. Și trupul ei neînsuflețit a rămas în mijlocul bordeiului, sub acoperișul de trestie, între pereții ce se năruie. O hienă, adulmecând, își vâră botul printr-o gaură... Grozăvie! grozăvie!

Plânge în hohote.

Nu, Ammonaria n-o va fi părăsit!

Unde-i acum Ammonaria?

Poate că-i într-o scăldătoare și-și scoate veșmintele unul după altul, mai întâi mantia, apoi cingătoarea, prima tunică, a doua, care-i mai ușoară, toate mărgelele; și aburii mirodeniilor îi încolăcesc membrele-i goale. În cele din urmă se lungește pe mozaicul călduț. Părul ei, înfășurându-i șoldurile, pare un caier de lână neagră, – și având răsuflarea ușor îngreuiată de aerul prea cald, respiră cu mijlocul încordat, cu sânii avântați înainte. Ia te uită!... carnea mi se răzvrătește. Copleșit de atâtea necazuri, acum mă chinuie și concupiscența. Două suplicii dintr-o dată e prea mult! Nu mă mai pot suferi pe mine însumi!

Se apleacă și privește în prăpastie.

Omul care ar cădea acolo ar fi mort. Nimic mai ușor, dacă m-aș răsuci puțin spre stânga; n-am de făcut decât o mișcare! o singură mișcare.

Atunci apare

O bătrână

Anton se ridică înspăimântat, dintr-un salt.

— I se pare că în fața lui e maică-sa, înviată.

Numai că aceasta e mult mai bătrână și e nemaipomenit de slabă.

Un linţoliu, înfășurat în jurul capului, îi atârnă dimpreună cu părul alb până la picioarele-i subțiri ca niște cârje. Din pricina strălucirii dinților ei, albi ca fildeșul, pielea-i pare și mai pământie. Orbitele ochilor îi sunt pline de tenebre, și în adâncul lor pâlpâie două lumini, ca două opaițe funerare.

Înaintează, spune ea, cine te oprește?

Anton bâiguind:

Mi-e teamă să nu săvârșesc un păcat!

Ea continuă:

Dar și regele Saul s-a omorât! Razias, care era un drept, s-a omorât! Sfânta Pelaghia din Antiohia s-a omorât! Dominina din Alep și cele două fiice ale sale, alte trei sfinte, s-au omorât și ele; – și amintește-ți numai de preoții care alergau înaintea călăilor, nerăbdători să moară. Ca să se bucure mai de grabă de moarte, fecioarele din Milet se sugrumau cu cingătorile. Filosoful Hegesias din Siracuza propovăduia atât de bine sinuciderea, încât lupanarele au rămas goale și oamenii mergeau să se spânzure în pădure. Patricienii din Roma își oferă moartea ca un nou fel de destrăbălare.

Anton

Da, e o dorință foarte puternică! și mulți anahoreți îi cad pradă.

Bătrâna

Dar gândește-te că ar însemna să săvârșești o faptă ce te face egalul lui Dumnezeu! El te-a creat, iar tu îi nimicești

opera, prin curajul tău și pe deplin liber. Nici plăcerea lui Erostrate nu poate sta mai presus de aceasta. Și-apoi destul trupul tău și-a bătut joc de suflet pentru ca, în sfârșit, să te răzbuni de această derâdere. Nici nu vei suferi. Totul se va termina repede. De ce te temi? Nu-i decât o mare groapă neagră! Poate pentru că e goală?

Anton o ascultă fără să-i răspundă; și de cealaltă parte apare:

O altă femeie tânără și minunat de frumoasă.

— La început crede că e Ammonaria.

Numai că aceasta e mai înaltă, blondă ca mierea, foarte trupeșă, cu obrajii sulemeniți și cu trandafiri în păr. Rochia ei lungă încărcată cu paiete, are reflexe metalice; buzele-i cărnoase par sângerii, iar pleoapele, parcă prea ostenite, sunt atât de languroase încât ai zice că-i oarbă.

Șoptește:

Trebuie să trăiești, trebuie să te bucuri! Solomon ne-a sfătuit să trăim în bucurie! Trăiește după cum te îndeamnă inima și fă ce-ți doresc ochii!

Anton

Ce bucurie aș mai putea nădăjdui? inima mi-e ostenită, ochii mi-s tulburi.

Ea continuă:

Du-te în mahalaua Racotis, deschide o poartă vopsită în albastru; și când vei intra în atriumul în care murmură o fântână arteziană, te va întâmpina o femeie – în peplum de mătase albă cu fire de aur, cu părul desfăcut, cu râsul ca zornăitul crotalului. E foarte pricepută. Vei gusta în mângâierile ei și orgoliul inițierii, și potolirea poftelor.

Tu n-ai cunoscut nici zbuciumul adulterelor, nici n-ai sărit pe fereastră prin case, n-ai cunoscut nici răpirile, nici

bucuria de a vedea goală femeia pe care o respectai când era îmbrăcată.

Ai strâns vreodată la pieptul tău o fecioară care te iubea? îți amintești cum îi pierea sfiala și cum remușcările i se stingeau în valul dulce al lacrimilor?

Poți, nu-i așa, să vezi cum mergeți amândoi prin pădure în lumina lunii? La apăsarea mâinilor voastre încleștate una-ntr-alta simțiți cum vă străbate un fior; privindu-vă în ochi, prin privirile voastre se scurg parcă șuvoaie de unde imateriale, și inima se umple, se revarsă; într-un suav vârtej, o năvalnică beție...

Bătrâna

Nu e nevoie să trăiești bucuriile pentru a le putea simți amărăciunea! Ajunge să le vezi de departe ca să te cuprindă scârba. Tu trebuie să fii obosit de monotonia acelorași fapte, de durata zilelor, de urâciunea lumii, de prostia soarelui!

Anton

Oh! da, mi-e silă de toate cele peste care el își revarsă lumina!

Tânăra

Ascultă, ermitule! vei găsi diamante printre pietre, fântâni sub nisipuri și desfătări în întâmplările neprevăzute pe care le disprețuiești; ba chiar există pe pământ locuri atât de frumoase, încât îți vine să le strângi la piept.

Bătrâna

În fiecare seară când adormi lungit pe pământ, tragi nădejde că în curând el te va acoperi!

Tânăra

Și totuși crezi în învierea trupului, care este cărăușul vieții în eternitate!

În timp ce vorbea, Bătrâna ș-a deacărnat și mai mult; pe deasupra capului ei, care acum nu mai are nici un fir de păr, se rotește un liliac.

Tânăra a devenit și mai grasă. Rochia ei e lucioasă, nările-i freamătă, ochii privesc moleșiți.

Prima spune, deschizând brațele:

Vino, eu sunt consolarea, odihna, uitarea, eterna seninătate!

A doua oferindu-și sânii:

Eu sunt mângâierea, bucuria, viața, fericirea fără de sfârșit!

Anton le întoarce spatele ca s-o ia la fugă. Fiecare îi pune câte o mână pe umăr.

Linţoliul se dă la o parte dezvelind scheletul Morții.

Rochia se despică și lasă să se vadă de sus până jos trupul Luxurii, care are mijlocul subțire cu șolduri enorme, și părul lung, vălurit. Anton rămâne nemișcat între cele două, privindu-le.

Moartea

Îi spune:

Chiar acum sau mai târziu, e totuna! Tu îmi aparții așa cum îmi aparțin sorii, orașele, regii, zăpezile de pe munți, iarba de pe câmpii. Eu zbor mai sus decât uliul, alerg mai repede decât gazela, sunt mai presus de speranță; eu l-am învins pe fiul lui Dumnezeu!

Luxura

Nu mi te împotrivi căci sunt atotputernică! Pădurile vuiesc de gemetele mele, valurile se ridică după cum le poruncesc eu. Virtutea, curajul, mila se topesc în parfumul gurii mele. Eu îl însoțesc pe om oriunde ar merge; – și în pragul morții tot spre mine se întoarce.

Moartea

Eu o să-ți dezvălui ceea ce tu încercai să descoperi, la lumina torțelor, pe fețele celor morți, – sau când rătăceai dincolo de Piramide, prin nesfârșitele nisipuri alcătuite din rămășițe omenești. Din timp în timp călcai pe o fărâmă dintr-un craniu. Credeai că-i praf și lăsai țărâna să ți se cearnă printre degete; iar gândurile tale, amestecate cu ea, se cufundau în neant.

Luxura

Prăpastia mea e și mai adâncă. Sculpturi de marmură îți inspiră amoruri obscene. Pornești grăbit spre întâlniri ce te înspăimântă. Te legi în lanțuri pe care le blestemi. De unde oare se trage farmecul curtezanelor, extravaganța visurilor, imensitatea tristeții mele?

Moartea

Ironia mea nu are seamăn pe lume. Funeraliile regilor ca și exterminarea unei semințiii se săvârșesc în convulsii de plăcere; – iar războiul se face cu muzică și cu panașe, cu drapele, harnașamente de aur, cu o ceremonie fastuoasă spre a mi se aduce un cât mai strălucit omagiu.

Luxura

Furia mea nu-i mai prejos. Eu urlu și mușc. Aștern pe chipurile oamenilor sudoarea agoniei și paloarea cadavrelor.

Moartea

Dar numai datorită mie tu ești atât de gravă; să ne îmbrățișăm!

Moartea rânjește, Luxura urlă. Se prind de talie și cântă împreună:

— Eu grăbesc depravarea materiei!

— Eu ușurez răspândirea germenilor!

— Tu distrugi pentru ca eu să pot reînnoi lumea!

— Tu zămislești pentru ca eu să am ce nimici!

— Mărește-mi puterea!

— Fecundează-mi putreziciunea!

Și ecoul vocilor lor se propagă până la capătul orizontului, devenind atât de puternic încât Anton se prăvălește pe spate.

O zgâlțâitură, din timp în timp, îl face să întredeschidă ochii; și zărește, în adâncul beznei, un fel de monstru, chiar în fața lui.

Este un cap de mort, cu o cunună de trandafiri, așezat pe un tors femeiesc de o albeață sidefie. Sub el, un fel de lințoliu înstelat cu puncte de aur pare un fel de coadă; – și întregul trup se leagănă unduios, cum ar face-o un vierme gigantic care s-ar ține vertical.

Viziunea se estompează, dispare.

Anton se ridică.

Din nou a fost Diavolul, și încă sub dublul său aspect: ca spirit al depravării și spirit al distrugerii.

Niciunul însă nu mă înspăimântă. Eu resping fericirea și mă simt etern.

Așa că moartea nu-i decât o iluzie, un văl ce ascunde pe alocuri continuitatea vieții.

Dar substanța fiind unică, de ce Formele sunt variate?

Trebuie să existe undeva figurile primordiale, ale căror corpuri nu sunt decât imagini. Dacă ar putea fi văzute, s-ar cunoaște legătura dintre materie și gândire, și în ce anume constă Ființa!

Or, tocmai aceste figuri erau pictate, la Babilon, pe pereții templului lui Belus, și tot ele acopereau un mozaic în portul Cartaginei. Eu însumi am zărit uneori pe cer ceva ca un fel de forme ale spiritelor. Cei ce trec prin deșert descoperă animale care întrec orice închipuire...

Iată că în fața lui, de cealaltă parte a Nilului, apare Sfinxul.

Își întinde labele, își scutură bentițele de pe frunte și se culcă pe burtă.

Săltând, zburând, scuipând foc pe nări și lovindu-și aripile cu coada ei de dragon, Himera cu ochi verzi îi dă târcoale, latră.

Buclele de păr i se amestecă, într-o parte cu blana de pe șale, iar în partea cealaltă atârnă până pe nisip, răvășite de mișcările trupului.

Sfinxul

E imobil și privește spre Himeră:

Vino aici, Himeră; oprește-te!

Himera

Nu, niciodată!

Sfinxul

Nu mai alerga atât de repede, nu mai zbura atât de sus, nu mai lătra atât de tare!

Himera

Nu mă mai chema, nu mă mai chema, pentru că tu ești de-a pururea mut!

Sfinxul

Nu îmi mai scuipa flăcările tale în obraz și nu-mi mai urla în urechi; oricum n-o să topești granitul din care sunt făcut!

Himera

N-ai să mă prinzi, sfinx înspăimântător!

Sfinxul

Ești prea nebună ca să rămâi cu mine!

Himera

Ești prea greu ca să mă poți urma!

Sfinxul

Dar unde te duci, de alergi atât de repede?

Himera

Eu galopez prin coridoarele labirintului, plutesc pe deasupra munților, zbor peste coamele valurilor, scheaun prin adâncul prăpăstiilor, mă agăț cu dinții de poalele norilor; cu coada mea târâtoare mătur plajele iar colinele și-au împrumutat forma de la rotunjimea umerilor mei. Pe tine însă te regăsesc mereu nemișcat sau desenând cu vârful ghearei felurite aîfabeturi pe nisip.

Sfinxul

Da, pentru că eu îmi păstrez secretul! Meditez și fac socoteli.

Marea se întoarce în patul ei, grânele se leagănă în vânt, caravanele trec, nisipul se vântură, cetățile se prăbușesc; – și privirea mea, pe care nimic n-o poate abate, sfredelește lucrurile, rămânând mereu ațintită spre un orizont inaccesibil.

Himera

Eu sunt ușuratică și veselă! Le dezvălui oamenilor perspective încântătoare, cu paradisuri mai presus de nori și cu fericiri îndepărtate. Le vărs în suflete eterna demență, proiecte de fericire, planuri de viitor, visuri de glorie, jurăminte de iubire și hotărâri virtuoase.

Îi îndemn la călătorii pline de primejdii și la fapte mărețe. Am cizelat cu labele mele minuni de arhitectură. Și tot eu am atârnat clopotele în mormântul lui Porsena și am împrejmuit cu un zid de bronz cheiurile Atlantidei.

Eu caut parfumuri noi, flori uriașe, plăceri neîncercate. Dacă descopăr undeva un om înțelept, mă arunc asupra lui și-l gâtui.

Sfinxul

I-am devorat pe toți cei mistuiți de dorința de a-l cunoaște pe Dumnezeu.

Cei mai puternici, ca să ajungă la fruntea mea regească, urcă pe striațiunile bentițelor mele, ca pe treptele unei scări. Oboseala îi cuprinde; și se prăvălesc în gol.

Anton începe să tremure.

Nu mai e în fața colibei sale, ci în deșert, – lângă cele două animale monstruoase, ale căror boturi îi ating umărul.

Sfinxul

O, Fantezie, ia-mă pe aripile tale ca să scap de plictisul tristeții mele!

Himera

O, Necunoscutule, sunt îndrăgostită de ochii tăi. Mă învârtesc în jurul tău ca o hienă în călduri, devorată de dorința de a mă fecunda.

Cască-ți botul, ridică-ți picioarele, încalecă-mă!

Sfinxul

De când s-au întins pe nisip, picioarele mele nu mă mai pot ridica. Lichenii mi-au crescut pe bot ca o pecingine. De-atâta cât am tot visat nu mai am nimic de spus.

Himera

Minți, sfinx ipocrit. Cum se face atunci că mereu mă chemi și mereu mă renegi?

Sfinxul

Tu treci pe lângă mine ca un vârtej, capriciu nestăpânit!

Himera

Și-i vina mea? Taci? Ia mai slăbește-mă!

Latră.

Sfinxul

Iar te zbați, iar îmi scapi!

Grohăie.

Himera

Să-ncercăm! – mă strivești!

Sfinxul

Nu! e cu neputință!

Și se cufundă încet-încet până dispare în nisip – în timp ce Himera, care se târăște cu limba scoasă, se îndepărtează descriind cercuri. Din răsuflarea ei se iscă o ceață.

În această ceață, Anton zărește fuioare de nori, curbe imprecise. În sfârșit, distinge parcă aparențele unor corpuri omenești. Și în primul rând înaintează

Grupul de Astomi asemănători cu bulele de aer prin care răzbat razele soarelui.

Nu sufla prea tare! Picăturile de ploaie ne fac răni, sunetele false ne jupoaie, tenebrele ne orbesc. Alcătuiți din briză și parfumuri, ne rostogolim, plutim – fiind ceva mai mult decât un vis, mai puțin decât o ființă...

Nisnasii nu au decât un ochi, un obraz, o mână, un picior, o jumătate de trup, o jumătate de inimă. Și spun cu voce foarte puternică:

Trăim cât se poate de bine în jumătatea noastră de casă, cu jumătățile noastre de femei și jumătățile noastre de copii.

Blemmyenii sunt cu desăvârșire lipsiți de cap:

Umerii noștri sunt mai largi; – nu există bou, rinocer, nici elefant în stare să poarte povara ce-o putem duce noi.

O umbră de trăsături, și ceva ca o vagă figură imprimată pe piepturile noastre, și cam asta e tot. Gândim prin digestie și filtrăm secreții. Pentru noi, Dumnezeu plutește liniștit în cilii interiori.

Mergem drept pe drumul nostru trecând prin toate noroaiele, pe marginile tuturor prăpăstiilor; – și suntem oamenii cei mai laborioși, cei mai fericiți, cei mai virtuoși.

Pigmeii

Mărunți oameni cumsecade, noi foșcăim pe lumea asta precum vermina pe cocoașa dromaderului.

Suntem arși, suntem înecați, suntem striviți; dar reapărem mereu, mai vioi și mai numeroși – îngrozitori prin cantitate!

Sciapozii

Legați de pământ prin părul care e lung ca lianele, noi vegetăm la umbra picioarelor noastre, largi ca niște umbrele; și lumina ajunge la noi răzbătând prin călcâie. Nici o osteneală și nici un fel de muncă! – și capul cât mai jos cu putință! iată secretul fericirii!

Coapsele lor ridicate, semănând cu trunchiurile de copac, se multiplică.

Și apare o pădure. Prin care maimuțe mari aleargă în patru labe; sunt oameni cu cap de câine.

Cinocefalii

Noi săltăm din creangă în creangă ca să sugem ouăle, și să jumulim puii de pasăre; apoi ne punem cuiburile lor pe cap în chip de bonetă.

Când avem prilejul smulgem ugerele vacilor; le scoatem ochii lincșilor, ne băligăm din vârfurile copacilor, ne arătăm toată turpitudinea în văzul lumii.

Sfâșiind florile, zdrobind fructele, tulburând izvoarele, violând femei, noi suntem stăpânii – prin forța brațelor și prin ferocitatea inimilor noastre.

Fiți îndrăzneți, fârtaților! Clămpăniți zdravăn din fălci!

Sânge și lapte le curge din babine. Ploaia se prelinge pe spatele lor păros.

Anton adulmecă mirosul proaspăt al frunzișului verde.

Crengile se clatină, se lovesc unele de altele; și dintr-o dată apare un mare cerb negru, cu cap de taur, care poartă

între urechi un rămuriș de coarne albe.

Sadhuzagul

Cele șaptezeci și patru de ramuri ale coarnelor mele sunt goale pe dinlăuntru ca fluierele.

Când mă întorc înspre vântul de miazăzi, ele scot niște sunete care atrag la mine dobitoacele vrăjite. Șerpii se încolăcesc de picioarele mele, viespile mi se aciuiesc prin nări, și papagalii, porumbeii și ibișii se năpustesc spre coarnele mele.

— Ascultă!

Își răstoarnă pe spate coarnele din care se aude o muzică nespus de dulce.

Anton își apasă pieptul cu amândouă mâinile. I se pare că această melodie îi va smulge sufletul.

Sadhuzagul

Dacă mă-ntorc spre vântul de miazănoapte, coarnele mele, mai stufoase decât un batalion de lănci, scot un urlet; pădurile tresar, fluviile se umflă, păstăile fructelor plesnesc, ierburile se ridică țepoase precum părul unui laș.

— Ascultă!

Își apleacă rămurișul de coarne din care se aud țipete discordante; Anton se simte parcă sfâșiat. Și oroarea lui crește văzând

Martichorasul gigantic leu roșu, cu figură de om și cu trei rânduri de dinți.

Blana mea moarată se confundă cu sclipirile nisipurilor. Pe nări eu suflu spaima singurătăților. Răspândesc ciuma. Mănânc armatele când se aventurează în deșert.

Ghearele-mi sunt răsucite ca un sfredel, dinții-mi sunt dăltuiți în formă de fierăstrău; iar pe coada care mi se răsucește în fel și chip, stau zbârlite sulițele ce le arunc în dreapta, în stânga, înainte, înapoi.

— Ia uită-te!

Martichorasul își zvârle țepii din coadă, ca pe niște săgeți, care zboară radial în toate direcțiile. Plouă cu picături de sânge care cad pleoscăind pe frunzișul pădurii.

Catoblepasul bivol negru, cu un cap de porc ce-i atârnă până la pământ, fiind legat de umori cu un gât subțire, lung și flasc ca un maț gol.

Stă lungit po burtă; și picioarele lui dispar sub coama enormă de peri aspri ce-i acoperă fața.

Gras, melancolic, sălbatic, îmi place să simt tot timpul sub pântece căldura mocirlei. Capul mi-e atât de greu încât mi-e cu neputință să mi-l port. Îl târăsc ușurel pe lângă mine; – și ținându-mi fălcile întredeschise, smulg cu limba ierburile veninoase stropite cu răsuflarea mea. Odată mi-am mâncat labele fără să fi băgat de seamă.

Nimeni, Anton, nu mi-a văzut ochii, sau cei ce i-au văzut sunt morți. Dacă mi-aș ridica pleoapele – pleoapele mele trandafirii și umflate – ai muri pe loc.

Anton

Oh! ia te uită la ăsta!... ă... ă... Dacă aș avea poftă?... Tâmpenia lui mă atrage. Nu! nu! nu vreau!

Privește fix în pământ.

Dar ierburile se aprind și din vâlvătaia flăcărilor se ridică

Bazilicul mare șarpe violet, cu creastă trilobată și cu doi dinți: unul sus, altul jos.

Ia seama c-ajungi între fălcile mele! Eu beau foc. Focul sunt eu; – și aspir focul de peste tot: din nori, din pietre, din copacii uscați, din blănurile animalelor, de pe suprafața mlaștinilor. Dogoarea mea întreține vulcanii; eu dau strălucire pietrelor și culoare metalelor.

Grifonul leu cu cioc de vultur, cu aripi albe, labe roșii și gâtul albastru.

Sunt stăpânul splendorilor din adâncuri. Cunosc tainele mormintelor în care dorm regii de odinioară.

Un lanț care iese din zid le ține capul ridicat. Lângă ei, în vase de porfir, femeile pe care le-au iubit plutesc într-un lichid negru. Comorile lor sunt rânduite prin săli în formă de romb, de movilă sau piramidă; și mai jos, cu mult sub morminte, după o lungă călătorie prin tenebrele înăbușitoare, se găsesc fluvii de aur cu păduri de diamante, câmpii de rubine și lacuri de mercur.

Proptit de poarta subterană și cu gheara gata pregătită, îi pândesc cu ochii mei de foc pe cei ce ar vrea să vină pe-acolo. Câmpia imensă, ce se întinde până în adâncul orizontului, e pustie și albită de osemintele călătorilor. Pentru tine se vor deschide porțile de bronz și vei putea simți în nări aburii minelor, vei putea coborî în grote... Repede! Repede!

Scurma pământul cu ghearele, cântând cocoșește.

Mii de alte voci îi răspund. Pădurea se cutremură.

Și din ea se ivesc tot felul de dobitoace înspăimântătoare: Tragelaphus, jumătate cerb, jumătate bou; Myrmecoleo, leu în față, furnică în dos; pitonul Aksar, de șaizeci de coți, care l-a înspăimântat pe Moise; marea nevăstuică Pastinaca, cea care ucide arborii cu duhoarea ei; Presteros, care te îndobitocește dacă-l atingi; Mirag, iepurele cu coarne, care hălăduiește prin insulele mărilor. Leopardului Phalmant îi plesnește burta de cât a tot urlat; Senad, ursul cu trei capete, își sfâșie puii cu limba; clinele Cepus își revarsă peste stânci laptele albastru din mamele. Țânțari încep să bâzâie, broaște să salte, șerpi să șuiere. Fulgerele strălucesc. Plouă cu grindină.

Se dezlănțuie rafale ce aduc cu ele anatomii nemaipomenite: capete de aligatori pe picioare de capră, bufnițe cu cozi de șarpe, purcei cu bot de tigru, capre pe jumătate măgar, broaște păroase ca urșii, cameleoni mari cât hipopotamii, viței bicefali, care cu un cap plâng și cu celălalt rag, foetuși cvadrupli, legați între ei prin burice, învârtindu-se ca niște sfârleze; burți înaripate care zboară ca musculițele.

Arătările acestea plouă din cer, răsar din pământ, se revarsă din stânci. Peste tot ochi strălucesc, boturi urlă; piepturile se umflă, ghearele stau la pândă, dinții scrâșnesc, cărnurile pleoscăie. Printre aceste dobitoace, unele fată, altele se acuplează sau, dintr-o singură înghițitură, se mănâncă între ele.

Sufocându-se în învălmășală, înmulțindu-se necontenit, se cațără unele peste altele; – și toate se vânzoiesc în jurul lui Anton într-o tălăzuire regulată ca și cum solul ar fi fost puntea unei corăbii. El simte pe picioare dârele melcilor, pe mâini răceala viperelor; și păianjenii care-și țes pânzele îl învăluie în plasele lor.

Dar cercul monștrilor se desface, cerul devine deodată albastru și

Inorogul apare.

În galop! în galop!

Eu am copite de fildeș, dinți de oțel, capul mi-e purpuriu, corpul alb ca neaua și cornul din frunte are toate culorile curcubeului.

Călătoresc prin Caldeea spre deșertul Tartarului, pe malurile Gangelui și prin Mesopotamia. Depășesc și struții. Alerg atât de repede că vântul se târăște în urma mea. Ating cu spinarea vârfurile palmierilor. Mă strecor printre bambuși. Trec fluviile dintr-uu salt. Pe deasupra mea

zboară porumbei. Numai o fecioară poate să-mi pună căpăstru.

În galop! În galop!

Anton îl privește cum o ia la goană.

Și, rămânând cu ochii ridicați spre cer, vede toate zburătoarele care se hrănesc cu vânt: Guith. Ahuti, Alfalim, Iuknet de pe muntele Caff, și păsările Homai ale Arabilor, care sunt sufletele celor asasinați. Aude cum papagalii rostesc cuvinte omenești, apoi marile palmipede pelasgice care plâng ca niște copii sau chicotesc ca babele.

Un aer sărat îi pătrunde în nări. Acum în fața lui se întinde o plajă.

În depărtare se înalță trâmbe de apă ce țâșnesc din nările balenelor și la capătul orizontului

Animalele mării

rotunde ca niște burdufuri, plate ca niște lame, dantelate ca fierăstrăul, merg sau se târăsc pe nisip.

Tu o să vii cu noi în imensitatea în care nimeni până acum n-a coborât!

Felurite neamuri sălășluiesc în împărăția Oceanului. Unele se adăpostesc în lăcașul furtunilor; altele înoată în transparența undelor răcoroase, pasc precum boii prin câmpiile de corali, aspiră prin trompele lor reflexul mareei, sau poartă pe umerii lor toată greutatea izvoarelor mării.

Sclipiri fosforescente se zăresc pe mustățile focilor, pe solzii peștilor. Arici de mare se rostogolesc ca o roată, coarnele lui Ammon se destind ca niște cabluri, scoicile stridiilor scârțâie la încheieturi, polipii își alungesc tentaculele, meduzele freamătă ca niște bule de cristal, bureții plutesc, anemonele scuipă apă; mușchi de mare cresc peste tot.

Și felurite plante se întind ca niște ramuri, se răsucesc ca sfredelele, își scot țepii sau se rotunjesc în formă de evantai. Dovlecii seamănă cu niște sâni, lianele se înlănțuie ca șerpii.

Dedaimii Babilonului, care sunt copaci, au drept fructe capete de om; Mandragorele cântă, rădăcina de Baaras aleargă printre buruieni.

Acum vegetalele nu se mai deosebesc de animale. Polipii, care seamănă cu sicomorii, au brațe pe ramurile lor. Anton are impresia că vede o omidă între două frunze; e un fluture ce-și ia zborul. Calcă pe o piatră de râu; o lăcustă cenușie îi sare de sub talpă. Insecte asemănătoare cu petalele de trandafir împodobesc un arbust; rămășițe disparate de efemeride se așternpe pământ ca un strat de nea.

Apoi plantele se confundă cu pietrele.

Pietrele seamănă cu un creier, stalactitele seamănă cu mamelele, flori de fier au tapiserii ornamentate cu figuri omenești.

În frânturi de gheață se disting eflorescente, amprente de crengi și scoici, – și nici nu-și poate da seama dacă sunt amprentele acelor lucruri, sau chiar acele lucruri. Diamantele sclipesc ca ochii, mineralele palpită.

Nu-i mai este teamă.

Se întinde pe burtă, proptindu-se în coate; și reținându-și respirația, privește.

Insecte care nu mai au stomac continuă să mănânce; ferigi uscate încep să înverzească; mădulare care lipsesc cresc la loc.

În sfârșit, observă mici alcătuiri sferice, mari cât gămălia acului și cu cili de jur împrejur. O vibrație le pune în mișcare.

Anton delirând:

O fericire! fericire! am văzut născându-se viața, am văzut începutul mișcării. Sângele se zbate atât de puternic în mine încât o să-mi spargă venele. Am poftă să zbor, să înot, să latru, să rag, să urlu. Aș vrea să am aripi, să am o carapace, o scoarță, să scot fum pe nări, să am o trompă, să-mi răsucesc trupul, să mă risipesc peste tot, să fiu în toate, să mă volatilizez ca mirosurile, să mă dezvolt ca plantele, să curg ca apa, să vibrez ca sunetele, să scânteiez ca lumina, să mă aciuiesc în toate formele, să pătrund în fiecare atom, să cobor până în străfundul materiei – să fiu materia!

Se face, în sfârșit, ziuă; și așa cum se ridică draperiile unui tabernacol, norii de aur se înfășoară în volute uriașe, dezvelind cerul.

În mijlocul lui, și chiar în discul soarelui, strălucește fața lui Iisus Hristos.

Anton își face semnul crucii și începe să se roage[11].

• Index alfabetic de nume •

Aaron, fratele lui Moise.

Abdenago, numele caldean al lui Azarias, unul dintre tovarășii lui Daniel.

Adamiți, sectanți din secolul al II-lea; îi îndemnau pe oameni să umble goi, ca pe vremea paradisului terestru, de unde și numele lor.

Accius, discipol al lui Arius.

Ahriman, zeu al răului, în opoziție cu Ormuz, zeu al binelui (Persia).

Ammon, zeu teban.

Ammon, călugăr egiptean, întemeietor al mănăstirii din Nitria.

Amșaspanzi, cei șapte fii ai lui Ormuz, creați pentru a-l apăra.

Anton (Sfântul), (251-356).

Anubis, zeu egiptean cu cap de câine.

Apelles, discipol al lui Marcion.

Apollinariști, eretici ce credeau în existența a doi fii ai lui Dumnezeu.

Apollonius din Thyana, filosof pitagoreic căruia îi erau atribuite numeroase miracole, opus de către unii lui Iisus.

Archontici, sectanți din secolul al IV-lea. Susțineau că universul e alcătuit din șapte ceruri, stăpânite de șapte arhonți.

Aristeu, zeul protector al lanurilor, fiu al lui Apollo și al nimfei Cyrene. I-a învățat pe oameni stupăritul.

Arius, preot din Alexandria, osândit în 325 de către Conciliul din Niceea. Nega divinitatea lui Christos și dogma

Sfintei Treimi.

Arsene, ascet din mănăstirea Scete.

Asciți, sectanți din secolul al II-lea. Vedeau în *burduf* simbolul mântuirii.

Astomi, făpturi fabuloase din mitologia indiană.

Atanasie (Sfântul), discipol al sfântului Anton. A jucat principalul rol în condamnarea lui Arius și a discipolilor acestuia de către Conciliul din Niceea (326). Devine episcop de Alexandria în 328. Este exilat și rechemat de câteva ori (296-373).

Atys sau *Attis,* zeu al primăverii în Asia Mică.

Audieni, discipoli ai lui Audius, eretic din secolul al IV-lea.

Balachis, personaj ce scuipă peste scrisorile pe care i le trimisese sfântul Anton cu privire la surghiunirea sfântului Atanasie, și care moare cinci zile mai târziu.

Bardesan, filosof sirian (născut în 154).

Basilide, eresiarh alexandrin din secolul al II-lea, care credea în dualitatea naturii umane.

Belus, zeul suprem al caldoenilor.

Blemmyeni, popor fabulos din Etiopia.

Cabiri, divinități ale focului la vechii greci.

Cainiți, partizani ai lui Cain și ai lui Iuda.

Canope, vechiul nume al localității Abukir (situată în Egipt, la nord-est de Alexandria).

Caosyae (Saoșyant), „Mesia” din religia persană.

Carpocras, eresiarh alexandrin din secolul al II-lea. Credea că lumea fusese creată de îngeri.

Cercopi, moștri mitologici din Efes, jumătate maimuțe, jumătate oameni.

Cerdon, eresiarh sirian care nega întruchiparea și învierea lui Christos.

Cerinți (a se vedea *merințieni).*

Cibela, zeița pământului.

Cimmerieni, originari din Crimeea.

Collyridieni, sectanți din secolul al IV-lea care se închinau la Fecioara Maria ca la o zeiță păgână. Numele lor vine de la turtele pe care i le aduceau ca ofrandă („collyride").

Colzim, vechiul nume al localității Suez.

Clesiphon, capitala parților.

Cynocefali, adoratori ai soarelui în Egipt

Daira, unul din numele Persefonei.

Damis, discipol al lui Apollonius din Tyana.

Didym (mort în 395). A condus timp de mai bine de o jumătate de secol școala catehistică din Alexandria. Era orb de la vârsta de patru ani.

Doespoene, zeiță din Arcadia.

Domnin din Alep, martir creștin din secolul al IV-lea.

Ebioniți, eretici ce respectau legea lui Moise și negau divinitatea lui Messia.

Elkesaili, discipoli ai ereticului Elkesai, care predica existența a doi Christoși, unul ceresc, altul terestru.

Empuși, demoni inferiori supuși ordinelor zeiței Hecate.

Encratiți, sectanți care nu mâncau carne și socoteau căsătoria imorală.

Ennoia, nume mistic al Elenei, femeia lui Simon Vrăjitorul.

Erostrat: dornic să rămână astfel de-a pururi cunoscut, a dat foc templului din Efes, în chiar noaptea când se năștea Alexandru Macedon (356 î.e.n.).

Eurynome, zeița Zorilor la vechii greci.

Eusebiu, episcop de Cesareea (în Palestina; 256-340).

Feruerși, divinități secundare aflate în slujba lui Ormuz, zeul binelui la vechii perși.

Gelluzi, vampiri din insula Lesbos.

Gnosa, doctrină eclectică ce-și află sursele în mai multe religii diferite: caldeeană, egipteană, hindusă, creștină etc.

Gymnosophist: fakir în vechea greacă.

Hecatonhiri, uriași cu o sută de brațe, fii ai lui Uranus și ai Terrei.

Elena, femeia lui Simon Vrăjitorul.

Helvidieni, discipoli ai lui Helvidius. Credeau ca Fecioara Maria avusese copii cu sfântul Iosif.

Hermogene, filosof care încearcă o sinteză între filosofia vechilor greci și dogma creștină.

Hilarion, discipol al suntului Anton în Palestina, pe care îl părăsește pentru a se face pustnic.

Izedi, zei binefăcători la vechii perși.

Knuphis, zeu egiptean cu trup de șarpe.

Leontius, episcop de Antiohia.

Macarie, călugăr din Egipt.

Manes, eresiarh persan. Moare jupuit de viu în anul 274.

Marecion, eresiarh din secolul al II-lea. Învățătura lui susținea că există doi dumnezei, cel al evreilor și cel al creștinilor.

Marcosieni, discipoli ai lui Marcos, care credeau într-o Sfântă Pătrime.

Maximilla, profetesă a montanismului (vezi mai jos).

Melecieni, partizani ai lui Meleciu, episcop de Lycopolis, condamnat de Conciliul din Niceea.

Menada, preoteasă.

Mennip, tânăr corintian iubit de o empusă (vezi mai sus) metamorfozată în femeie, fapt descoperit de Jupiter.

Merințieni, discipoli ai lui Merințiu, sau Cerințiu, eresiarh din secolul I, care vedea în Iisus două ființe.

Methodius, episcop de Olympus. L-a combătut pe Origene (vezi mai jos).

Mimalloneide, nume macedonian al bachantelor.

Montanus, șef al unei secte ce vedea în durere o binefacere. Învățătura lui vestea sfârșitul lumii și Judecata de Apoi ca fiind aproape.

Nicolaiți, numele adepților sfântului Paul (supranumit Nicolae) și, mai târziu, al unei secte cu o doctrină confuză.

Nisnași, maimuțe de pe insula Ceilon.

Novațieni, sectă din secolul al III-lea.

Oannes, zeu la vechii caldeeni, jumătate om, jumătate pește.

Ophiți, eretici din secolul al II-lea ce se închinau șarpelui.

Origene, părinte al Bisericii (185-254) care interpreta Biblia într-un sens alegoric.

Ormuz, zeul binelui la vechii perși.

Osiris, zeu al luminii și al binelui la vechii egipteni.

Pabena sau *Tabena*, localitate unde sfântul Pacomie a înființat prima mănăstire a cenobiților.

Pacomie (Sfântul), introduce în Tebaida învățătura cenobiților.

Paneades, oraș din Siria.

Paneum, înălțime construită în centrul Alexandriei.

Pafnutie, episcop al Egiptului de Sus, cinstit în mod deosebit de Conciliul din Niceea, dat fiind persecuțiile la care fusese supus sub împăratul Dioclețian.

Paternieni, sectanți din secolul al IV-lea. Învățătura lor: carnea este opera diavolului.

Paul din Samosate, episcop de Antiohia. Nega divinitatea lui Iisus și existența Sfintei Treimi.

Pepuza, localitate din Frigia, oraș sfânt al montaniștilor (vezi mai sus).

Philolaus, filosof grec, discipol al lui Pitagora.

Pionius, preot din Smyrna, martirizat în anul 250.

Pisperi, mănăstire situată la sud de Memfis.

Policarp, episcop de Smyrna, martirizat în 167, la vârsta de nouăzeci și cinci de ani. Flaubert se compara adeseori cu el, referindu-se la sila pe care sfântul o manifesta față de secolul său.

Porsenna, rege al Etruriei.

Priscilla, cea mai de seamă profetesă a montanismului.

Priscillanieni, eretici spanioli din secolul al IV-lea.

Racotis, cartierul curtezanelor din Alexandria.

Razias, înțelept evreu care s-a sinucis, înainte de a fi prins de soldații lui Nicanor.

Sabellius, eresiarh din secolul al III-lea care credea că Fiul și Sfântul Duh sunt emanații ale Tatălui.

Saiurnin, șef al unei secte gnostice din secolul al II-lea.

Sciapozi, locuitori legendari ai Libiei.

Serapis, Apis divinizat, devenit Osiris-Apis. Mai târziu acest zeu egiptean a fost confundat cu Jupiter sau cu Pluton.

Setianieni, sectanți din secolul al II-lea, care se închinau lui Set, fiul lui Adam, văzând în el întruchiparea Sfântului Duh.

Simon Vrăjitorul, evreu ce se da drept Messia.

Simorg-Anka, pasăre fabuloasă din mitologia persană.

Sosipoli, nume grecesc al divinităților ce protejau orașele.

Sportis, favorit al lui Neron.

Strygii, genii răufăcătoare ale nopții.

Tațianieni, discipoli ai lui Tațian, propovăduitor al unui creștinism puritan.

Tertulian, primul părinte latin al Bisericii. A devenit în cele din urmă adept al montanismului.

Theodotus, eresiarh din secolul al II-lea, pentru care Melchisedec (personaj biblic: rege al Salemului, în Canaan, mare preot, contemporan cu Abraham) era identic cu Fiul lui Dumnezeu.

Typhon, zeu al răului, ucigaș al fratelui său Osiris, în mitologia egipteană.

Valentin, eresiarh alexandrin din secolul al II-lea, care nu credea nici în Cuvântul dumnezeiesc, nici în divinitatea lui Iisus.

Valesieni, discipoli ai lui Valesius, a cărui învățătură considera perpetuarea speciei drept o crimă.

Notes

[←1]

Ediţia originală a acestei versiuni definitive (a treia) a apărut la editura Charpentier, în aprilie 1874. Cea de a doua ediţie, după şase săptămâni. Cea de a treia ediţie, în 1876.
Fragmente din a doua versiune (1856) fuseseră publicate în L'Artisté (21 şi 28 decembrie 1856, 11 ianuarie şi 1 februarie 1857). Această a doua versiune va fi publicată integral în 1906 de către Louis Bertrand, sub titlul La premiere Tentation de saint Antoine. În ediţia Conard (1910) figurează, în apendice la versiunea definitivă, primele două versiuni (1849 şi 1856); versiunea din 1849 rămăsese inedită până la publicarea ei în ediţia Conard.

[←2]

Episcopi (primul din Alexandria, cel de-al doilea din Cartagina, cel de-al treilea din Neo-Cesareea) care au stat ascunşi în timpul persecuţiei dezlănţuită de Decius (250).

[←3]

Această femeie iubită de Hermas este Rhodea. Este o aluzie la o lucrare din secolul I, Păstorul de Hermas.

[←4]

Falsa profetesă este o femeie care, cam în 235, a străbătut ţinuturile Capadochiei, vestind sfârşitul lumii.

[←5]

Aceste nume, ca şi cel de Ialdabaot, desemnează diferite întruchipări ale lui Iehova.

[←6]

Sigeh (Tăcerea), Ennoia (Gândirea), Barbelo (Mama lui Ialdabaot şi a lui Sabaot) sunt trei din cei trezeci de eoni în sistemul lui Valentin. Prunikos: Lasciva.

[←7]

Fratriile erau grupuri umane organizate (în Grecia). Mai multe laolaltă alcătuiau un trib.

[←8]

Diviziune a anului la greci, care ar corespunde lunii iulie.

[←9]

Sistemul lui Pytagora şi al lui Platon comportă o planetă imaginară - antichtonul - ce s-ar învârti în jurul Soarelui, în partea opusă Pământului.

Filosofi greci din secolul al VI-lea.

[←11]

Printre diferitele bruioane ale Ispitirii sfânluhii Anton, Louis Bertrand a găsit un fragment (ce ar putea fi intitulat Christos din mahala) pe care Flaubert l-a scos din manuscrisul definitiv, pentru „a nu leza conştiinţele religioase” (Ci Ediţia Pleiade, pp. 1019-1021, textul fragmentului înlăturat şi comentariul îngrijitorilor ediţiei).